

Za sva vremena! Iz pera dobitnice Nobelove nagrade!

ISTOČNI VETAR

ZAPADNI VETAR

Perl Bak

„Vi ste žene,

i po svom duhu

i željama,

slične međusobno.“

Perl Bak
ISTOČNI VETAR: ZAPADNI VETAR

Naslov originala:
Pearl S. Buck
EAST WIND: WEST WIND
1930.

Prevela s engleskog:
Slavka Đ. Janković

Prvi deo

1.

Ove stvari mogu da pričam tebi, Sestro Moja. Ovako ne bih mogla da govorim čak ni osobi iz mog naroda, jer ne bi mogla razumeti daleke zemlje u kojima je moj muž dvanaest godina živeo. Niti bih mogla slobodno da govorim strankinji koja ne poznaje moj narod i način života kakav smo vodili od vremena starog carstva... Ali, ti? Ti si celog života živela s nama. Mada pripadaš onim drugim zemljama u kojima je moj muž studirao svoje zapadne nauke, ti ćeš me razumeti. Ja govorim istinu. Nazvala sam te Mojom Sestrom. Tebi ću reći sve.

Znaš da su u toku pet stotina godina moji poštovani preci živeli u ovoj prastarj varoši Srednjeg Kraljevstva. Niko od tih uzvišenih ljudi nije bio moderan, niti je imao želje da se promeni. Živeli su u miru i dostojanstvu, uvereni u svoju ispravnost. Tako su me roditelji i odgajali u duhu tih poštovanih tradicija. Nisam ni sanjala da bih mogla poželeti da budem drugačija. Ne razmišljajući o tome, izgledalo mi je da su svi bili onakvi kakva sam i ja bila. Ako sam i naučila, kao iz kakve daljine, izvan dvorišnih zidova, o ženama koje nisu bile kao ja, o ženama koje su dolazile i odlazile slobodno kao ljudi, nisam se na njih ni osvrtała. Išla sam, kao što su me i naučili, utabanim stazama predaka. Ništa što je dolazilo spolja nikad me nije dirnulo. Nisam ništa želela. Ali, došao je dan kad žudno posmatram ova strana bića, ove moderne žene, težeći tome da budem što i one. Ne, Sestro Moja, zbog sebe, nego zbog svoga muža.

On ne nalazi da sam lepa! Išao je preko četiri mora u druge i strane zemlje i u tim udaljenim mestima naučio da voli nove stvari i nove običaje.

Mati mi je mudra žena. Kad, u desetoj godini svojoj, nisam bila više dete i kad sam se zadojčila, mati mi se obratila ovim rečima:

– Žena pred muškarcem treba da ćuti kao cvet i da se što je moguće pre povuče bez oklevanja, nedoumice i zbunjenosti.

Zato, kad stadoh pred muža, setih se njenih reči. Pognuh glavu i stavih obe ruke preda se. Nisam mu odgovarala kad mi je govorio. Ali, oh, bojim se da mu je moje ćutanje dosadno!

Kad u svom duhu tražim bilo šta što bi ga zanimalo, on postaje odjednom jalov kao pirinčana polja posle žetve. Kad sam sama sa svojim vezom, mislim na mnoge lepe i nežne stvari koje bih mu rekla. Rekla bih mu da ga volim. Imaj na umu da to ne bi bilo rečeno smelim rečima kao na grabljivom zapadu, već rečima prikrivenim kao što su ove:

– Gospodaru, jesi li primetio danas kako je nastala zora? Izgledalo je kao da je sumorna Zemlja poskočila u susret Suncu. Mrak. Zatim snažno uzdizanje svetlosti, kao pljusak muzike! Dragi moj gospodaru, ja sam tvoja sumorna Zemlja koja čeka.

Ili ove, kad uveče jedri po Lotosovom jezeru:

– Šta bi bilo kad bleđa i sumorna voda ne bi osetila kako je Mesec privlači? Šta bi bilo kad njegova svetlost nikad ne bi dodirnula i oživela talas? Oh, gospodaru, čuvaj se i vrati mi se zdrav, da ne bih bila bleđa i tužna bez tebe!

Ali, kad uđe on, sa čudnim stranim odelom na sebi, nemam snage da izgovorim te reči. Zar je moguće da sam udata za stranca? Njegove reči su malobrojne i nemarno izgovorene, a njegov pogled preleće suviše brzo preko mene, mada sam obučena u saten boje breskve i imam bisere u kosi.

Zbog toga sam tužna. Jedva mesec dana sam udata, a nisam lepa u njegovim očima.

* * *

Tri dana sam razmišljala, Sestro Moja. Moram da upotrebim lukavstvo i potražim načina da privučem pogled svog muža. Zar ja ne potičem iz mnogih pokolenja žena koje su našle ljubav u očima svojih gospodara? Nije bilo nijedne druge kojoj je nedostajalo lepote, osim jedne, a ta je Kvej-mej iz doba Sunga, koju su, kad je imala tri godine, nagrdile male boginje. Ipak je zapisano da je čak i ona imala oči kao crno drago kamenje i glas koji bi zatalasao ljudska srca kao vetar stabljike bambusa u proleće. I njen muž, mada je, shodno svom bogatstvu i položaju, imao šest milosnica, nijednu od njih nije voleo tako kao što je voleo nju. A moja pretkinja Jang-Kvej-fej, ona koja je na ruci nosila belu pticu, držala je i samo carstvo na svojim namirisanim dlanovima, jer je car, Sin Neba, bio zanesen njenom

lepotom. Zato ja, poslednja među tim časnim ženama, moram imati njihove krvi u svojoj krvi i njihove kosti u svojim kostima.

Pogledala sam se u bronзанom ogledalu. Kad ti kažem da ima drugih ne tako lepih kao ja, ne kažem to zbog sebe, već zbog njega. Vidim da je u mojim očima jasno odvojeno belo od crnoga; vidim da su mi uši male i priljubljene uz glavu, tako da minđuše od žada i zlata vise blizu obraza i vrata; vidim da su mi usta isto tako mala, a i da prave lepu krivinu na mom ovalnom licu. Samo bih želela da nisam tako bleđa i da mi se linije obrva pružaju za osminu palca dalje ka slepoočnicama. Bledilo popravljam s malo rumenila koje dlanovima utrljavam na obraze. Četkicom zamočenom u crnu boju doterujem obrve.

Tada sam dovoljno lepa i spremna za njega. Ali onog trenutka kad njegov pogled padne na mene, primećujem da ne zapaža ništa, ni usne, ni obrve. Misli mu lutaju preko zemlje, preko mora, svuda, samo ne tamo gde ja stojim i čekam ga.

* * *

Kad je vrač odredio dan mog venčanja, kada su crno lakirani sanduci bili do vrha spakovani, kada su jorgani od satena sa skerletnim cvetovima bili po stolovima visoko nagomilani, a svadbeni kolači kao pagode poređani jedni na druge, majka mi je zapovedila da dođem u njenu sobu. Oprala sam ruke, ponovo zagladila kosu i stupila u njene odaje. Sedela je u svojoj crnoj stolici u duborezu i polako ispijala čaj. Njena duga lula od bambusa, srebrom optočena, bila je kraj nje naslonjena uza zid. Stadoh pred nju oborene glave, ne usuđujući se da se sretmem s njenim očima. Ipak sam osećala kako oštri pogled pokriva moje lice, moje telo, moje noge. Prodirao mi je kroz tišinu u samo srce. Najzad mi naredi da sednem. Igrala se semenkama od lubenice iz činije pored sebe na stolu, a lice joj je bilo mirno, s uobičajenim izrazom nedokučive tuge. Moja je mati bila mudra.

– Kvej-lan, kćeri moja – otpoče ona – udaćeš se za čoveka za koga si bila verena još pre no što si se rodila. Tvoj i njegov otac bili su prijatelji, bliski kao braća. Zakleli su se da će se sjediniti preko svoje

dece. Tvoj verenik imao je tada šest godina. Ti si se te godine rodila. Tako je tvoja sudbina određena. Odgajena si u tom cilju.

– Za svih ovih sedamnaest godina tvog života imala sam na umu ovaj čas tvoje udaje. Pri svemu čemu sam te učila imala sam u vidu dve osobe – majku tvoga muža i tvoga muža. Zbog nje sam te naučila kako da spremaš i poslužiš čaj starijoj osobi; kako da stojiš u prisustvu starijeg; kako da slušaš ćutke dok stariji govori, bilo da hvali ili da kudi; naučila sam te da se u svemu pokoravaš kao što se cvet i suncu i kiši podjednako pokorava.

– Zbog tvoga muža naučila sam te kako da se ukrasiš, kako da mu govoriš pogledom i izrazom lica, ali bez reči, kako da... Ali to ćeš razumeti kad taj čas dođe i kad budeš nasamo s njim.

– Zato si dobro upućena u sve dužnosti otmene žene. Naučila si da spremaš poslastice i fina jela, tako da možeš dovesti u iskušenje muževljev apetit i privući pažnju njegovih misli na tvoju vrednost. Nikada nemoj posustati da ga razonođuješ svojom dovitljivošću u gotovljenju jela.

– Ponašanje i običaj aristokratskog života – kako da se sastaneš s onima koji su iznad tebe i kako da ih napustiš, kako da govoriš s onima koji su ispod tebe, kako da uđeš u nosiljku, kako da pozdraviš njegovu majku u prisustvu drugih – te stvari znaš. Ponašanje domaćice, finoća osmeha, veština ukrašavanja kose dragim kamenjem i cvećem, mazanje usana i noktiju, upotreba mirisa, veština nošenja cipela na malim stopalima – ah, ta tvoja stopala i sve one suze kojima su plaćena! Ali, ne znam ni za jedna tako mala među tvojim vršnjakinjama. I moja su bila jedva nešto manja u tvojim godinama. Nadam se samo da je porodica Li obratila pažnju na moje poruke i vezala isto tako čvrsto stopala svoje kćeri, verenice tvoga brata, a moga sina. Pribojavam se zbog toga, jer čujem da je ona učila iz Četiri knjige, a kod žena učenost nikad nije drugovala s lepotom. Moram ponovo da uputim posredniku koju reč o toj stvari.

– Što se tebe tiče, dete moje, ako te moja snaha bude dostojna, neću se odveć žaliti. Naučila si da sviraš na onoj staroj harfi po čijim su žicama svirala pokolenja naših žena za uživanje svojih gospodara. Tvoji su prsti vešti, a nokti su ti dugi. Čak si naučila i najčuvenije stihove starih pesnika i umeš da ih slatko pevaš uz harfu. Ne vidim kako bi čak i tvoja svekrva našla bilo šta što bi

nedostajalo mom delu. Osim ako ne uspeš da rodiš sina! Ali otići ću u hram i predaću boginji kakav dar ako bi prošla prva godina i da ne postaneš majka.

Krv mi je udarila u obraze. Ne sećam se vremena u kući mojih roditelja kad nisam znala za rađanje i materinstvo. Želja za sinovima u domaćinstvu kao što je naše, u kojem je moj otac imao tri milosnice čije su jedine brige bile začecće i rađanje dece, bila je isuviše obična i nije ličila na tajnu. Ipak, pomisao da ću začeti i rađati! Majka nije čak ni primetila moje zažarene obraze. Sedela je udubljena u misli i ponovo se stala igrati semenkama od lubenica.

– Ima samo jedna stvar – završi ona naposletku – bio je u stranim zemljama. Čak je studirao stranu medicinu. Ne znam... ali, dovoljno je zasad! Vreme otkriva sve. Možeš ići.

2.

Ne pamtim kad je moja mati izgovorila toliko reči, Sestro Moja. Zaista, retko je govorila, osim da nekog ispravi ili da nešto naredi. To je i bilo na mestu, jer niko drugi u našim ženskim odeljenjima nije bio ravan njoj, Prvoj Dami, po položaju i urođenoj sposobnosti. Ti si videla moju majku, Sestro Moja? Ona je, sećaš li se, vrlo tanka, a njeno lice zbog bledila i mirnoće izgleda kao rezano u slonovoj kosti. Čula sam kako se priča da je u mladosti, pre no što se udala, imala vrlo lepe obrve, kao leptirice, i nežne usne koralne boje poput pupoljaka dunjinog drveta. Čak i sada njeno lice, mada je mršavo, sačuvalo je čist ovalni oblik kao na portretima žena iz starog vremena. Što se tiče njenih očiju, Četvrta Dama, koja ume pametno da govori, rekla je jednom:

„Oči Prve Dame su tužno drago kamenje, pravi crni biseri, i umiru jer su upoznale previše tuge.“

Ah, moja majka!

Nije bilo nikoga dostojnog nje u mom detinjstvu. Razumela se u mnoge stvari i kretala se uobičajenim, mirnim dostojanstvom, zbog čega su milosnice i njihova deca u njenom prisustvu bili bojažljivi. Iako je služavke nisu volele, ipak su joj se divile. Često sam ih slušala kako gundaju zato što nisu mogle ukrasti ni otpatke u kuhinji a da ona ne primeti. Ipak ih glasno nije nikad grdila kao što su to radile milosnice kad su bile ljute. Za ponašanje koje je zasluživalo prekor, malo bi reči prešlo preko majčinih usana; ali te reči bile su naoružane prezirom i padale su na krivca kao oštar led.

* * *

Prema bratu i meni bila je ljubazna, a ipak ozbiljna i uzdržana, što je i priličilo njenom položaju u porodici. Od šestoro dece, četvero joj je bilo oduzeto svirepošću bogova, i zato joj je bio još više važan jedini sin, moj brat. Čim je mom ocu podarila živog sina, više nije imao nikakvog zakonskog osnova da se žali na nju.

Štaviše, potajno je bila veoma ponosna na sina.

* * *

Ti si videla mog brata? Liči na majku, vitak, sitnih kostiju, visok i prav kao mlado bambusovo drvo. U detinjstvu bili smo uvek zajedno... Naučio me je da četkom umočenom u mastilo prelazim preko slova u bukvaru. Ali, on je bio dečak, a ja samo devojčica, i kad mu je bilo devet godina a meni šest, odveli su ga iz ženskih odaja u očev deo kuće... Od tada smo se retko sretali, jer što je bio stariji, utoliko je više smatrao da je sramota posećivati žene. Pored toga, majka ga u tome nije ni ohrabivala.

Meni, naravno, nikad nije bilo dozvoljeno da idem u dvorišta u kojima su živeli muškarci. Kad su odvojili mog brata od žena, jednom sam se došunjala po večernjem sumraku do okrugle mesečeve kapije koja je vodila u muške odaje i, oslanjajući se o zid, zavirila u dvorište s druge strane, nadajući se da ću videti brata u vrtu. Ali, videla sam samo sluge kako se užurbano vrte tamo-amo sa činijama iz kojih se jelo pušilo. Kad bi otvorili vrata koja su vodila u očeve odaje, otuda bi dopro glasan smeh i s njim pomešano tanko i visoko pevanje ženskog glasa; a čim bi se teška vrata zatvorila, u vrtu bi zavládala tišina.

Dugo sam stajala slušajući smeh onih koji su se gostili, pitajući se zamišljeno da li je i moj brat tamo, usred tog veselja, kad odjednom osetih kako me neko oštro povuče za ruku. Vang Da Ma, glavna služavka moje majke, povika:

– Reći ću tvojoj majci ako te opet vidim ovde! Ko je još video devojčicu koja zaviruje kod muškaraca!

Od stida se nisam usudila da izustim ništa drugo sem izvinjenja.

– Samo sam tražila brata.

Ona mi odvrati odlučno:

– I tvoj brat je sada muškarac.

Retko sam ga viđala.

Ali, čula sam da je voleo da uči i da je brzo savladao Četiri knjige i pet klasika, tako da mu je otac najzad uslišio molbu i dozvolio ode u stranu školu, u Peking. U vreme moje udaje studirao je na Narodnom univerzitetu u Pekingu, a u pismima koja je slao kući tražio je da mu se dozvoli da ide u Ameriku. U početku, moji roditelji nisu hteli ni da čuju za tako što, niti je majka ikad pristala na to. Ali,

otac nije voleo neprijatnosti, i videla sam da će na kraju moj brat možda moljakanjem i pobediti.

Za vreme dva raspusta koja je proveo kod kuće pre nego što sam ja otišla, govorio je mnogo o nekakvoj knjizi koju je nazivao „nauka“. Majka je mislila da će to doneti nesreću, jer nije mogla videti nikakve koristi od te zapadne nauke u životu jednog kineskog otmenog čoveka. Poslednji put kad je došao kući, nosio je zapadnjačko odelo, i majka je bila vrlo nezadovoljna. Kad je ušao u sobu, natmuren i stranog izgleda, majka je ljutito udarila štapom po podu i uzviknula:

– Šta to znači? Šta to znači? Ne usuđuj se više da izlaziš preda me u tako glupom odelu!

Iako ga je to naljutilo, dva dana oklevao je s presvlačenjem, dok mu se otac nije narugao i naredio mu. U kineskom odelu brat je izgledao dostojanstveno i kao kakav naučnik. A s nepokrivenim nogama, u tuđinskom odelu, nije mi ličio ni na šta što se moglo videti u našoj porodici.

Čak i za vreme te dve posete retko je razgovarao sa mnom. Nisam ništa znala o knjigama koje je voleo, jer zbog mnogih stvari potrebnih oko spremanja za moju udaju nisam imala vremena da učim klasike.

O njegovoj ženidbi, prirodno, nismo govorili. To ne bi bilo pristojno između mladića i devojke. Saznala sam od sluškinja da se bunio i da nije hteo da se oženi, iako je majka tri puta pokušavala da odredi dan venčanja. Uspevao je da nagovori oca da odloži stvar dok ne završi studije. A ja sam, naravno, znala da je bio veren s drugom ćerkom kuće Li, zbog bogatstva i položaja ugledne porodice u varoši. Tri pokolenja pre našeg, starešina naše kuće i starešina kuće Li vladali su kao upravnici susednih oblasti u istoj provinciji.

Mi, dabome, nismo ni videli njegovu verenicu. Stvar je uredio otac pre nego što je brat i napunio godinu dana. Zato ne bi bilo pristojno da se naše porodice posećuju pre nego što se obavi bratovljevo venčanje. Zaista, ništa se čak nije ni govorilo o verenici, sem jednom prilikom kad sam čula kako Vang Da Ma ovako brblja s drugom služavkom:

– Šteta što je kći porodice Li tri godine starija od našeg mladog gospodara. Muž treba da bude iznad žene čak i po godinama. Ali porodica je stara i bogata i... – Tada me je spazila i, začutavši, produžila posao.

Nisam mogla da razumem zašto je brat odbijao da se ženi. Prva milosnica se podsmehnula kad je čula to i uzviknula:

– Mora biti da je u Pekingu našao kakvu lepu Manču.

Ali, nisam verovala da moj brat voli ma šta drugo osim svojih knjiga. Tako sam odrasla u ženskim dvorištima.

* * *

Bilo je, naravno, i dece u milosnica; ali za moju majka predstavljala su tek usta koja treba nahraniti, kad je izdavala dnevne porcije pirinča, ulja i soli. Nije na njih obraćala pažnju sem što bi naručivala prosto pamučno platno za odela.

Što se tiče milosnica, bile su samo neuke žene, koje su se svađale i bile smrtno ljubomorne zbog prednosti koju bi poneka imala u očevim naklonostima. U početku bi očevu ljubav zadobijale lepotom koja je venula kao cveće kad se uzbere u proleće, ali naklonost bi prestajala čim bi prošla i njihova kratkotrajna lepota. Pa, ipak, izgleda da nisu mogle da shvate da više nisu bile lepe, te su danima pre njegovog dolaska bile zauzete čišćenjem nakita i haljina. Otac im je davao novac o praznicima i onda kad je imao sreće u kocki. Uludo su ga trošile na slatkiše i na vino koje su volele; i tada, pošto nisu imale više ništa, pred njegov dolazak pozajmljivale bi novac od posluge za kupovinu cipela i ukrasa za kosu. Služavke bi ih stale prezirati čim bi opazile da su milosnice gubile očevu naklonost, pa su ih i ucenjivale.

Najstarija milosnica, debelo i nezgrapno stvorenje, čije su sitne crte tonule u naslage obraza, bila je uvažavana jedino zbog svojih malih i lepih ruku, na koje je najviše bila ponosna. Ruke je prala u ulju i dlanove bojila ružičasto, a glatke, ovalne nokte crvenila. Zatim bi ih namirisala teškim mirisom magnolije.

Mojoj majci bi ponekad dosadila prazna sujeta te žene i pakosno bi joj naređivala da obavi kakvo grubo pranje ili šivenje. Debela Druga Dama nije se usuđivala da ne poslušna, ali bi cvilela i žalila se potajno drugim milosnicama da je moja majka ljubomorna na nju i da želeli da joj upropasti lepotu. Tako je govorila negujućim rukama i tragajućim sa najvećom pažnjom za modricama i odebljanjima na nežnoj koži.

Nisam mogla da podnesem dodir njenih ruku; bile su vrele i meke i kao da su se pri stisku topile.

Odavno otac nije mario za tu ženu, ali davao joj je novca kad god bi došao i proveo noć u njenim odajama, da ne bi glasno plakala po dvorištima i dosađivala mu prebacivanjima. Osim toga, imala je dva sina i, prema tome, pravo na izvesnu pažnju.

Njeni su sinovi bili debeli i sasvim nalik na majku, i ja ne mogu drugačije da ih se setim nego kako neprekidno jedu i piju. Jeli su za stolom s drugima, pa ipak bi se posle prikradali u dvorište posluge i svađali sa služavkama za ostatke ručka. Bili su oprezni, bojali su se moje majke, koja je više od svega mrzela proždrljivost. Ona pak sama nikad nije jela više od šolje pirinča s malo usoljene ribe ili s tankim parčetom hladne živine i s malo mirišljavog čaja.

Ne sećam se ničega više o Drugoj Dami do da se bojala smrti. Jela je mnogo slatkih, masnih kolača od susama i, kad bi se razbolela, ležala je u suzama i strahu. Tada bi pozivala budističke sveštenike i obećavala hramu kao poklon svoje biserne ukrase za kosu ako je bogovi budu izlečili. Ali kad bi ozdravila, produžila bi da jede kolače praveći se kao da je zaboravila na obećanje.

Druga milosnica, Treća Dama, bila je natmurena žena koja je retko govorila i malo se zanimala za domaći život. Imala je petoro dece, sve devojčice, sem najmlađeg; a to je slabilo i unespokojavalo njen duh. Za devojčice nimalo nije marila. One su bile zanemarene, a gledane malo bolje no robinje koje smo kupovali za posluhu. Sama bi provodila vreme u nekom sunčanom uglu dvorišta hraneći sina, bledunjavo dete koje je imalo tri godine a još nije umelo ni da hoda. Plakalo je često i uvek vuklo njene dugačke, mlitave grudi.

Najviše sam volela treću milosnicu, malu igračicu iz Sukoa. Njeno ime po rođenju bilo je La-maj, a bila je i lepa kao sam cvet la-maj, koji u rano proleće isteruje bledozlatne listiće iz grana bez lišća. Ličila je na njih, onako nežna, bleđa i zlatna. Mazala je obrve kao i ostale, ali je samo pojačavala crnom bojom uzane obrve i stavljala malo rumenila na donju usnu. U početku smo je retko viđali, jer ju je otac, ponosan na njenu lepotu, vodio svuda sa sobom.

Međutim, poslednje godine pred moju udaju bila je kod kuće, očekivala je da rodi sina. Bio je divan dečak, punačak i lep... Uzela

ga je i predala u naručje oca. Time se odužila za drago kamenje i ljubav koju joj je ukazivao.

Pred rođenje deteta, Četvrta Dama bila je veoma uzbuđena i zvonko se smejala. Svuda su je hvalili zbog lepote; i, zaista, nikad nisam videla lepotu koja je prevazilazila njenu. Bila je obučena u zeleni saten boje žada i crni somot, sa žadom u izvanredno lepim ušima, a sve nas je pomalo prezirala, uprkos svojoj bezbrižnoj darežljivosti u kolačima i slatkišima koje je dobijala svake noći na gozbama s mojim ocem. Izgledalo je da ona gotovo ništa ne jede – kolač od susama ujutru, posle očevog odlaska, a u podne pola šolje pirinča s malo bambusovih mladica ili s tankim parčetom usoljene patke. Volela je strana vina, te je i nagovarala moga oca da joj kupi nekakvu bledožutu tečnost sa srebrnastim mehurićima što su izbijali sa dna nagore. Od tog pića bi se smejala i postajala brbljiva, a oči bi joj se svetlucale kao crni kristali. Tada bi neizmerno zabavljala moga oca, i on bi joj naređivao da mu igra i peva.

* * *

Kad je otac priređivao gozbu, majka je sedela u svojim odajama i čitala uzvišene Konfučijeve izreke. Što se mene tiče, dok sam bila devojčica često sam se čudila tim noćima veselja i žudela da kroz izrezane pukotine mesečeve kapije zavirim u odaje muškaraca, kao onda kad sam htela da vidim brata. Ali, znala sam da majka ne bi to nikad dozvolila, a bilo me je i stid da je prevarim.

Jedne noći, međutim – danas sam ispunjena stidom zbog neposlušnosti! – mračne letnje noći bez meseca, krišom sam prišla, opet pogledala kroz kapiju i videla očeve odaje. Ne znam zašto sam to učinila – nisam više mislila na brata. Zbog neke čudne nejasne želje koja me svu beše ispunila, bila sam nemirna celog tog vrućeg dana, te kad je došla noć, puna topline i tame, i teškog mirisa lotosovih cvetova, tišina naših ženskih soba izgledala mi je kao kakva stvar mrtva sama po sebi. Srce mi je jako kucalo dok sam posmatrala. Vrata su bila širom otvorena, a svetlost iz stotinu lampi prodirala je u vreo nepomičan vazduh. Unutra sam ugledala ljude kako sede za četvrtastim stolovima, kako jedu i piju, dok je posluga s jelima užurbano išla tamo-amo. Iza stolice svakog muškarca stajala

je po jedna devojka vitka kao loza. Ali, jedina žena za tim stolom bila je La-maj. Mogla sam je videti sasvim jasno kad bi se okrenula ka ocu, malo nasmešenog lica, koje je sijalo kao cvet s voštanim listićima. Izustila je nešto tihim glasom, jedva pokrećući usne, a ljudi su prasnuli u urnebesni smeh. Njen osmeh je ostao nepromenjen, slabačak, prefinjen.

Ovoga puta majka me je lično uhvatila. Retko je napuštala kuću, ali vrelina te noći izagnala ju je napolje i njene oštre oči me odmah spaziše. Naredila mi je da se odmah povučem u svoju sobu... Udarila me je oštro po dlanovima sklopljenom lepezom od bambusa, zapitavši me prezrivo da li sam želela da gledam bludnice na poslu. Postiđena, zaplakala sam.

Sutradan je naredila da se na mesečevu kapiju postave neprozirne rešetke od školjaka, i ja nikad više nisam virila.

Ali, majka nije ništa manje bila ljubazna prema Četvrtoj Dami. Služavke su je glasno hvalile zbog te uzdržanosti, mada bi, mislim, druge milosnice bile zadovoljne kad bi je videle svirepu, kakva je Prva Dama mogla često da bude prema drugima.

Kad je rodila dete, Četvrta Dama je mislila da će je moj otac, naravno, opet voditi sa sobom. Sama nije dojila dete da ne bi narušila svoju lepotu. Umesto toga, dala ga je jednoj snažnoj robinji, čijem detetu, jednoj devojčici, naravno, nije bilo dozvoljeno da živi. Ta je robinja bila debela žena ružnih usta, ali dečaćić je cele noći spavao na njenim grudima, uz njeno telo, a celog dana bio je u njenom naručju. Njegova mati mu je posvećivala malo pažnje, osim što bi ga svečanim danima oblačila u crveno i obuvala mu cipelice s mačjom glavom, i provodila koji trenutak u igri s njim. Čim bi dete zaplakalo, nestrpljivo bi ga gurnula u naručje robinje.

Dečak joj nije pružao dovoljnu vlast nad mojim ocem. Iako mu se zakonski bila odužila, morala je svakog dana da pronalazi vešte planove kako da zagospodari njegovim čulima, kao što su naše žene uvek morale da rade. Nije više bila tako lepa kao pre rođenja deteta. Njeno glatko, biserno lice bilo je upalo taman toliko da joj oduzme nežnu mladost. Oblačila se u haljinu zelene boje kao žad, stavljala minđuše u uši i smejala se zvonkim smehom. Otac je izgledao zadovoljan njome, kao i uvek; samo, kad je krenuo na put, nije je poveo.

Strašno je bilo videti njeno čuđenje i bes. Druge milosnice potajno su se radovale i smeškale se pretvarajući se da je teše. Tada je moja majka prema njoj bila ljubaznija no obično. Čula sam kako Vang Da Ma ljutito mrmlja:

– Dabome, sad ćemo imati da hranimo još jednu besposlenu ženu. Ova mu je već dosadila!

Od tog vremena Četvrta Dama je počela da vene. Postala je nezadovoljna, s nastupima gneva i duboke dosade zbog jednolikog života u ženskom dvorištu, jer je bila navikla na gozbe i divljenje muškaraca. Vrlo melanholična, kasnije je čak pokušala da raskine i sa životom. Ali to je bilo posle moje udaje. Ne treba, zbog svega ovoga, pomisliti da je naš život kod kuće bio tužan. Bio je zaista veoma srećan, i mnoge naše susetke zavidele su majci. Otac ju je svagda poštovao zbog inteligencije i sposobnosti da upravlja njegovim poslovima. Ona mu pak sa svoje strane nikad i ni za šta nije prebacivala. Tako su živeli u dostojanstvu i miru.

* * *

O, moj voljeni dome! Moje detinjstvo prolazi preda mnom u povorci slika koje kao da su obasjane svetlošću vatre: dvorišta u kojima sam posmatrala pupoljke lotosa u basenu kako se u zoru razvijaju u cvetove, i božure kako cvetaju na terasama; porodične sobe u kojima su se deca prevrtala na popločanom podu, a sveće treperile ispred domaćih bogova; soba moje majke u kojoj i sad vidim njen strogi, nežni profil nagnut nad knjigom, a u pozadini ogroman krevet s baldahinom.

Najdraža od svih bila je veličanstvena gostinska dvorana sa teškim, crnim divanima od tikovog drveta, i stolicama, dugačkim stolom u duborezu i zavesama od skerletnog satena na vratima. Iznad stola visi slika prvog cara Minga – neukrotivo lice s bradom kao kamena stena – a sa svih strana slike uzani uvijuci od zlata. Cela južna strana dvorane je u prozorskim ramovima u duborezu, s rešetkama od pirinčane hartije koja rasipa meku svetlost kao od dragog kamenja po tamnoj dostojanstvenoj sobi, dostižući čak do teških greda tavanice i osvetljavajući crvenu i zlatnu boju njihovih ivica.

Sedeti mirno u ovoj dvorani predaka i posmatrati kako se sumrak spušta, u sumornoj tišini, uvek je za mene bilo kao muzika.

Drugog dana Nove godine – a to je dan kad se velike dame posećuju, dvorana je otmeno vedra. U ovu potamnelu starinu ulazi povorka sjajno obučenih dama; svetlost, i smeh, i odlomci uobičajenog razgovora, i robinje koje služe sitnim kolačima na crveno lakiranim poslužavnicima. Moja majka predsedava tom skupu s ozbiljnom učtivošću. Stare grede gledaju dole, na iste prizore stotinama godina – crne glave i tamne oči, svila i saten duginih boja, ukrasi za kosu od žada, bisera i rubina, blistanje tirkiza i zlata na tankim rukama boje slonove kosti.

O, moj voljeni dome, nežno voljeni!

Vidim sebe, malu svečanu figuru koja drži brata za ruku... Stojim u dvorištu kraj vatre na kojoj će se spaliti kuhinjski bogovi. Stavljene su im med na usne od hartije da bi se popeli na nebo sa slatkim rečima, i da bi tako zaboravili da pričaju o onom vremenu kad se posluga svađala i krala jela iz činija. Ispunjeni smo strahopoštovanjem pri pomisli na te glasnike koji putuju u udaljena i nepoznata mesta. Ne govorimo.

Vidim sebe na Zmajevoj svečanosti, u svojoj najboljoj prazničnoj haljini od ružičaste svile izvezene šljivovim cvetovima, jedva u stanju da sačekam večer kad će me brat odvesti da vidim zmajev brod na reci.

Vidim lotosovu svetiljku koja se ljulja i koju mi daje moja stara dadilja na Praznik svetiljki... Smeje se mom uzbuđenju kad padne noć i kad mogu da upalim crvenu sveću što se dimi.

Vidim sebe kako polako pored majke ulazim u veliki hram. Gledam je dok stavlja tamjan u urnu. Puna strahopoštovanja klečim pored majke pred bogom.

* * *

Pitam te, Sestro Moja, kad su me odgajile godine kao što su te, kako sam mogla biti spremna za čoveka kakav je moj muž? Sve moje vrline ništa ne pomažu. Smišljam u tajnosti kako ću obući plavi svileni kaput sa crnom dugmadi vešto izrađenom u srebru. Zadenuću jasmin u kosu a obuti špicaste crne satenske cipele

izvezene plavim. Pozdraviću ga kad uđe. Ali, njegov pogled brzo beži na druge stvari – na pismo na stolu, na knjigu. Ja sam zaboravljena!

U mom je srcu grčevita strepnja. Sećam se dana koji je prethodio mom venčanju. To je bio dan kad je majka sama, lično, brzo napisala dva pisma, jedno mom ocu, a drugo mojoj budućoj svekrvi, i u velikoj žurbi poslala ih po starom vrataru. Nikad je nisam videla tako uznemirenu. Tog dana čula sam kako služavke šapću da je moj verenik želeo da raskine veridbu zato što sam bila neškolovana i imala uvezana stopala. Briznula sam u plač, a služavke su se uplašile i klele su se da to nisu o meni govorile, već o debeloj drugoj kćeri gospođe Tao.

Danas se sećam toga i u velikom uzbuđenju razmišljam. Zar je moglo biti da je to o meni reč? Služavke su uvek lažljivice! Međutim, ja nisam neuka. Pažljivo sam bila upućena u sve domaće stvari i u negovanje svoga tela. Što se tiče mojih stopala, niko sigurno ne bi mogao više voleti ogromne, grube noge kao u kćeri kakvog seljaka. Nije to bilo reči o meni, ne može biti da su to o meni govorile!

3.

Kad sam se oprostila s roditeljskim domom i ušla u veliku crvenu nosiljku da me odnesu muževljevoj kući, ni sanjala nisam da mu se neću dopasti. Što se mene tiče, sećam se, bila sam srećna zbog toga što sam niska i sitno građena, s ovalnim licem koje su drugi voleli da gledaju. Bar u tome se neće razočarati.

Za vreme obreda s vinom krišom sam ispod crvenih svilenih niti vela bacila pogled na njega. Videla sam ga kako stoji u krutom, crnom tuđinskom odelu. Bio je visok i prav kao mlado bambusovo drvo. Srce mi se beše u isto vreme i ohladilo i zagrejalo. Čeznula sam za njegovim tajnim pogledom. Ali, nije okrenuo oči da njihov pogled prodre kroz moj veo. Pili smo vino iz zajedničke čaše. Poklonili smo se pred tablicama njegovih predaka. Klekla sam pored njega pred njegove uzvišene roditelje. Postala sam njihova kći, ostavljajući zauvek svoju porodicu i svoj rod. Nijednom me nije pogledao.

Te noći, kad se svršila gozba i utihnuo šaljiv smeh, sedela sam sama na divanu u svadbenoj sobi. Gušila sam se od straha. Čas koji sam zamišljala, od kojeg sam zebila i za kojim sam žudela celoga života, došao je – čas kad će mi muž prvi put pogledati lice i kada ćemo biti sami. Hladne ruke ležale su mi stisnute u krilu. Tada on uđe, visok i mračan u onom tamnom stranačkom odelu. Odmah mi priđe i, ćuteći, diže veo sa mog lica i dugo me posmatraše. Tako me je upoznao. Zatim me uze za jednu hladnu ruku. Mudrost majke beše me ovome naučila:

„Budi radije hladna nego topla. Budi radije kao ukus vina nego kao otužna sita slast meda. Tada njegova želja nikad neće biti zasićena.“

Zato se uzdržavah da mu pružim ruku. Odmah povuče svoju i posmatraše me nemo. Zatim stade govoriti s velikom ozbiljnošću. U početku nisam mogla razumeti njegove reči zbog divnog zvučanja njegovog glasa u mojim ušima, tihog dubokog muškog glasa zbog kojeg sam rumenela od stidljivosti. Zatim sam sa čuđenjem shvatila njegove reči. Šta je govorio?

– Ne može se pretpostaviti da bih mogao da te privučem ja koga vidiš prvi put kao što i ja vidim tebe. Prinudena si na ovaj brak isto

toliko koliko i ja. Do sada smo bili bespomoćni u ovoj stvari. Ali, sad kad smo sami, možemo da uredimo život prema svojim željama. Što se mene tiče, želim da idem za novim običajima. Želim da te u svemu smatram sebi ravnom. Nikad te ni na šta neću naterati. Ti nisi moja imovina, moj rob. Možeš mi biti prijatelj, ako hoćeš.

To su bile reči koje sam čula u svadbenoj noći. U početku sam bila začuđena, tako da nisam mogla shvatiti njihovo značenje. Ja ravna njemu? Ali zašto? Zar nisam bila njegova žena? Ako mi on ne bi kazao šta da radim, ko bi onda? Zar on nije bio moj gospodar po zakonu? Niko me nije prinudio da se udam za njega – ta šta bih drugo mogla da radim da se nisam udala? A kako bih drugačije i mogla da se udam ako ne onako kako to udese moji roditelji? Za koga bih mogla da se udam ako ne za čoveka s kojim sam bila verena i pre svog rođenja? To je bilo prema našem običaju. Nisam videla gde tu ima bilo kakvog prinuđivanja.

Tada mi njegove reči opet zabrujaše u ušima. „Bila si prinuđena na ovo isto koliko i ja.“ Odjednom klonuh od straha. Da li je mislio da kaže da nije želeo da se oženi mnome?

O, Sestro Moja, kakvo mučenje, kakav ljuti bol!

Počela sam da grčim ruke u krilu, ne usuđujući se da govorim, ne znajući šta da odgovorim. Položi svoju ruku na obe moje, i neko vreme smo ćutali. Želela sam da skloni svoju ruku. Osećala sam njegov pogled na mom licu. Najzad, progovori tihim i ogorčenim glasom:

– Onako je kao što sam u strepnji i slutio. Ti nećeš, ne možeš da mi otkriješ svoje prave misli. Ne usuđuješ se da prekršiš ono što su te naučili da treba da kažeš i da uradiš u ovom trenutku. Čuj me, i ne tražim ti da govoriš. Ali molim te za ovaj mali znak. Ako si voljna da sa mnom pođeš novim putem, pogni glavu malo niže.

Posmatrao me je izbliza; mogla sam da osetim čvrst pritisak njegove ruke. Na šta je to mislio? Zašto se sve nije događalo na očekivani način? Bila sam spremna da mu budem žena. Želela sam da budem majka sinova. Oh, tada je počela moja žalost, ova tegoba koja me ne napušta ni danju ni noću! Nisam znala šta da radim. I u svom očajanju i neznanju, pogla sam glavu.

– Zahvalan sam ti – reče on dižući se i sklanjajući ruku. – Spavaj mirno u ovoj sobi. Zapamti da nećeš morati ničega da se bojiš, ni

sada niti ikada. Budi mirna. Spavaću noćas u maloj susednoj sobi.
On se tad brzo okrete i izađe.

* * *

O Kvan-jin, boginjo Milosrđa, sažali se na mene, sažali se na mene!
Tako sam uplašena u svojoj usamljenosti! Nikad ranije nisam
spavala van svoga doma. Da ležim sad usamljena, otkrivši ipak da
nisam našla ljubav u njegovim očima!

Otrčah do vrata, misleći u svom bezumlju da ću pobeći i vratiti se
kući. Ali, moja ruka na teškoj gvozdenoj poluzi podseti me. Za mene
nikad nije moglo biti povratka. Čak i kad bih nekim čudom pobegla
kroz nepoznata dvorišta svog novog doma, tu su bile nepoznate
ulice; čak i kad bih nekim čudom našla put do poznate kapije, nikad
se ne bi otvorila da me opet primi. Ako bi moj glas i dirnuo starog
vratara da mi dozvoli da pređem posrćući kroz vrata mog detinjstva,
majka bi me vratila, na moju dužnost. Zamišljala sam je neumoljivu,
tužnu, kako mi naređuje da se smesta vratim mužu: više nisam
pripadala njenoj porodici...

Skidoh polako venčanu haljinu, savih je i spremih. Dugo sam
sedela na ivici velikog kreveta sa zavesama, plašeći se da se
uvučem unutra, u mrak. Njegove reči su mi se ludo kovitlale po glavi
bez ikakvog smisla. Najzad su mi suze navrle na oči, sklupčala sam
se pod pokrivačima, i jecala sate dok me zamorenu nije ophrvao
nemiran i lak san. U zoru se probudih, u početku začuđena kad
ugledah nepoznatu sobu, a zatim s naglim bolnim sećanjem. Žurno
se digoh i obukoh. Kad je služavka ušla s vrućom vodom, nasmešila
se i ispitivački pogledala unaokolo. Ja se ispravih. Bilo mi je milo što
sam se od majke naučila dostojanstvu. Niko bar neće saznati da se
nisam dopala mužu. Naredih joj:

– Oduzi vodu svom gospodaru. On se oblači u unutrašnjoj sobi.
Obukoh se ponosno u brokat grimizne boje i obesih zlato u uši.

* * *

Mesec dana je prošlo kako smo se sastali, Sestro Moja! Život mi je
pometen neobičnim događajima.

Odselili smo se iz kuće njegovih predaka! Usudio se da kaže da je njegova poštovana majka samovlasna, i da neće da mu žena bude služavka u kući.

Sve je to stvarno poteklo zbog sitnice. Kad su svečanosti oko venčanja bile završene, ovako sam se predstavila njegovoj majci: ustala sam rano, pozvala jednu robinju, naredila joj da mi donese toplu vodu i sipala je u bakarni lavor, i tada sam, s robinjom koja je išla ispred mene, otišla pred majku moga muža. Klanjajući se, zamolih je:

– Molim uvaženu da pristane da se osveži kupanjem u toploj vodi.

Ona je ležala u krevetu, ogromna, ispod svilenih jorgana. Ne usuđivah se da je pogledam kad se digla da opere ruke i lice. Obavivši to, pokazala mi je bez reči da treba da sklonim lavor i da se povučem. Ne znam da li sam rukom zakačila teške svilene zavese kreveta, ili mi je uplašenoj zadrhtala ruka, ali kad sam podigla lavor, nakrivio se i malo vode se prosulo po krevetu. Osetila sam kako mi se krv sledila od straha. Svekrva je povikala ljutito promuklim glasom:

– Eto ti sad! Kakva je to snaha!

Znala sam da ne smem ni izvinjenje da izustim. Stoga se okrenuh i, noseći lavor nesigurno zbog suza koje su mi mutile vid, udaljih. Kad izađoh na vrata, moj muž je prolazio, te primetih da je zbog nečega bio ljut. Bojala sam se da će me grditi što se prvom prilikom nisam dopala njegovoj majci. Nisam mogla dići ruke da obrišem suze, a osećala sam ih kako se skupljaju, i naviru, i klize mi niz obraze. Promrmljah glupo kao kakvo dete:

– Lavor je bio klizav...

Ali, on me prekide:

– Ja te ne grdim. Neću više da moja žena radi posao služavke. Moja mati ima stotinu robinja.

Pokušah tada da mu kažem da sam želela da ukažem njegovoj majci dužnu poslušnost. Majka me je brižljivo naučila svim tim pažnjama koje snaha duguje majci svoga muža. Ustajem učtivo i ostajem stojeći u njenom prisustvu. Vodim je do najpočasnijeg sedišta. Ispiram njenu šolju za čaj, polako sipam sveže natopljen zeleni čaj i pažljivo joj ga pružam obema rukama. Ne smem ništa da joj odbijem. Moram da je volim kao svoju rođenu majku, a njene

prekore, ma kako bili nepravični, moram da podnosim ćutke. Ali njegova odluka bila je ćvrsta. Nije obraćao paŹnju na ono Źto sam govorila.

Ne treba misliti da je promena lako izvršena. Roditelji su mu ćak naredili da po starinskom obićaju ostane u kući predaka. Otac mu je naućnik, onizak i slab, pogrbljen od ućenosti. Sedeći s desne strane stola u sobi za odmor, ispod tablica predaka, pogladio je tri puta retku, belu bradu i rekao:

– Sine moj, ostani u mojoj kući. Źto je moje, to je i tvoje. Ovde ima u izobilju i hrane i mesta. Ne moraš nikad da trošiš telo fizićkim radom. Provodi dane u dostojanstvenoj dokolici i studiranju koje ti ćini zadovoljstvo. Dopusti njoj, snahi tvoje uvaŹene majke, da rađa sinove. Tri generacije ljudi pod jednim istim krovom prizor je koji se sviđa Nebu.

Moj muŹ je nagao i nestrpljiv. Ne zaustavljajući se ni da se pokloni ocu, uzviknu:

– Ali, ja Źelim da radim, oće! Obućen sam u jednom naućnićkom pozivu, najplemenitijem u zapadnom svetu. Źto se tiće sinova, oni nisu moja prva Źelja. Źelim da rađam plodove svoga uma za dobro svoje zemlje. I obićan pas moŹe da napuni zemlju plodovima svoga tela!

Sama sam lićno, vireći kroz plave zavese na vratima, ćula kako sin ocu tako govori, i to me je ispunilo uŹasom. Da je bio najstariji sin, ili da je bio vaspitan po starim obićajima, nikad se ne bi mogao odupreti ocu. Godine provedene daleko, u onim zemljama gde mladi ne poŹtuju stare, ućinile su ga nepaŹljivim sinom. Istina, izgovorio je ućtivre reći rastajući se s roditeljima; obećao im je da će uvek saćuvati prema njima sinovljevo srce. Ali ipak, odselili smo se!

* * *

Ova kuća ne lići ni na Źta Źto sam dosad videla. Nema dvorišta. Ima samo jedno malo ćetvrtasto predsoblje, iz kojeg se ide u druge sobe, i iz kojeg se naglo diŹu stepenice. Prvi put kad sam se pela tim stepenicama bojala sam se da ću pasti zbog okomitosti na koju mi noge nisu navikle. Stoga sam sela i klizala se sa stepenika na stepenik, drŹeći se za drvenu ogradu. Kasnije, primetila sam da je

malo sveže boje ostalo na mom kaputu, i požurih da se presvučem da me muž ne bi za tu mrlju pitao i podsmevao se mom strahu. On se smeje brzo, i naglo, i glasno. Bojim se njegovog smeha.

Što se tiče nameštaja, nisam znala kako da ga smestim u takvoj kući. Nije bilo mesta ni za šta. Donela sam iz majčine kuće, kao deo miraza, sto i stolice od teškog tikovog drveta i krevet veliki kao majčin bračni krevet. Moj muž je ponameštao sto i stolice u sporednoj sobi, koju naziva „sobom za ručavanje“, a veliki krevet, za koji sam mislila da će biti mesto rođenja mojih sinova, ne može čak ni da se unese ni u jednu od malih gornjih soba. Spavam na krevetu kao kakva služavka, a muž spava u drugoj sobi na gvozdenu krevetu uzanom kao klupa. Ne mogu da se priviknem na to mnoštvo čudnih stvari.

U glavnoj sobi ili, kako on veli, „salonu“, poređao je stolice koje je sam pokupovao; to su neobične, nezgrapne stvari, nimalo slične među sobom, a neke su čak napravljene i od trske. Nasred te sobe metnuo je mali sto, a na njega čaršav od svile i preko njega knjige. Ružno!

Na zidove je obesio uramljene fotografije školskih drugova i četvrtasto parče filcanog štofa s tuđinskim slovima na njemu. Upitah ga da li mu je to diploma, a on se na to mnogo smejao. Zatim mi je pokazao svoju diplomu. To je komad istegnute kože ispisan čudnim crnim slovima. Pokazao mi je svoje ime sa iskrivljenim znacima. Prva dva su označavala njegov veliki koledž, a druga dva lekarsku spremu u zapadnjačkoj medicini. Upitah ga da li su ti znaci bili po stepenu ravni našim starim „han-lan“, a on se opet nasmeja i reče da se to ne može porediti. Ova diploma je uramljena i u staklu, i visi na počasnom mestu na zidu gde je, u gostinskoj dvorani u kući moje majke, veličanstvena slika starog cara Minga.

Ah, ova strašna zapadnjačka kuća! Kako se mogu, pomislih, ikad osećati u njoj kao u svom domu! Prozori imaju velika okna od čistog stakla umesto rešetaka u duborezu s neprozirnom pirinčanom hartijom. Jaka sunčana svetlost blešti po belim zidovima i plaši svako zrnce prašine na nameštaju. Nisam navikla na ovu nemilosrdnu svetlost. Ako usne obojim crveno i naprašim čelo puderom od pirinča, kao što su me naučili da radim, ova svetlost to tako istakne da moj muž obično kaže:

– Nemoj se, molim te, tako mazati zbog mene. Ja više volim da žene izgledaju prirodno.

A ipak ne upotrebiti mek puder i toplo rumenilo, zar to ne znači ostaviti nedovršene istaknute znake lepote! To je kao kad bih bila uverena da je kosa očešljana bez završnog mazanja uljem, ili kad bih obula cipele bez veza! U kineskoj kući svetlost je zamračena rešetkama i duborezom, te zato blago pada na ženska lica. Kako mogu u ovakvoj kući biti lepa u njegovim očima.

Pa čak i ovi prozori su glupi. Moj muž je kupio belu tkaninu i rekao mi da napravim zavese, a ja sam se čudila kako to da se prvo napravi rupa u zidu, zatim umetne staklo, pa tek onda se to staklo zastire tkaninom!

Što se tiče podova, od drveta su, i pri svakom koraku stranačke cipele moga muža lupkaju i natrag i napred. Potom je kupio nekakav vuneni materijal s velikim cvetovima i zastro podove u velikim kvadratima. Tome sam se mnogo začudila. Bojala sam se da ćemo ga isprljati, ili da će poslugu da zaboravi i da pljune na njega. Mnogo se ljutio kad sam to rekla i na kraju je dodao da nećemo dozvoliti da se pljuje po podu.

– A gde onda ako ne na pod? – upitah.

– Napolju, ako baš mora da bude – odgovorio je kratko.

Ali, to je bilo vrto teško za poslugu, pa i ja bih ponekad zaboravila i ispljunula ljusku semenki od lubenica na taj štof. Posle toga kupio je za svaku sobu male pljosnate posude i naterao nas da ih upotrebljavamo. Čudno, on upotrebljava maramicu, pa je čak vraća i u džep. Prljav zapadnjački običaj!

4.

Aj-ja, ima trenutaka kad bih najradije pobjegla! Ali, ne usuđujem se da pod ovakvim okolnostima izađem majci na oči, a nemam kuda da idem. Dani prolaze jedan za drugim – dugi, osamljeni dani. Jer on radi kao da je radnik primoran da zaradi pirinač koji jede, umesto da bude ono što jeste, sin bogatog, visokog činovnika. Rano ujutru, čak i pre no što je sunce prikupilo toplotu sredine dana, on ide na posao, a ja do večeri ostajem sama u ovoj kući. U kuhinji su samo tuđe služavke, a mene je sramota da slušam njihovo brbljanje.

Ah, teško meni! Ponekad mislim da bi bilo bolje da služim njegovu majku i da živim u istom dvorištu sa jetrvama! Bar bih čula glasove i smeh. Ovde celog dana nad kućom tišina lebdi kao izmaglica.

Ostaje mi samo da sedim i pijem, da sanjarim kako da osvojim njegovo srce.

Ujutru ustajem rano da bih se spremila za onaj čas kad ću se pojaviti pred njim. Čak i kad sam neispavana zbog uznemirenosti, ustajem rano i umivam lice namirisanom vodom koja se puši, mažem se uljima i mirisima, žudeći da mu neočekivano, ujutru, osvojim srce. Ali, ma koliko uranila, zatičem ga uvek udubljenog u knjige za stolom.

To se svakoga dana ponavlja. Tiho se nakašljem i malčice okrenem okruglu kvaku na njegovim vratima. Ah, te čudne teške kvake, koliko puta sam morala da ih okrećem i opet okrećem da bih naučila njihovu tajnu! Nestrpljiv je zbog moje nespretnosti, i zato se vežbam kad nije tu. Ali, čak i tada, rano ujutru, moji prsti ponekad skliznu po glatkom hladnom porcelanu, i u tom času srce mi se stegne kad pokušam da se požurim. Ne voli sporost i kad ide, kreće se tako brzo da se sve bojim da će se povrediti.

Ali, ne preduzima ništa da bi zaštitio svoje zdravlje. Iz dana u dan, kad mu u hladno jutro pružim vruć čaj, prima ga ne dižući oči sa knjige. Od kakve je koristi onda što sam u zoru poslala služavku da kupi svežeg jasmína da ukrasim kosu? Čak ni njegov sjaj ne može da prođe kroz stranice te tuđinske knjige. Jedanaest jutara od dvanaest kad bih se vratila da vidim je li popio čaj, nalazim da nije ni

skinuo poklopac sa šolje, a listići plivaju neuznemireno po bleđoj tečnosti. Ne mari ni za šta drugo do samo za svoje knjige.

* * *

Razmišljala sam o onom čemu me je mati naučila da bih zadovoljila muža. Pripremila sam ukusnu hranu da bih očarala njegov ukus. Poslala sam slugu da kupi tek zaklano pile i bambusove mladice iz Hangčoa, i mandarinsku ribu, i isiot, i crni šećer, i sos od soje. Celo jutro pripremala sam jela, ne zaboravljajući ništa što su mi rekli da će povećati punoću i finoću ukusa. Kad je sve bilo spremno, naredila sam da se ta jela iznesu na kraju obeda očekujući njegov uzvik:

„Ah, najbolje je sačuvano za kraj! To je carska hrana!“

Ali, kad bi ta jela došla, uzimao ih je kao deo obeda ne pitajući ni za šta. Jedva bi ih probao i ništa o njima ne bi progovorio. Sedela bih žudno ga posmatrajući, ali on ne bi rekao ništa, kao da su bambusove mladice kupus iz seljačkog vrta.

Te noći, kad je minuo bol zbog mog razočaranja, pomislih:

„Sve je to zbog toga što to nije njegovo omiljeno jelo. Pošto nikad ne govori šta voli, poslaću koga njegovoj majci da pita šta je u mladosti voleo.“

Stoga poslah slugu, i njegova mati odgovori:

– Pre nego što je otišao preko četiri mora, voleo je pačje meso jako pečeno i zamočeno u gust sok od divljih gloginja. Ali, kako se mnogo godina hranio varvarskim i napola kuvanim jelima zapadnih naroda, izgubio je ukus i ne mari više za finu hranu.

Zbog toga nisam više ni pokušavala. Moj muž ništa ne traži od mene. Nije mu potrebno ništa što bih mogla da mu pružim.

* * *

Jedne večeri, posle dve nedelje provedene u novoj kući, sedeli smo zajedno u salonu. Kad sam ušla, čitao je jednu od svojih velikih knjiga, i ja bacih pogled na sliku na toj strani dok sam išla prema svojoj stolici, i videh da je to bio uspravan čovečji oblik, ali, na moje zaprepašćenje, bez kože – samo krvavo meso! Bila sam zgranuta i

čudila sam se što on čita takve stvari, ali ne usudih se da ga za to upitam.

Sedela sam u jednoj od čudnih stolica od trske, ne naslanjajući se, jer je izgledalo nedostojanstveno zavaliti se tako javno. Čeznula sam za majčinim domom i sećala se da se u tom času sakupljaju na večeru milosnice i njihova bučna deca, pri treperavoj svetlosti sveće. Tu je moja majka na svome mestu, u začelju stola, a sluga po njenim uputstvima ređa činije s povrćem i pirinčem i svima deli štapiće. Svi su zauzeti i zadovoljni jelom. Otac će ući posle obeda i poigrati se s decom svojih milosnica, a kad posao bude svršen, sluge će posedati na stoličice i zašaputaće u sumraku. Majka svodi račune s glavnom kuvaricom za stolom za ručavanje, a visoka crvena sveća baca na nju svoju nestalnu svetlost.

Oh, žudela sam da budem tamo! Šetala bih se između cveća i razgledala lotosove mahune da vidim da li je u njima sazrelo semenje. Možda bi mi, kad se digne mesec, mati rekla da donesem harfu i sviram nešto što voli; desnom rukom svirala bih ariju, a levom pratnju.

Pri toj pomisli digoh se da uzmem svoj instrument. Izvukoh ga pažljivo iz lakirane kutije, na kojoj su, urezane u sedefu, figure osam duhova muzike. Unutra, u harfi, razni parčići drveta tako su podešeni ispod žica da svako parče dodaje posebnu boju bogatstvu zvuka kada se prevuče preko žica. Harfa i kutija pripadale su majci moga oca, a doneo joj je otac iz Kvantunga kad je prestala da plače zbog povezivanja nogu.

Nežno dodirnuh žice. Ispustiše tanak i melanholičan zvuk. Ova je starinska harfa moje porodice, i na njoj treba da se svira ispod drveća na mesečini, kraj tihe vode. Onda daje sladak i vilinski glas. Ali u ovoj tihoj, stranoj sobi bila je prigušena i slaba. Oklevala sam, a zatim odsvirah jednu pesmicu iz vremena Sunga.

Moj muž podiže pogled.

– To je vrlo lepo – pohvali me ljubazno. – Milo mi je što umeš da sviraš. Jednog dana kupiću ti klavir i naučićeš da sviraš i zapadnjačku muziku. – To reče i vrati se čitanju.

Posmatrala sam ga dok je čitao onu groznu knjigu, i produžila sam da dodirujem žice vrlo nežno, ne znajući šta su svirale. Nisam nikad čak ni videla klavir. Šta bih radila s tom stranom stvari? Onda

odjednom nisam mogla više da sviram. Sklonila sam harfu i sedela oborene glave i besposlenih ruku.

Posle dugog ćutanja, moj muž zatvori knjigu i pogleda me zamišljeno.

– Kvej-lan – progovori on.

Srce mi zalupa. To je bilo prvi put da me je nazvao imenom. Šta je najzad imao da mi kaže? Podigoh plašljivo pogled k njemu. On produži:

– Hteo sam da te pitam još od našeg venčanja da li bi htela da razvežeš stopala. To je nezdravo za telo. Pogledaj, tvoje kosti izgledaju ovako.

Uze olovku i žurno nacрта na listu knjige strašno, golo, zgrčeno stopalo.

Otkud je to znao? Nikad se nisam obuvala u njegovom prisustvu. Mi, Kineskinje, nikad ne izlažemo noge pogledima drugih. Čak i noću nosimo čarape od bele tkanine.

– Kako to znaš? – prošaputah.

– Zato što sam lekar koji je učio na Zapadu – odgovori on. – I, povrh svega, želim da ih odvežeš zato što nisu lepa. Osim toga, vezivanje stopala nije više u modi. Da li te to uzbuđuje? – Malo se smešio i gledao me ne neljubazno.

Ali, ja žurno podvukoh noge pod stolicu. Bila sam pogođena njegovim rečima. Nisu lepa? Uvek sam bila ponosna na svoja mala stopala! Kroza sve moje detinjstvo majka je lično nadgledala potapanje u vruću vodu i obmotavanje zavoja – tesno i, svakog dana, tešnje. Kada bih plakala od muke, rekla bi mi da se setim da će moj muž jednog dana hvaliti lepotu mojih nogu.

Oborih glavu da bih sakrila suze. Mislila sam na sve one nespokojne noći i dane kad nisam mogla da jedem i nisam imala želje da se igram – kad sam sedela na ivici kreveta i puštala svoje jadne noge da se klata, da bih im olakšala zbog težine krvi. A sad, kad sam izdržala dok mi nije prestao bol jedva jednu kratku godinu dana, da čujem od njega da su ružna!

– Ne mogu – rekoh gušeći se dok sam se dizala, i, ne mogavši da zadržim plač, napustih sobu.

Nije to bilo zbog toga što sam suviše marila za svoje noge. Ali, kad mu se čak ni moje noge u vešto izvezenim cipelama nisu dopale,

kako bih mogla da se nadam da ću zadobiti njegovu ljubav?

Dve nedelje kasnije, po našem kineskom običaju otišla sam u prvu posetu majčinoj kući. Muž mi nije više govorio o odvezivanju stopala. Niti me je više oslovio imenom.

5.

Nije li ti dosadno, Sestro Moja? Onda ću produžiti.

Mada sam tako kratko vreme bila van kuće, kad sam ušla na porodičnu kapiju, izgledalo mi je da je stotina mesečevih mena prošlo otkad sam ušla u svadbenu nosiljku. U to vreme malo sam se nadala, a mnogo bojala. Sada, mada sam se vraćala kao udata žena, s viticom uvijenom u punđu i bez devojčkih ukrasa na čelu, ipak sam znala, da sam ista ona devojka, samo više zaplašena i još više usamljena, ali s mnogo manje nade.

Majka je došla u prvo dvorište da me dočeka, oslanjajući se na svoju dugačku lulu od bambusa i srebra. Umorna je, pomislih, i iscrpena malo više nego ranije; ili je to bilo samo zato što je nisam viđala svakog dana. U svakom slučaju, nov izraz tuge u njenim očima privlačio me je k njoj, tako da sam se, nakon naklona, usudila da je čak uzmem i za ruku. Odgovorila je lakim stiskom i zajedno smo se vratile u porodično dvorište.

Oh, kako sam žudno sve posmatrala! Činilo mi se da nekako mora biti velike promene. Ali, u dvorištima sve je bilo obično kao i pre, uređeno, tiho, svakodnevno, osim smeha dece milosnica i užurbanosti zaposlenih služavki, koje su se smešile i dovikivale pozdrave čim bi me ugledale. Sunčeva svetlost rane jeseni prosipala se preko cvetnih zidova i uglačanih pločica u dvorištima, i osvetljavala je žbunje i bazene. Vrata i prozori s rešetkama na južnoj strani soba bili su širom otvoreni da bi ušle toplota i svetlost, a sunce, prodirući kroz njih, hvatalo je ivice izrezanog drveta i bojilo grede iznutra. Mada sam znala da moje mesto više nije bilo tu, moj duh se odmarao u svom domu.

Nedostajalo mi je samo jedno lepo, uznemireno lice.

– Gde je Četvrta Dama? – upitah.

Majka pozva robinju da joj napuni lulu i zatim odgovori nemarno:

– La-maj? Ah, da, poslala sam je u posetu na selo, na zdrav vazduh.

Po njenom tonu saznala sam više nego da sam dalje ispitivala. Ali kasnije, uveče, kad sam se spremala za spavanje u svojoj dečjoj sobi, uđe stara Vang Da Ma da mi iščetka kosu i da je uplete kao što

je to uvek radila. Zatim, brbljajući o mnogim stvarima, reče mi da otac namerava da uzme novu milosnicu, neku devojkicu iz Pekinga, koja je bila vaspitana u Japanu, a Četvrta Dama, kad je to čula, progutala je svoje najlepše minđuše od žada. Dva dana nikome to nije pričala, mada je mnogo patila, a onda je moja mati saznala.

Devojka je bila na samrti, a stari lekar, koga su pozvali, nije mogao ništa da učini, mada joj je iglama izbo članke na rukama i nogama. Jedna susedka predložila je stranu bolnicu, ali majka nije smatrala da je tako nešto moguće. Ništa nismo znali o strancima. Osim toga, kako bi ijedan stranac mogao da zna šta fali nekom Kinezu? Strani lekari mogu da razumeju bolesti svojih ljudi, koji su sasvim prosti i varvari u poređenju s vrlo složenim i kulturnim Kinezima. Međutim, moj brat je slučajno baš tada bio kod kuće zbog svečanosti Osmog meseca, i on pozva stranu lekarku.

Donela je neki vrlo čudan instrument za koji je bila zakačena dugačka cev. To je gurnula niz grlo Četvrte Dame, i minđuše su odmah izašle. Svi su bili mnogo iznenađeni, osim strankinje, koja je spakovala instrument i mirno otišla.

Ostale milosnice mnogo su se ljutile na Četvrtu Damu što je progutala svoje lepe minđuše od žada. Debela je pitala:

– A zar nisi mogla da pojedeš kutiju s glavicama šibica, koja može da se kupi za deset novčića?

Četvrta Dama nije imala na to šta da odgovori; kažu da je niko nije video kako jede ili čuo kako govori dok se oporavljala. Ležala je na krevetu s navučenim zavesama. Zbog tog neuspelog pokušaja izgubila je mnogo od svog lepog izgleda. U stvari, nju je majka zbog toga žalila i poslala ju je na put da je poštedi podsmevanja žena.

Takve stvari su, međutim, bile samo sitno domaće ogovaranje i nije im bilo mesta u razgovorima koje sam vodila s majkom. Samo zato što sam tako mnogo volela svoj dom, osećala sam da moram znati sve pojedinosti, i zato sam slušala brbljanje Vang Da Ma. Ona je toliko dugo bila s nama da je znala sve naše stvari. U stvari, došla je s mojom majkom iz njene daleke kuće u Šansiju kad se moj otac oženio, i primala je u svoje naručje decu moje majke pri rađanju. Kad majka umre, ona će otići ženi moga brata i brinuće se za majčine unučiće.

Samo jedna novost koju sam na taj način čula imala je više nego prolaznu vrednost. Brat je bio odlučio da ide u inostranstvo, u Ameriku, na dalje studije! Majka mi nije rekla ništa o tome, ali Vang Da Ma mi je ispričala šapatom, kad mi je donela vruću vodu prvo jutro posle mog povratka, da se otac smejaio novoj sinovljevoj ideji, ali je na kraju dao pristanak za njegov odlazak zato što je ušlo u modu da se sin šalje u inostranstvo na studije, a i njegovi prijatelji to rade. Majka je bila mnogo potištena kad je to čula – potištenija nego što je ikad zbog nečega bila u svom životu, reče Vang Da Ma, sem kad je otac uzeo prvu milosnicu. Kad je videla da će moj brat zaista otići, tri dana je odbijala da jede i ni s kim nije govorila. Najzad, uvidevši da će on po svaku cenu otići preko Tihog mora, zamolila ga je da se najpre oženi svojom verenicom, da bi mu mogla roditi sina. Majka je tada rekla:

– Pošto nećeš da shvatiš da tvoja krv i meso nisu samo tvoji, pošto si samovoljan, nemaran i srljaš u opasnost te varvarske zemlje ne vodeći računa o svojoj dužnosti, prenesi bar na drugoga svetu lozu svojih predaka, tako da ako ti umreš, o sine moj, mogu bar da vidim svoga unuka!

Ali brat je bio uporan:

– Nemam želje za brakom. Želim samo još da studiram nauku i da naučim što više mogu. Ništa mi se neće desiti, majko. Kad se vratim, oženiću se ali ne sada – ne sada!

Tada majka poslala poruku našem ocu, nagovarajući ga da natera sina da se oženi. Ali otac je bio nemaran, jer je bio zauzet pripremama za novu milosnicu, i brat je uradio kako je hteo.

Saosećala sam s majkom. Ova generacija je poslednja iz očeve loze, jer moj deda nije imao drugih sinova sem moga oca. Drugi majčini sinovi umrli su takođe mladi, i stoga je bilo neophodno da brat što je moguće pre dobije sina da bi majka mogla ispuniti svoju dužnost prema precima. Zbog toga je od detinjstva bio veren za Lijevu ćerku. Iako je nisam videla, čula sam da nije lepa. Ali šta je to u poređenju s majčnim željama?

Danima sam bila uznemirena zbog majke koju je rastužila neposlušnost moga brata. Ali nije mi o tome govorila. Sahranila je i tu tugu, kao i sve ostale, u nevidljiva mesta duše. Uvek je imala običaj da kad vidi da je patnja neizbežna, sklopi zauvek usne nad

njom. Stoga sam, okružena prisnim licima i zidovima, i naviknuta na majčinu ćutljivost, postepeno i prestala da mislim o bratu.

* * *

Naravno, prva misao koju sam pročitala u svim očima bila je ona od koje sam strepela, ali koju sam i očekivala: kakvi su moji izgledi da rodim sina? Svi su mi postavljali to pitanje, ali ja sam sva pitanja izbegla, primajući samo, ozbiljnim klimanjem glave, lepe želje koje su mi iskazivali. Niko ne treba da zna da muž ne mari za mene – niko. Ali ipak nisam mogla obmanuti majku.

Jedne noći posle sedam dana mog bavljenja kod kuće, sedela sam zaludna na vratima koja su vodila u veliko dvorište. Bio je sumrak, i ropkinje i služavke bile su užurbane oko večernjeg obeda, a u vazduhu se širili mirisi pržene ribe i pačjeg pečenja. Sumrak je već prelazio u noć, a stabljike hrizantema u dvorištu bile su teške od pupoljaka. U meni je gorela topla ljubav prema domu i staroj okolini. Spustih ruku s ljubavlju, sećam se, na duborez od vrata, osećajući se bezbednom tu gde je moje detinjstvo prolazilo tako blago i minulo pre nego što sam toga i bila svesna. Sve mi je bilo vrlo drago: tihi sumrak koji se spuštao na krivudave krovove, sveće koje tek upaljene svetle po sobama, mirisi začina jela, glasovi dece i mek šum štofanih cipelica po pločicama. Ah, ja sam kći stare kineske kuće, sa starim običajima, starim nameštajem, bezbednim, sigurnim poretkom! Tu umem da živim!

Tada pomislih na muža, kako sada sedi sam za stolom u tuđinskoj kući, obučen u zapadnjačko odelo i sa izgledom tuđinca u svakom pogledu. Kako bih se mogla privići na njegov život? Ja mu nisam bila potrebna. Grlo mi se stezalo od suza koje nisam mogla da isplačem. Bila sam tako usamljena, mnogo usamljenija nego što sam ikad bila kao devojka. Onda sam, kao što sam ti pričala, Sestro Moja, gledala napred, u budućnost. Sada je ta budućnost stigla. U njoj ima samo gorčine. Suze su htele silom da poteku. Okretoh glavu ka sumraku da svetlost sveće ne bi pala na moje obraze i odala me. Tada zazvoni gong, i pozvaše me na večeru. Krišom obrisah suze i uvukoh se na svoje mesto.

Majka se rano povuče u sobu, a milosnice odoše u svoje odaje. Dok sam sama sedela i pila čaj, najednom se pojavi Vang Da Ma.

– Tvoja poštovana majka naređuje ti da je posetiš – reče ona.

Začudih se i kazah:

– Ali majka mi je već rekla da će se povući. Nije spomenula da želi da razgovara sa mnom.

– Ipak, naređuje ti. Baš dolazim iz njene sobe – odvrti Vang Da Ma i ode bez drugog objašnjenja.

Kad su se njeni koraci izgubili u dvorištu, sklonih satensku zavesu i uđoh u majčinu sobu. Na moje iznenađenje, ležala je u krevetu s jednom jedinom svećom upaljenom na stolu kraj sebe. Nikad je ranije u svom životu nisam takvu videla. Izgledala je slabo i umorno. Oči su joj bile sklopljene, a usne blede i opuštene. Priđoh tiho njenom krevetu i tu zastadoh. Lice joj je bilo potpuno bezbojno, ozbiljno, nežno i veoma tužno.

– Majko – rekoh blago.

– Dete moje – odgovori ona.

Oklevah, nisam znala da li želi da sednem ili da ostanem stojeći. Tada ona ispruži ruku i pokaza mi da sednem na krevet, kraj nje. Poslušah i čuteći očekivah da progovori. Pomislih: „Tuguje za mojim bratom u dalekim zemljama.“

Ali nije mislila na moga brata; umesto toga, okrete malo glavu i reče:

– Primećujem da kod tebe nije sve dobro, kćeri moja. Otkad si se vratila, opazila sam da je nestalo tvog uobičajenog tihog zadovoljstva. U duši si nemirna, a suze ti suviše lako naviru na oči. Izgleda kao da ti neki tajni bol obuzima misli, mada tvoje usne ne govore. Šta nije u redu? Ako te što još ne očekuješ dete, imaj strpljenja. Prošle su dve godine dok tvom ocu nisam podarila sina.

Nisam znala kako da joj kažem. Jedno parče svilenog konca visilo je sa izvezene zavese na baldahinu, uvertala sam ga i odvertala između palca i kažiprsta kao što su se u meni vrtele misli.

– Govori – reče mi ona najzad malo oštro.

Pogledah je i, oh, lude, lude suze! Nisam zbog njih mogla ni reći da prozborim. Sve više su se penjale dok nisam pomislila da neću imati daha da dišem. Onda odjednom izbiše u teškom jecaju i zagnjurih lice u jorgan kojim je moja majka bila pokrivena.

– Oh, ne znam šta on misli! – uzviknuh. – Kaže mi da treba da budem izjednačena s njim, a ne znam kako! Mrzi moje noge i kaže da su ružne i crta takve slike! Mada ne mogu da kažem kako to zna, jer mu nikad, nikad nisam dala da ih vidi.

Majka se uspravi.

– Izjednačena s njim? – reče iznenađeno, a oči joj se raširiše na bledom licu. – Šta time želi da kaže? Kako može žena biti jednaka mužu?

– Žena na Zapadu jeste – zajecah ja.

– Da, ali mi smo ovde razumni ljudi. A tvoje noge? Zašto ih crta?

– Da bi mi pokazao kako su ružne – prošaputah.

– Tvoje noge? Ali onda si sigurno bila nemarna. Dala sam ti dvadeset pari cipela. Nisi ih mudro izabrala.

– On ne crta spoljašnost – crta kosti, sasvim savijene.

– Kost! Ko je još video kosti u ženskom stopalu? Zar ljudske oči mogu da prodru kroz meso?

– Njegove mogu, pošto je zapadnjački doktor, kaže on.

– Aj-ja, siroto moje dete! – Majka opet leže uzdišući i mašući glavom. – Ako on zna zapadnjačku mađiju...

I tada joj ispričah sve, sve, dok ne prošaptah čak i ove gorke reči:

– On čak i ne mari da li ćemo imati sina. On me ne voli. O majko, ja sam još devojka!

Nastade dug tajac. Sakrih lice u jorgan.

Mislim da sam osetila majčinu ruku kako se lako spustila na moju glavu i tu se zadržala za trenutak. Ne mogu da budem sigurna, jer se nikad nije odavala znacima. Ali, najzad se uspravila i progovorila.

– Ne mogu da mislim da sam napravila kakvu pogrešku u načinu na koji si vaspitana. Ne mogu zamisliti da bi mogla da imaš neuspeha u pokušaju da se dopadneš pravom kineskom gospodinu. Može li biti da si se udala za varvarina? Ipak, on je iz porodice K'ung! Ko bi se tome nadao? To su godine provedene u inostranstvu. Molila sam se da pre ugledam tvog brata mrtvog no da ode u strane zemlje!

Ona sklopi oči i ponovo leže. Njeno mršavo lice postade oštrije.

Kad je opet progovorila, glas joj je bio visok i slab kao da je iscrpljena.

– Pri svemu tome, na ovom svetu ima samo jedan put za ženu – samo jedan put kojim treba da ide po svaku cenu. Mora da se

dopadne svom mužu. To je više nego što mogu da podnesem, da sve moje staranje o tebi bude uništeno. Ali, ti više ne pripadaš mojoj porodici, pripadaš mužu. Ne ostaje ti drugi izbor nego da budeš ono što on želi... Ipak, stani! Uloži još jednom i poslednji napor da bi mu se dopala. Obuci se u zeleno kao žad i crno. Upotrebi miris vodenih krinova. Smeši se – ne smelo, ali sa stidljivošću koja sve obećava. Možeš čak i da mu dodirneš ruku – drži je za trenutak. Ako se smeje, budi vesela. Ako i dalje ostane hladan, onda ti ne ostaje ništa drugo nego da se pokoriš njegovoj volji.

– Da odvežem stopala? – prošaptah.

Majka ćutaše neko vreme.

– Da odvežeš stopala – odgovori umorno. – Vremena su se promenila. Sad možeš ići. – I ona okrete lice zidu.

6.

Kako da ti pričam o svom žalosnom srcu, Sestro Moja?

Dan moga odlaska osvanuo je siv i tih. Bio je kraj desetog meseca, kada mrko lišće počinje tiho da pada na zemlju, a bambusi da podrhtavaju u hladnoći zore i pri zalasku sunca. Šetala sam po dvorištima, zadržavajući se na mestima koja bejah odavno najviše zavolela, da bih sveže i oštrije utisnula u pamćenje njihovu lepotu. Zastala sam kraj bazena osluškujući kako slab vetar lomi uvele mahune i lišće lotosovih biljaka. Sedela sam jedan sat pod čvornovatim klekovim drvetom, koje je trista godina stajalo u stenovitom vrtu trećeg dvorišta. Uzabrala sam granu nebeskog bambusovog drveta u dvorištu velike kapije, uživajući u zrnima žive skerletne boje što vise među tamnozelenim lišćem... Izabrah osam saksija hrizantema da ponesem. Bile su u svom najboljem dobu, i pomislih da će njihove crvene, zlatne i bledopurpurne boje makar malo oživeti praznu kuću. Tako se vratih mužu.

Nije bio kod kuće kad sam ušla u malo predsoblje. Služavka mi saopšti da je u zoru bio nekud hitno pozvan. Pažljivo razmestih hrizanteme po malom salonu, razmišljajući kako da ih zgodno rasporedim kao iznenađenje za njega. Ali kad sam uradila sve što sam bolje mogla, bila sam razočarana. Ukoliko su raskošnije blistale u starom dvorištu, prema crnim duborezima prolaza, utoliko su ovde, prema belo okrečenim zidovima i žutoj bolji, bledele kao da su veštačke lepote.

Ah, tako isto bilo je i sa mnom! Obukla sam satenske pantalone boje žada, kaput i crni somotski žaket bez rukava. Ulepšala sam kosu ukrasima od žada i oniksa, i obesila žad u uši. Nosila sam crne cipele, napravljene od somota i vešto izvezene sitnim perlama od zlata. Naučila sam se od La-maj, Četvrte Dame u kući moje majke, lukavstvu bezbojnih obraza i donje usne namazane crvenilom, i čaroliji namirisanih, ružičastih dlanova. Nisam štedela truda za to prvo veče sa svojim mužem. Videla sam da sam lepa.

Kad sam se obukla, sela sam očekujući da čujem njegov korak na pragu. Da sam mogla da uklonim skerletnu satensku zavesu i da se pojavim pred njim pri nežnoj svetlosti stare kineske sobe, možda bih

uspela. Ali morala sam da siđem nesigurno niz stepenice koje su škripale, a onda tek da mu se pridružim u salonu. Tu nije bilo ničega da mi pomogne. Bila sam kao hrizantema – samo lepuškasta.

Što se moga muža tiče, došao je kasno i izgledao umorno. Do tog vremena nestalo je i moje svežine i, mada me je pozdravio ljubazno, njegov pogled se nije zaustavio na meni. Samo je zatražio da služavka požuri s večerom, jer je celog dana radio kod nekog bolesnika i nije ništa jeo od jutra.

Jeli smo ćuteći. Jedva sam mogla da gutam zbog glupih suza, a on je žurno pojeo svoj pirinač i onda je sedeo namršten nad čajem, uzdišući s vremena na vreme. Najzad se umorno diže i reče:

– Hajdemo u salon.

Sedosmo i on nemarno upita za moje roditelje. Obraćao je tako malo pažnje na moje odgovore da sam zamuckivala trudeći se da ga zainteresujem, i najzad sam ućutala. U početku je jedva primećivao da sam prestala da govorim. Zatim ustade i reče ljubaznije:

– Molim te da mi ne zameriš. Ja se zaista radujem što si se vratila. Ali, celog današnjeg dana borio sam se s praznovericom i čistom glupošću, i nisam uspeo. Ne mogu da mislim ni na šta drugo nego na to da nisam uspeo. Stalno se pitam da li sam učinio sve što je moglo da se učini? Da li je bilo argumenta koji nisam izneo da bih spasao taj život? Ali, mislim, i siguran sam, da sam sve učinio, a ipak nisam uspeo!

– Sećaš li se porodice Ju blizu Bubnjeve kule? Njihova Druga Dama pokušala je danas da izvrši samoubistvo vešanjem! Izgleda da više nije mogla da izdrži svekrvin zmijski jezik. Pozvali su mene i, zamisli, mogao sam da joj spasem život! Samo što je zategla konopac kad su je našli! Samo što je zategla! Odmah spremih lekove. Tada uđe stari stric, vinarski trgovac. Stari gospodin Ju je umro, kako se sećaš, i vinarski trgovac je sada glava porodice. Uđe s grdnjom i ljutit, i odmah zatraži da se primene stari metodi. Posla po sveštenike da udaraju u gongove da bi pozvali natrag ženinu dušu, a njeni rođaci se sakupiše i namestiše jednu onesveščenu devojkicu – još nema ni dvadeset godina – u klečeći položaj na podu; zatim joj namerno napuniše usta pamukom i štofom i vezaše joj čaršav oko lica!

– Ali, ali – rekoh ja. – To je običaj, to se uvek radi. Vidiš, već je toliko mnogo duše otišlo, pa moraju da zadrže ostatak zatvaranjem tih otvora.

On poče u uzbuđenju da šeta po sobi. Zatim stade ispred mene, stisnutih usana. Mogla sam da čujem njegovu brzo disanje. Prosto je zurio u mene.

– Šta! – povika. – I ti?

Ja ustuknuh.

– Da li je umrla? – prošaputah.

– Umrla? Da li bi ti umrla kad bih ti i ja to radio dovoljno dugo? – i on zgrabi moje ruke i grubo mi stavi maramicu preko usta i nosa. Oslobodih se izvivši se i zbacih je. Nasmija se grubo kao pas kad laje, i sede pokrivši lice rukama, i tada nastade tišina teška kao bol. Nije ni primetio hrizanteme koje sam s toliko pažnje rasporedila po sobi.

Posmatrala sam ga, začuđena i uplašena. Može biti da je ipak bio u pravu?

Te noći tužno metnuh ukrase od žada u srebnu kutiju i spremih satensko odelo. Počeh da shvatam da su me sasvim pogrešno naučili. Moj muž nije od onih ljudi za koje je žena značila isključivo delovanje na čula, kao kakav mirišljavi cvet ili lula opijuma. Savršenstvo lepote tela nije mu bilo dovoljno. Moram da smislim kako da mu se dopadnem na drugi način. Setih se majke, lica okrenutog zidu, i njenog umornog glasa koji mi kaže:

– Vremena su se promenila.

* * *

Ipak, nisam se mogla lako odlučiti na odvezivanje stopala. U stvari, gospođa Liju mi je pomogla. Ona je bila žena učitelja u novoj stranačkoj školi. Čula sam kako moj muž kaže da mu je gospođa Liju prijatelj. Dan posle mog povratka poslala mi je nekoliko reči da pita da li bi mi bilo zgodno da me poseti sutradan.

Izvrših velike pripreme, pošto je ona bila moj prvi posetilac. Uputih služavku da kupi šest vrsta kolača i najbolji čaj „Pre kiše“. Obukoh ružičasti saten boje kajsije i stavih bisere u uši. Potajno sam se mnogo stidela kuće. Bojala sam se da će je smatrati ružnom i čuditi

se mom ukusu. Nadala sam se da moj muž neće biti kod kuće, tako da bih bar mogla da rasporedim stolice i sto zvaničnije, i tako jasno pokažem koje je počasno mesto.

Ali, baš tada nije izašao. Sedeo je i čitao i pogledao me smešeći se kad sam nervozno ušla u sobu. Smislila sam da sedim kad gošća dođe, a kad je sluga uvede da ustanem i naklonom glave pokažem počasno mesto. Ali pošto je moj muž bio tu, nisam imala prilike da uredim sobu, i kad zvono zazvoni, on sam ode na vrata. Bila sam vrlo rastužena i kršila sam ruke u nedoumici. Tada sam začula veseo glas i ne izdržah a da ne zavirim u predsoblje. Ugledah neobičnu stvar: moj muž je uhvatio gošćinu ruku i tresao je gore-dole, na vrlo čudan način. Bila sam začuđena.

Onda odjednom nestade mog čuđenja i svake misli o gošći, jer pogledah njegovo lice. O, mužu moj, nikad na tvom licu nije bilo takvog pogleda za mene, tvoju ženu! Izgledalo je kao da je najzad našao prijatelja.

O, Sestro Moja, da si bila ovde, možda bi mi pokazala šta da radim. Ali, bila sam sama. Nisam imala prijatelja. Mogla sam samo da razmišljam, da tugujem i da se pitam šta mi to nedostaje da bih mu se dopala.

I dok je bila tu, pažljivo sam ispitivala svoju gošću da bih videla da li je lepa. Ali nije bila lepa, pa čak ni lepuškasta. Lice joj je bilo široko, i crveno, i dobroćudno, a oči, mada ljubazne i zgrčene od osmeha, bile su okrugle i sjajne kao staklene perle. Nosila je kaput od običnog sivog štofa preko crne svilene suknje bez cvetova, a na nogama je imala cipele kao muškarci. Glas joj je bio prijatan, međutim, i reči su joj tekle brzo i smerno, a smeh joj je bio topao i brz. Razgovarala je mnogo s mojim mužem, a ja sam oborene glave sedela i slušala. Govorili su o stvarima o kojima nikad nisam čula. Izmenjivali su strane reči. Nisam razumela ništa drugo osim zadovoljstva na licu svoga muža.

* * *

Te noći sam posle večernjeg obeda sedela nema s mužem. Misli su mi se stalno vraćale na izgled njegovog lica za vreme posete. Nikad ranije nisam na njemu videla takav izraz – tako živ, tako svetao!

Imao je puno reči za nju – prosto ih je prosipao dok je stajao pred njom. Ostao je u sobi za sve vreme njene posete kao da je bila muškarac.

Digoh se i priđoh mu.

– Da? – upita on, dižući pogled sa knjige.

– Pričaj mi o gospođi koja nas je danas posetila – zamolih ga.

On se zavalio u stolicu i pogleda me zamišljeno.

– Šta da ti pričam o njoj? Diplomirala je u velikom zapadnjačkom koledžu za žene, koji se zove Vasar. Pametna je i zanimljiva, kao što čovek voli da žena bude. Pored toga, vaspitava tri izvanredna dečka – inteligentna, čista, dobro negovana. Prijatno mi je na duši kad ih vidim.

Oh, mrzim je, mrzim je! Oh, šta da radim? Postoji li samo jedan put do njegovog srca? Ona uopšte nije bila lepa.

– Misliš li da je lepa? – prošaputah.

– Pa, da, mislim – odgovori on odlučno. – Zdrava je i pametna, i hoda na zdravim, čvrstim nogama.

On se zagleda u prazan prostor. Razmišljah očajno nekoliko minuta. Postojao je samo jedan put za žene. Kako bih mogla... a ipak reči moje majke behu: „Moraš da se dopadneš svome mužu.“

Moj muž je sedeo lutajući pogledom zamišljeno po sobi. Nisam znala šta je bilo u njegovim mislima. Ali znala sam ovo: mada sam nosila saten breskvine boje, mada mi je kosa bila glatka i crna, sijala se u vešto nameštenim viticama, mada sam mu stajala tako blizu uz rame da bi i najmanji pokret njegovog tela sastavio njegovu ruku s mojom, ipak nije mislio na mene.

Tada oborih glavu još niže i predadoh mu se u ruke. Odrekoh se svoje prošlosti. Izustih:

– Ako mi kažeš kako, odvezaću stopala.

7.

Sad shvatam da se te večeri moj muž počeo zanimati za mene. Izgledalo je kao da pre toga nismo imali o čemu da razgovaramo. Misli nam se nikad nisu sretale. Mogla sam samo da ga posmatram sa čuđenjem i nerazumevanjem, dok on mene nikad nije gledao. Kad smo razgovarali, to je bilo s ozbiljnošću dva stranca, ja – sa stidljivošću, on – s pažljivom učtivošću i s visine. Ali, sada, kad mi je bio potreban, najzad me je primetio, i kad je govorio, ispitivao me je i želeo da čuje moj odgovor. Što se mene tiče, ljubav prema njemu koja mi je drhtala u srcu pretvorila se tada u obožavanje. Nikad nisam mogla ni sanjati da čovek može tako nežno da se spusti do žene.

Kad sam ga upitala kako mogu razvezati stopala, mislila sam, naravno, da će mi samo dati uputstva iz svog medicinskog znanja. I zato sam sedela zaprepašćena kad je doneo lavor s vrućom vodom i zamotuljak belog zavoja. Stidela sam se. Nisam mogla podneti da mi vidi noge. Niko mi ih nije video otkako sam dovoljno odrasla da se sama o njima brinem. Sada, kada je spustio lavor na pod i klekao da uzme moju nogu, celo mi je telo gorelo.

– Ne – rekoh slabim glasom. – Ja ću to sama da uradim.

– Ne smeš da obraćaš pažnju na to – odgovori on. – Ja sam lekar, seti se toga.

Ipak sam odbijala. Tada me on pogleda pravo u lice.

– Kvej-lan – reče ozbiljno – znam da ti nije lako da učiniš ovo za mene. Pusti da ti pomognem. Ja sam tvoj muž.

Tada bez reči popustih. Uze moju nogu, pažljivo skide cipelu, čarapu i odvi unutrašnju tkaninu. Izraz lica bio mu je tužan i strog.

– Kako si patila! – reče tihim, nežnim glasom.

– Kakvo nesrećno detinjstvo – i sve ni za šta!

Suze mi pođoše na oči od tih reči. Činio je uzaludnom celu žrtvu, pa je čak zahtevao i novu.

* * *

Jer kad su mi stopala bila potopljena u vodi i opet vezana labavije, nastala je nepodnošljiva patnja. Zaista, postupak odvezivanja bio je gotovo isto toliko bolan kao i vezivanje. Moja stopala, naviknuta na stezanje, postepeno su se malo ispružala, a krv je opet počela da cirkuliše u zglavcima.

Bilo je trenutaka u toku dana kad sam htela da raskinem zavoje, da ih odvežem i čvršće uvijem da bi mi bilo lakše; ali onda bi me pomisao na mog muža i na to da će on uveče primetiti naterala da ih ponovo namestim drščućim rukama. Jedino malo olakšanje koje sam mogla imati je da sednem na stopala i da se klatim tamo-amoo.

Nisam više marila kako se pojavljujem pred mužem, niti sam zagledala u ogledalo da vidim da li sam bar sveža i uredna. Noću su mi oči bile naduvane od plača, a glasom promuklim od jecanja nisam mogla vladati. Čudno, moja lepota ga nije mogla dirnuti, moja nevolja jeste! Težio bi me kao da sam dete. Često sam se hvatala za njega ne shvatajući u svome bolu ko je i šta je.

– Izdržaćemo ovo zajedno, Kvej-lan – rekao mi je. – Teško je gledati te koliko patiš. Pokušaj da misliš da to nije samo radi nas nego i radi drugih – protest protiv jedne stare i loše stvari.

– Ne! – zajecah. – Ja to radim samo tebe radi – da bih bila moderna žena za tebe.

On se nasmeja i lice mu se malo razvedri, kao što je bilo kad je razgovarao s onom drugom ženom. To mi je bila nagrada za bol. Ništa mi posle toga nije izgledalo teško.

* * *

I, zaista, ukoliko je meso ozdravljalo, počeh da upoznajem novu slobodu. Bila sam mlada, a noge su mi još bile zdrave. Kod starijih žena često bi se vezana stopala umrtvila, a ponekad čak i otpala. Ali moja su bila samo obamrla. Sad počeh da hodam slobodnije, a stepenice mi nisu više bile tako teške. Osećala sam se jačom u celom telu. Jedne večeri, i ne misleći, utrčah u sobu u kojoj je moj muž radio. Pogleda me iznenađeno, a lice mu se raširi u osmeh.

– Trčiš? – uzviknu on. – Ah, onda smo prebrodili najgore, i gorčina je prošla.

Pogledah svoje noge iznenađeno.

– Ali one nisu još tako velike kao gospođe Liju – rekoš.
– Nisu, i nikad ne mogu biti – odgovori on.
– Njene noge su od prirode takve. Tvoje su onolike kolike mogu da budu.

Bila sam malo tužna što moje noge nikad ne mogu biti tako velike kao njene. Ali, setih se jednog načina. Pošto su sada sve moje izvezene cipelice bile neupotrebljive, odlučih da nabavim nove kožne cipele kao što ima gospođa Liju. Stoga sutradan odoh sa služavkom u radnju i kupih cipele velike kolike sam želela. Bile su za dva palca duže od mojih stopala, ali ja čvrsto napunih vrhove pamukom. Kad sam obula te cipele, niko nije mogao pomisliti da sam ranije imala vezana stopala.

Želela sam da ih gospođa Liju vidi, te upitah muža kad bih mogla da joj uzvratim posetu.

– Ići ću s tobom sutra – reče on.

Bila sam iznenađena što je bio voljan da ide sa mnom ulicom. To izvesno nije dobar običaj, i ne malo me je zbunjivao, ali sad sam bila već naviknuta na to da on radi čudne stvari.

Stoga sledećeg dana odosmo, i moj muž se ponašao prema meni vrlo ljubazno u njenom prisustvu. Istina, mnogo me je zbunio jedanput ili dvaput, kao, na primer kad me je naterao da uđem pre njega u sobu u kojoj je bila gospođa Liju. U tom trenutku nisam znala šta to znači. Pošto smo se vratili kući, objasnio mi je da je to zapadnjački običaj.

– Zašto? – upitah. – Da li je to zbog toga što su tamo, kao što sam čula, ljudi niži od žena?

Onda mi on objasni. To se zasniva, reče, na starom poretku učtivosti, koji postoji još od starinskih vremena. Ovo mi beše vrlo čudno. Nisam znala da je bilo i drugih, starinskih ljudi sem naših, to jest civilizovanih ljudi. Ali, izgleda da i stranci imaju istoriju i kulturu. Stoga nisu sasvim varvari. Muž mi obeća da će mi čitati knjige o njima.

To večer bejah srećna kad odoh u krevet. Bilo je zanimljivo biti malo moderniji. Jer ne samo što sam toga dana nosila kožne cipele nego nisam namazala lice niti stavila ukrase u kosu. Izgledala sam vrlo slično gospođi Liju. Uverena sam da je moj muž to primetio.

* * *

Pošto sam jednom zaželela da se promenim, izgledalo je da je za mene nastao potpuno novi život. Muž je sada razgovarao sa mnom uveče i primetila sam da je razgovor s njim vrlo zanimljiv. Oh! Kakve mi je samo čudne stvari pričao o stranim zemljama i njihovim stanovnicima! Smejao se kad bih uzviknula:

– Oh, smešno – oh, čudno!

– Nije čudnije nego što mi izgledamo njima – reče on vrlo zabavljen nečim.

– Šta! – povikah ponovo se čudeći. – Zar oni misle da smo mi smešni?

– Naravno – odgovori on, kroz smeh. – Treba da ih čuješ kako govore! Oni misle da je naše odelo smešno, i naša lica, i naša hrana, i sve što mi radimo. Ne mogu da shvate da ljudi mogu izgledati kao što mi izgledamo, i ponašati se kao što se mi ponašamo, a da budu isto toliko čovečanski kao što su oni.

Bila sam zgranuta kad sam to čula. Kako mogu da smatraju da su njihov čudni izgled, i odelo, i ponašanje isto toliko čovečanski kao naši? Odgovorih dostojanstveno:

– Mi smo oduvek radili te stvari i imali te običaje i izgledali kao što izgledamo, sa crnom kosom i očima...

– Tačno! A tako su i oni!

– Ali, ja sam mislila da su oni došli u našu zemlju da se nauče civilizaciji. Majka mi je tako rekla.

– Pogrešila je. U stvari, verujem da oni dolaze ovamo misleći da nas nauče civilizaciji. Imaju mnogo da nauče od nas, to je istina, ali ne znaju to, isto tako kao što ni ti ne shvataš šta mi imamo da naučimo od njih.

Zaista, sve što je imao da mi kaže bilo je novo i vrlo zanimljivo. Nikad me nije zamaralo da slušam o strancima, a naročito sam volela da čujem o njihovim čudesnim pronalascima: o tome kako se okrene jedna ručica i iz nje dobije vruća i hladna voda, o peći bez vidljivog goriva, a koja ipak odaje toplotu – to se zove voda koja sama izlazi i toplota koja sama izlazi. A kako sam se čudila njegovim pričama o strojevima na moru i o drugim mašinama koje lete po vazduhu, plove pod vodom, i o mnogim sličnim čudima!

– Siguran si da to nije mađija? – pitala sam ga plašljivo. – Stare knjige govore o čudima vatre, zemlje i vode, ali to su uvek magijski trikovi bića koja su poluvilinska.

– Ne, naravno da to nije mađija – odvrati on. – To je sve sasvim prosto kad razumeš kako radi. To je nauka.

Opet ta nauka! Podsetila me je na brata. Za ljubav te nauke on je još u onim stranim zemljama, i jede njihovu hranu, i pije njihovu vodu na koje njegovo telo nije naviklo. Postala sam vrlo radoznala da vidim tu nauku i da saznam kako izgleda. Ali kad rekoh to, muž mi se mnogo smejao.

– Ala si ti dete! – uzviknu on zadirkujući me. – To nije stvar kojom možeš da rukuješ, ili da je uzmeš u ruke da bi je razgledala kao kakvu igračku.

Zatim, videvši da ne shvatam šta misli, ode do ormana s knjigama i izvadi knjige sa slikama i stade mi objašnjavati mnoge stvari.

Otada, svake večeri poučavao me je o nauci. Nije čudo što se moj brat tako zaneo, da čak nije obraćao pažnju ni na majčine želje, nego je hteo da ode i preko Tihog mora u potrazi za naukom. I sama sam bila očarana i osećala sam da postajem izvanredno mudra. Toliko mnogo da sam, najzad, osetila da moram to nekom reći, i pošto nisam imala nikog drugog, rekla sam našoj staroj kuvarici.

– Znaš li ti – upitah je – da je Zemlja okrugla, i da naša velika država nije, u stvari, u sredini, nego da je samo parče zemlje i vode na površini, zajedno s drugim državama?

Ona je prala pirinač u bazenčiću u kuhinjskom dvorištu, ali tada prestade da tresе korpu i pogleda me podozrivo.

– Ko to kaže? – upita, ne žureći se da u to poveruje.

– Naš gospodar – rekoh odlučno. – Hoćeš li mi sad verovati?

– Oh – sa sumnjom odgovori – on zna mnogo. Ipak, možeš reći da Zemlja nije okrugla samo ako baciš pogled na nju. Vidiš, ako se popneš na vrh pagode na Brdu Severne zvezde, možeš videti, na hiljadu kilometara planine i polja, i jezero i reku, a to je sve tako ravno kao razastrti čaršavi, osim planina, a niko ih ne može nazvati okruglim! Što se tiče naše države, ona mora biti u sredini. Inače, zašto bi je mudri ljudi iz starih vremena, koji su sve znali, zvali Srednjim Kraljevstvom?

Ali, želela sam da produžim.

– Osim toga – nastavih – Zemlja je toliko velika da je potrebno mesec dana da bi se došlo na drugu njenu stranu, a kad je ovde mrak, sunce tamo daje svetlost.

– Sada znam da nisi u pravu, gospodarice moja – uzviknu ona likujući. – Ako je potrebno mesec dana da se dođe u te druge zemlje, kako može sunce to da uradi za jedan sat kad mu je potreban ceo dan da ovde pređe kratak prostor između Purpurne planine i Zapadnih brda?

I ona nastavi da trese u vodi korpu s pirinčem.

Zbilja joj nisam mogla zameriti zbog njenog neznanja, jer od svih neobičnih stvari koje mi je muž ispričao najneobičnija je ta da zapadni narodi imaju iste tri nebeske svetlosti koje i mi imamo – Sunce, Mesec i zvezde. Uvek sam mislila da ih je P'an-ku, bog koji je stvorio svet, sazdao za Kineze. Ali, moj muž je mudar. On zna sve, i govori samo ono što je istinito.

8.

Kako mogu rečima opisati početak muževljeve ljubavi, Sestro Moja? Kako sam mogla znati kad se njegovo srce uzbudilo?

Ah, kako hladna zemlja zna kad u proleće sunce rascvetava njeno srce? Kako more oseća da ga mesec privlači?

Ne znam kako su dani prolazili. Znam samo da više nisam bila usamljena. Tu gde je on, bio je moj dom, i više nisam mislila na majčinu kuću.

Za vreme dugih časova u toku dana koje sam provodila u njegovom odsustvu razmišljala sam o svim muževljevim rečima. Sećala sam se njegovih očiju, njegovog lika, linije njegovih usana, slučajnog dodira njegove ruke i moje kad je na stolu okretao strane knjige. Kad bi došla noć i on bio tu, preda mnom, pogledala bih ga krišom, i time napajala srce dok me je on poučavao.

Danju i noću mislila sam na njega... Kao kad reka u proleće obilno teče u kanale ispražnjene zimskom sušom, kao kad se reka razliva po zemlji i sve ispunjava životom i plodnošću, tako je i misao na moga gospodara postala ispunila svaku moju usamljenost i potrebu.

Ko može da razume tu moć privlačnosti muškarca i žene? Počinje slučajnim susretom očiju, stidljivim i dužim pogledom, a onda se, odjednom, rasplamti u čvrsto i žarko gledanje. Dodirnu se prstima koji se u početku brzo trzaju, a onda srce poleti srcu.

Ali, kako bih mogla to da ispričam čak i tebi, Sestro Moja? To je bilo doba moje velike radosti. Ove reči koje sada izgovaram jesu reči radosti. Poslednjeg dana jedanaestog meseca znala sam da će se moje dete roditi kad bude stigla žetva pirinča, u sredini godine.

* * *

Kada sam mužu rekla da sam začecem ispunila dužnost prema njemu, bio je vrlo srećan. Prvo je zvanično obavestio roditelje, a zatim braću, i mi primismo njihova čestitanja. Moji roditelji, naravno, nisu odmah bili upoznati s tim, ali odlučih da kažem majci kad je budem posetila na Novu godinu.

Sada je nastalo najteže vreme za mene. Dotle sam bila malo važna osoba u porodici muža. Bila sam samo žena jednog od mlađih sinova. Nisam imala gotovo nikakvog učešća u porodičnom životu otkako smo se iselili iz velike kuće. Dvaput sam išla u određeno vreme da odam poštovanje muževljevoj majci i poslužim je čajem, ali ona se ponašala prema meni nemarno, mada ne neljubazno. Sad odjednom postadoh kao kakva boginja sudbine. U sebi sam nosila nadu porodice, naslednika. Moj muž bio je jedan od šest sinova, od kojih nijedan nije imao muškog deteta. Stoga, ako bi moje dete bilo muško, ono bi po rangu bilo do najstarijeg brata moga muža u porodici, i bilo bi naslednik porodičnih imanja. Oh, pa to je velika žalost matere da sin bude njen samo nekoliko kratkih prvih dana! Mora suviše brzo da zauzme svoje mesto u velikom porodičnom životu. Moj sin biće moj tako kratko! O Kvan-jin, odbrani moje dete!

Ushićenje onoga časa kada smo muž i ja po prvi put govorili o detetu ubrzo je zamenila briga koja nas je pritisla. Rekla sam da je to bilo najteže vreme za mene. To je bilo i zbog mnogih saveta koje sam od svakoga dobijala. Najvažniji su bili saveti koje sam primala od svoje poštovane svekrve.

Kad je čula za moju radost, poslala je po mene. Dotle, kad sam je posećivala, primala me je zvanično u gostinskoj sobi, pošto je bila ljuta na nas otkako smo se odselili. Ovoga puta, međutim, bilo je očigledno da je naredila sluzi da me odvede u porodičnu sobu iza trećeg dvorišta.

Tu sam zatekla svekrvu kako sedi za stolom, pije čaj i čeka me. Ona je veličanstvena stara dama, veoma puna, s malim nogama koje su odavno bile nedovoljne za njenu veliku težinu. Sada ako napravi i samo jedan korak, oslanja se teško na dve snažne robinje koje uvek stoje spremne iza njene stolice. Ruke su joj male i pokrivene zlatnim prstenjem, a tako pune da prsti kruto štrče iz gomile mesa s jamicama. Stalno drži dugačku lulu od uglačanog srebra, koju joj služavke neprestano pune i pale uvijenom hartijom, koja tinja i stoji spremna da se za trenutak razgori u plamen kad joj ustreba.

Odmah joj priđoh i poklonih joj se. Nasmehi se tako da joj uzane usne iščezoše međ pune i teške obraze, a zatim mi uze ruku i potapša je.

– Dobra kći, dobra kći – reče svojim hrapavim glasom. Vrat joj je odavno iščezao u naslagama mesa, a glas joj je bio astmatičan.

Znala sam da sam joj se svidela. Sipah čaj u šolju i pružih joj obema rukama, i ona je primi. Tada sedoh na stoličicu sa strane. Ali, sad mi nije htela dozvoliti takvu poniznost, mada ranije nije vodila računa o tome gde sedim. Smešeći se i kašljući, dade mi znak da sednem na sedište najbliže njoj, sa suprotne strane stola, i ja poslušah zapovest.

Ona, zatim, posla po ostale snahe, i one sve dođoše da mi čestitaju. Tri snahe nisu nikad začele, iako su više godina bile udate, i njima sam morala biti predmet zavisti i prebacivanja. I, odista, najstarija od njih, visoka slabunjava žena, žutog lica, koja je uvek poboljevala, stade glasno da jadikuje i da se klati tamo-amoo oplakujući svoju sudbinu.

– Aj-ja... aj-ja... da gorkog života... da zle sudbine!

Svekrva uzdahnu, ozbiljno zavrte glavom i dozvoli najstarijoj snasi da se teši za vreme pušenja dve lule duvana. Zatim joj naredi da bude mirna, pošto je želela da govori sa mnom. Kasnije saznadoh da je najstariji brat moga muža baš tada uzeo drugu ženu, pošto mu prva nije nikako rađala decu. To je učinilo da bol sirote žene bude tako oštar toga dana, jer je volela muža, pa najzad i uvidela da bogovi ni na sve njene molitve i žrtve nisu obratili pažnju.

Svekrva mi dade mnoge pametne savete. Između ostalog, reče mi da ne spremam nikakvo odelo pre detinjeg rođenja. To je bio običaj u njenoj devojačkoj kući u Anhveju, gde su ljudi verovali da će tako sprečiti svirepe bogove od saznanja da se približava rođenje, da ne bi, videvši da čovek dolazi na svet, pokušali da ga unište. Ali kad čuh za taj običaj, upitah:

– A šta će onda nositi malo, nago novorođenče?

– Uvij ga – reče ona zamišljeno – u najstarije odelo njegovog oca, to će mu doneti sreću. I ja sam to učinila sa svojih šest sinova, i svi su živi.

I jetrve mi rekoše da uradim mnoge, mnoge stvari, i svaka mi je opisala običaj svoje kuće u ovakvim prilikama. Naročito su me savetovale da posle detinjeg rođenja pijem dosta vode sa crnim šećerom. Tako je svaka savetom ublažavala zavist prema meni.

Kad se uveče vratih mužu, srećna zbog tog prijateljskog interesovanja njegove porodice, ispričah mu šta su mi sve rekli da uradim za dete. Na moje užasno zaprepašćenje, on se odjednom jako razljuti. Stade rukama mrsiti kosu i ići tamo-amo po sobi.

– Glupost, glupost, glupost! – uzvikivaše on. – Sve same laži, sve samo praznoverje, nikad, nikad! – Zatim stade, uhvati me za ramena i pogleda me ozbiljno, pravo u oči. – Obećaj mi – reče odlučno – da ću te samo ja voditi. Pazi, moraš da slušaš! Kvej-lan, obećaj mi, jer ću se zakleti da nikad neće biti drugog deteta!

Šta sam drugo mogla uraditi od straha no da obećam?

Kad mu oklevajući dadoh reč, on se malo smiri. Reče mi:

– Sutra ću te odvesti u jednu zapadnjačku kuću da posetiš porodicu mog starog učitelja Amerikanca. Želim da vidiš kako se zapadnjaci staraju o deci, ne da bi ih ropski podražavala, nego da bi proširila svoje znanje.

Pokušah da slušam muža. Samo jednu stvar uradih krišom. Sledećeg jutra, u zoru, izvukoh se iz kuće samo u pratnji jedne služavke. Kupih štapiće tamjana u dućanu, a bilo je tako rano da se samo jedan mali šegrt tu vrzmao zevajući u tamnoj jutarnjoj magli. Zatim odoh u hram i, upalivši tamjan, stavih ga pred malu tamnu Kvan-jin, koja daje sinove i lak porođaj. Udarih glavom o mermernu ploču ispred nje. Ploča je još bila vlažna od noćne rose. Promrmljah što mi beše na srcu, podigoh se i pogledah je preklinjući. Ona mi ne odgovori. Urna je bila puna hladnog pepela od tamjana što su druge majke metale pred nju, uz molitve i žudnje slične mojima. Gurnuh dublje u pepeo štapiće tamjana koje sam upalila i ostavih ih da gore tamo, pred njom. Zatim se vratih kući.

* * *

Veran svojoj reči, muž me sutradan povede da posetim dom njegovog stranog prijatelja. Bila sam radoznala, i čak malo zaplašena. Ja se smešim na to sada, ja koja te zovem Sestrom!

Ali do toga dana nisam još nikako bila u stranoj kući. Nisam imala prilike. Nikad nisam šetala ulicama, a niko se ni u kući moje majke nije družio sa strancima. Otac ih je, prirodno, video na putovanjima, i nije im pridavao nikakve važnosti, sem što su ga zasmejavali prostim

izgledom i naglim, grubim ponašanjem. Jedino im se moj brat neobično divio. Često ih je viđao u Peking, a u njegovoj školi bilo je nekoliko stranaca koji su mu bili učitelji. Jednom sam čak i čula, pre moga venčanja, da je bio u kući jednog stranca, i onda sam se mnogo divila njegovoj smelosti.

Ali u kući moje majke nije bilo takvog druženja. Ponekad bi se neka služavka koja je izašla da kupi nešto vratila i uzbuđeno rekla da je videla stranca kako prolazi ulicom, i onda bi nastao razgovor pun iščuđavanja zbog njihove čudne bele kože i bledih očiju. Uvek sam to slušala s istom radoznalošću i onakvim strahom kakav sam osećala kad mi je Vang Da Ma pričala o duhovima i đavolima iz starih vremena. Služavke su, zbilja, čak šaputale i o crnoj mađiji stranaca i o njihovoj moći da ukradu čoveku dušu nekom malom mašinom u crnoj kutiji, u koju su zavirivali jednim okom. Kad bi nešto škljocnulo unutra u kutiji, čovek bi osetio čudnu slabost u grudima, i onda bi uvek posle toga dolazila kakva bolest.

Ali muž mi se mnogo smejao kad sam mu pričala te stvari.

– Kako sam se ja onda vratio živ posle dvanaest godina provedenih u njihovoj zemlji? – upita on.

– Ah, ali ti si mudar, ti si naučio njihovu mađiju – odgovorih.

– Dođi i sama vidi kakvi su – odgovori on. – Oni su ljudi kao i svi drugi.

I tako, tog istog dana, odosmo i uđosmo u vrt s travom, drvećem i cvećem. Iznenadnih se što je tako lep i što zapadnjaci razumeju vrednost prirode. Naravno, raspored svega bio je vrlo grub – nije bilo dvorišta ni bazena za zlatne ribice, već drveće zasađeno na bilo koji način, i cveće koje je raslo nepravilno, kako je htelo. Moram priznati da bih pobegla kad smo stali pred njihova kućna vrata da moj muž nije bio tu sa mnom.

Vrata se naglo otvoriše, a jedan visok muški „strani đavo“ stajaše tamo, s osmehom na širokom licu. Znala sam da je muškarac pošto je nosio odelo kao moj muž, ali na moj užas, njegova glava, umesto da bude pokrivena ljudskom kosom, crnom i pravom kao u ostalih ljudi, bila je pokrivena nekakvom kovrdžastom riđom vunom! Oči su mu bile kao šljunak ispran u moru, a nos mu se kao brdo dizao po sredini lica. Oh, bio je strašan kad ga čovek pogleda – užasniji nego bog Severa na ulazu u hram.

Moj muž je hrabar. Nije izgledao nimalo uzbuđen kad je ugledao ovog čoveka; on ispruži ruku, a stranac je prihvati i poče je tresti gore-dole. Moj muž ne beše time iznenađen, i okrenuvši se meni, predstavi me. Stranac se nasmeši svojim ogromnim osmehom i htede da uzme moju ruku. Ali ja pogledah u njegovu ispruženu ruku. Bila je velika i koščata, a na njoj je bilo dugačkih ridih malja i crnih pega. Stresoh se. Nisam mogla da je dodirnem. Uvukoh ruke u rukave i poklonih se. On se onda još više nasmeši, i pozva nas da uđemo.

Uđosmo u malo predsoblje slično našem, pa onda u sobu. Kraj prozora sedela je nepoznata osoba, o kojoj zaključih da je tuđinka. Nosila je, bar, dugačku pamučnu haljinu umesto pantalona i imala je pljosnat pojas oko struka. Kosa joj nije bila tako ružna kao kosa njenog muža, pošto je bila glatka i prava, mada neke nesrećne plave boje. I ona je imala vrlo visok nos, ali nije bio povijen kao nos u njenog muža, i velike ruke s kratkim četvrtastim noktima. Pogledah u njene noge i videh da su po veličini bile kao mlatilo za pirinač. Pomislih u sebi:

– Kad su takvi roditelji, kakvi mora da su mali strani đavoli?

Ipak moram da priznam da su stranci bili onoliko učtivi koliko su to umeli. Pravili su greške i u svakoj prilici pokazivali nedostatak vaspitanja. Pružali su šolje čaja jednom rukom i obično služili mene pre muža. Čovek me je čak neposredno oslovio! Osetih to kao uvredu. Trebalo je da učtivo ne obraća pažnju na moje prisustvo, ostavljajući svojoj ženi da me zabavlja.

Mislim da to ne može da im se zameri. Ipak, proveli su ovde dvanaest godina, kaže mi muž. Čovek bi pomislio da se za to vreme mora nešto naučiti: naravno, ti si, Sestro Moja, uvek živela ovde, i ti si sada jedna od naših.

Zanimljiviji deo naše posete došao je kad je moj muž zamolio strankinju da mi pokaže svoju decu i njihovo odelo. Mi smo i sami očekivali dete, objasni on, i zato je želeo da ja vidim zapadnjačke običaje. Ona se odmah diže i pozva me da pođem uza stepenice. Bojala sam se da idem sama s njom. Pogledah muža tražeći njegovu pomoć, ali on mi samo klimnu glavom da idem.

Zaboravih na strah čim se popeh gore. Ona me uvede u suncem preplavljenu sobu koju je zagrevala jedna crna peć. Mada su

očigledno želeli da zagreju sobu, bilo je čudno što su ostavili prtvoren prozor tako da je stalno ulazio hladan vazduh. Ali te pojedinosti ne primetih odmah. Prvo, s najvećim ushićenjem ugledah tri mala stranca kako se igraju na podu. Nikad nisam videla tako neobična mala stvorenja.

Bili su zdravog izgleda i punački, ali svi su imali belu kosu. To je potvrdilo ono što sam bila čula, da je priroda stranaca suprotna našoj i da se oni rađaju sa snežnobelom kosom koja sve više tamni kako stare. Imali su vrlo belu kožu. Pretpostavljala sam da su je prali u kakvoj lekovitoj vodi, dok mi majka nije pokazala jednu sobu u kojoj su se svakoga dana celi kupali. To mi je onda objasnilo boju njihove kože. Prirodne boje su izbledele od tolikog silnog pranja.

Majka mi pokaza i njihovo odelo. Sve rublje bilo je belo i, zaista, najmlađe dete bilo je obučeno u belo od glave do pete. Upitah majku da li je dete bilo u žalosti zbog nekog rođaka, pošto je belo boja žalosti, ali mi ona odvrati da nije to, nego zato da bi se dete održavalo čisto. Pomislih da bi kakva tamna boja bila bolja, pošto se belo tako lako prlja. Ali ja sam sve zapažala a ništa nisam govorila.

Zatim sam videla njihove krevete. Bili su isto tako pokriveni belim tkaninama i vrlo sumorni. Nisam mogla da razumem zašto su tako mnogo upotrebljavali belo. To je tužna boja žalosti i smrti. Dete sigurno treba da bude obučeno i pokriveno samo veselim bojama, skerletnom, žutom i nebeskoplavom! Mi oblačimo naše bebe u skerletnu boju od glave do pete, iz radosti što su nam se rodile. Ali ništa kod ovih stranaca nije prirodno.

Jedna od čudnih stvari koju sam otkrila bila je i da je strankinja sama dojila dete. Meni nije bilo ni na kraj pameti da sama dojim. To nije običaj među ženama iole bogatijim ili na položaju, pošto za taj posao ima robinja u izobilju.

Kad smo se vratili kući, ispričah sve mužu. Najzad, rekoh:

– Ona čak sama doji svoje dete. Oni su, znači, tako mnogo siromašni?

– Dobro je dojiti svoje dete – reče moj muž. – I ti ćeš dojiti svoje!

– Šta, i ja? – upitah vrlo iznenađeno.

– Nego šta – odgovori on ozbiljno.

– Ali onda dve godine neću imati drugo dete – primetih.

– Tako i treba da bude – odvrati moj muž – mada je razlog koji ti daješ besmislen.

Možda on i u ovome ima pravo. U svakom slučaju, primećujem da, pošto poviše dece u svakoj porodici neizostavno mora da umre, a neka moraju da budu ženska, neću imati tako punu kuću sinova kao što sam se nadala. Čudiš li se, Sestro Moja, što uvek nalazim da je moj muž neshvatljiv?

* * *

Narednog dana odoh da posetim gospođu Liju, da bih joj pričala o svojoj poseti. Ah, kad bi mi boginja poklonila takvog sina kao što su njena deca – prava, rumena i sjajnih očiju! Bili su lepi i imali su kožu zlatne boje, divni u crvenom odelu sa cvetovima.

– Vi se držite starih običaja – rekoh, posmatrajući decu s uzdahom zadovoljstva.

– Da – ne – pogledajte! – odgovori ona, i gurnu najstarije dete k meni. – Pogledajte, moje belo je sve iznutra, postave koje mogu da se skinu i operu. Naučite od stranaca što god je dobro, a odbacite ono što je nepodesno.

Iz njene kuće odoh u prodavnicu štofova. Kupih crvenu i ružičastu svilu sa cvetovima od najmekšeg kvaliteta, i crni somot za mali žaket bez rukava, i saten za kapu. Bilo je teško izabrati, pošto sam htela samo najbolje za svoga sina. Naredih vlasniku dućana da skine što više svile, koju je bio uvio u tamne omote od hartije i naređao po policama do tavanice. Bio je to starac koji je teško disao, a gundao je kad sam uzviknula:

– Pokažite mi još i komad svile s izvezenim breskvinim cvetovima!

Čula sam ga kako nešto mrmlija o ženskoj taštini, i kad sam to čula, rekoh mu:

– To nije za mene nego za mog sina.

Onda se on nasmeja iskrivivši lice i donese mi najdivniji komad, komad koji je dotle čuvao.

– Uzmite ga – reče on. – Čuvao sam ga za sudijinu ženu, ali ako je za vašeg sina, uzmite ga. Ona je, najzad, samo žena.

To je bio komad koji sam tražila. Blistao je dubokim ružičastim sjajem među živim gomilama razbacanim po tezgi. Kupih ga ne

pitajući za cenu, iako sam znala da ju je prepedeni starac povisio, pošto je video koliko sam ga želela. U naručju ga odnesoh kući. Pomislih:

– Večeras ću od ovoga skrojiti kaputić i pantalonice. I sašiću ih sama. Bila bih ljubomorna kad bi kogod drugi na taj način dodirnuo moje dete.

Oh, bila sam tako srećna što sam mogla za svoga sina šiti cele noći! Napravila sam mu par cipela s tigrovim glavama. Kupila sam mu srebrni lanac da se igra.

9.

To si ti? Imam veliku novost! Danas mi se sin pokrenuo pod srcem! Kao da je progovorio!

Spremila sam njegovo malo odelo. Na njemu je sve završeno, čak i male Bude izvezene oko satenske kape. Kad je sve bilo gotovo i savršeno, kupila sam sanduk od sandalovog drveta i stavila u njega odelo, da bi se za telo moga sina natopilo slatkim mirisom. Sada nemam ništa više da radim, mada je pirinač na poljima još zelen kao žad, i imam da čekam još tri meseca. Sedim i sanjarim kako će on izgledati.

O, mala, tamna boginjo! Ubrzaj krila danima, molim te, dok mi zlatno čedo ne bude u naručju!

Bar jedan dan biće moje. Neću da mislim šta će posle biti. Jer su nam roditelji moga muža poslali pismo u kome nam kažu da dete mora da se vrati u dom svojih predaka. Ono je jedini unuk, i njegov život je isuviše dragocen da bi bio daleko od očiju dede i babe danju i noću. Oni već sad s ljubavlju misle na njega. Otac mog muža, koji mi nikad dotle nije uputio nijednu reč, poslao je po mene pre neki dan i razgovarao sa mnom, i mogla sam videti da je njegovom ostarelom duhu izgledalo kao da mu se unuk već rodio.

Oh, kako želim da ga zadržim za sebe! Mirim se s malom stranom kućom i čudnim običajima ako u njoj budemo mogli da zadržimo sina, da budemo samo nas troje. Ali, znam tradiciju našeg naroda. Ne mogu za sebe imati svoje prvorodenče. Ono pripada celoj porodici.

Muž mi je vrlo nesrećan zbog toga. Mršti se i mrmlja da će dete upropastiti lude robinje, preterano hranjenje i škodljiv luksuz. Šeta po sobi, i jednom je čak izjavio da žali što će se dete roditi. Tada se uplaših da se bogovi ne naljute zbog njegove nezahvalnosti i zamolih ga da ćuti.

– Moramo da podnesemo ono što je običaj – rekoh mu, a srce me je bolelo od žudnje da zadržim dete.

Ali sada je opet miran i vrlo ozbiljan. Ne govori više o svojim roditeljima. Pitam se šta je u duši odlučio kad ne govori! A što se

mene tiče, ja sada ne mislim ni više ni dalje od onog dana kad će to malo dragoceno biće da bude tu da ga gledam i u njemu uživam.

Sad znam šta je moj muž uradio. Misliš li da nije u pravu, Sestro Moja? Oh, ne znam ni sama – mogu samo da verujem da je u pravu pošto on to radi. Rekao je roditeljima da, baš kao što je tražio ženu samo za sebe, tako sada zahteva da njegov sin pripadne samo svojim roditeljima – nama!

Njegovi roditelji su se ljutili, i mi smo mogli podneti njihov gnev ako ništa ne odgovaramo. Muž mi reče da je njegov stari otac najzad digao ruke od dokazivanja i počeo tiho da plače, i kad sam to čula, izgledalo je žalosno da otac plače zbog sina. Da je to bilo ma šta drugo osim ovoga, osim mog sina, srce bi mi se steglo u grudima. Ali, moj muž bio je hrabriji od mene, pa je čak podneo i žalosno očevo plakanje.

Ah, kad smo se odselili iz kuće njegovog oca, prebacivala sam mu što je prekršio svagda poštovane stare običaje. Ali sada, pošto sam sebična žena, ne marim što se krši tradicija. Mislim samo na svoga sina. Biće moj, moj! Ne moram da ga delim s dvadeset drugih osoba, s njegovim dedom i babom, s njegovim tetkama. Ja, njegova majka, mogu da se staram o njemu; mogu da ga kupam i oblačim, i da ga i danju i noću držim kraj sebe.

Muž me je nagradio za sve. Zahvaljujem bogovima što sam udata za modernog čoveka. On samo meni daje sina. Ni ceo moj život ne bi mu bio dovoljan kao nagrada za moju zahvalnost.

Svakog dana posmatram kako pirinač žuti po poljima. Klasje mu je sada puno i povijeno. Još malo samo da bude na ovom slabom suncu, pa će se raspuknuti od zrelosti i biće spremno za žetvu. Dobra je ova godina u kojoj će se roditi moj sin – rodna godina, kažu seljaci.

Koliko još ima dana čekanja ispunjenog sanjarenjem?

Prestala sam da razmišljam o tome da li me muž voli. Kad mu budem rodila sina, on će upoznati moje srce, a i ja njegovo.

O, Sestro Moja, Sestro Moja! On je ovde, moj sin! Najzad evo leži u mom naručju, a kosa mu je crna kao abonos!

Pogledaj ga – nije moguće da je ikad ranije stvorena takva lepota. Ruke su mu punačke i s jamicama, a noge snažne kao mlado hrastovo drvo. Iz ljubavi celo telo sam mu pregledala. Tako je zdravo

i lepo kao dete kakvog boga. Ah, nevaljalac! Bacaka se i plače za mojim dojnama, a jeo je samo pre jednog sata! Glas mu je snažan, i on sve traži.

Oh, ali taj moj čas bio je težak, Sestro Moja! Muž me je posmatrao očima punim ljubavi i brige. Šetala sam ispred prozora u radosti i strahu. Žnjeli su zrelo pirinač i polagali ga na zemlju u bogatim snopovima. Zrelo doba godine – zrelo doba života! Uzdahnuh zbog jakog bola, a zatim se obradovah što sam znala da sam na vrhuncu ženskosti. Tako sam rodila svog prvog sina. Aj-ja, ala je bio snažan! Kako je provalio vrata života i ušao u svet; i s kakvim snažnim plačem je izašao! Bojala sam se da ću umreti od bola zbog njegovog nestrpljenja, a zatim sam se ponosila zbog njegove snage. Zlatno moje muško!

Sada je moj život procvetao. Da ti ispričam sve da bi znala kako je moja radost potpuna? Zašto da ne kažem to tebi, Sestro Moja, tebi kojoj sam i dosad otvarala celo svoje srce? Dakle, bilo je ovako.

Ležala sam slaba i ozarena na krevetu. Sin je bio pored mene. Moj muž uđe u sobu. Približi se krevetu i ispruži ruke. Srce mi zadrhta. Želeo je da se obavi stari običaj predavanja.

Uzeh sina i predadoh ga ocu u naručje. Predadoh mu ga uz ove reči:

– Dragi moj gospodar, pogledaj svog prvorodenog sina. Uzmi ga. Tvoja žena ti ga daje.

On me pogleda u oči. Klonuh od njegovog žarkog pogleda. On se onda naže bliže meni i progovori:

– Vraćam ti ga natrag. On je naš. – Glas mu je bio tih i njegove reči su kao srebrne kapi padale kroz vazduh. – Delim ga s tobom. Ja sam muž koji te voli!

Ti plačeš, Sestro Moja? Ah, da, znam – i ja plačem! Kako bismo inače mogli podneti toliku radost? Pogledaj mog sina! On se smeje!

Drugi deo

10.

O, Sestro Moja, mislila sam da ću odsad, pošto je moj sin tu, uvek imati da ti samo radosne reči govorim. Bila sam pobedonosna i sigurna da me ništa ne može snaći što bi me ražalostilo. Kako to da ipak, dok god ima krvnih veza, može iz njih proizaći bol? Danas moje srce jedva može podneti sopstveno kucanje. Ne – ne – nije to zbog sina! Njemu je sada devet meseci, i po debljini je pravi Buda. Ti ga nisi videla otkako je pokušao da stane na noge. Ah, mogao bi i pustinjaka nasmejati. Otkako je primetio da ume da ide, ljuti se kad ko hoće da ga metne da sedi. I, zaista, moje ruke nisu tako snažne da bi ga mogle saviti. Prepun je divnih nestašluka, a oči mu igraju od sjaja. Njegov otac kaže da je razmažen, ali pitam te, kako mogu da grdim nekoga zbog čije mi se svojevolje i lepote srce topi, tako da mi se plače i smeje? Ah, ne – to nikako nije zbog mog sina!

Ne, to je zbog mog brata. Govorim o njemu koji je jedinac u majke, o onom koji je ove tri godine bio u Americi. On je taj zbog koga se ovako kida srce moje majke i moje.

Sećaš li se da sam ti pričala o njemu i kako sam ga volela u detinjstvu? Nisam ga videla poslednjih godina, i čak sam vrlo malo slušala o njemu, jer moja majka mu nikad nije zaboravila da je otišao od kuće protiv njene volje; i čak kad mu je naredila da se oženi već određenom verenicom, on to nije hteo. Njegovo ime ne prelazi lako preko mojih usana.

I sad on opet remeti njen miran život. Nije mu dovoljno što već jednom ranije ozbiljno nije poslušao majku. Sada on mora... ali pogledaj, evo tog pisma! Došlo je juče i donela ga je Vang Da Ma, naša stara dojkinja, koja nas je oboje dojila kad smo se rodili i koja zna sve porodične stvari moje majke.

Kad je ulazila, poklonila se mom sinu dodirnuvši čelom pod. Plakala je dok mi je predavala pismo i, bolno jecajući, triput je uzviknula: – Aj, aj, aj!

Tada, sluteći da samo neka nesreća može da bude uzrok tome, osetih kako mi za trenutak srce u grudima prestade da kuca.

– Moja majka – moja majka! – uzviknuh.

Setih se kako se slabački oslanjala na štap kad sam je poslednji put videla. Prebacivah sebi što sam otkako mi se dete rodilo, samo dvaput bila kod nje. Suviše sam bila obuzeta svojom srećom.

– Nije tvoja majka, kćeri vrlo poštovane gospođe – odgovori ona, teško uzdišući. – Bogovi su joj produžili život da bi dočekala ovu žalost.

– Da nije otac? – upitah, a užas brzo zameni strah.

– Taj časni čovek još ne pije sa Žutih izvora – odgovori ona klanjajući se.

– Onda? – upitah, spazivši pismo koje mi je spustila na koleno.

Ona pokaza na njega.

– Neka mlada majka kneževskog sina pročita to pismo – produži ona. – U njemu je sve napisano.

Tada naredih služavci da joj čaj sipa u drugoj sobi, i predavši sina dadilji, pogledah pismo. Na adresi je bilo moje ime, a kao ime pošiljaoca, majčino ime. Mnogo se začudih. Ona mi nikad ranije nije napisala pismo.

Pošto sam se neko vreme iščuđavala, otvorih uzanu kovertu i izvukoh tanak list hartije. Na njemu ugledah fine linije pažljivo napisane majčinom četkicom. Brzo pređoh preko uobičajenih prvih rečenica, i onda mi pogled pade na ove reči koje su bile suština pisma:

– Tvoj brat, koji je već mnogo meseci u stranim zemljama, piše mi sada da želi da se oženi strankinjom.

Zatim su dolazile uobičajene završne rečenice. To je bilo sve. Ali, o Sestro Moja, kroz te oskudne reči mogla sam osetiti kako srce moje majke krvari! Počeh da vičem glasno:

– O, svirepi i ludi brate, o, loši i svirepi sine! – dok ne dotrčaše služavke da me teše i mole da se setim da će gnev otrovati mleko detetu.

Zatim, videvši da su mi suze stale liti potocima, tako da ih nisam mogla više zadržavati, sedoš na pod i počeh glasno da plaču sa mnom, da bi stišale moj gnev. Kad sam se dovoljno isplakala i smirila, umorena od njihove larme, naredih im da ćute i poslah po Vang Da Ma. Onda joj rekoh:

– Pričekaj još jedan sat dok se otac mog sina ne vrati kući, da bih mogla i pred njim da otvorim pismo i saznam šta će mi reći da treba

raditi. Zatražiću dozvolu da odem majci. U međuvremenu uzmi pirinča i mesa da bi se okrepila.

Ona rado pristade, i ja naredih da se pred nju iznese lepo parče svinjetine, nalazeći utehe u tome što sam je na ovaj način tešila zbog saučešća u našoj porodičnoj nesreći.

* * *

Očekujući povratak muža, razmišljala sam i sama u svojoj sobi. Sećala sam se brata. Ma kako se trudila, nisam ga mogla predstaviti sebi onakvog kakav je sada, odrastao čovek, obučen u američko odelo kako neustrašivo ide stranim drumovima te daleke zemlje, i možda razgovara s muškarcima i ženama – ne, ovo poslednje sigurno ne, pošto on voli jednu ženu. Mogla sam samo da ga se setim u mislima onako kako sam ga najbolje znala, mali stariji brat iz mog detinjstva, onaj s kojim sam se igrala na pragu dvorišnih kapija.

Onda je bio za glavu viši od mene, brzo se kretao, uzbuđeno govorio i bio živahan pri smejanju. Lice mu je bilo slično majčinom, ovalno, usne prave i fine, a obrve jasno ocrtane iznad bademastih očiju. Starije milosnice bile su uvek ljubomorne zato što je bio lepši od njihovih sinova. A kako bi i mogao biti drugačiji? One su bile samo obične žene, u mladosti robinje, usne su im bile debele i grube, a obrve nakostrešene kao pseće dlake. Moja mati bila je dama poreklom iz stotine pokolenja. Njena lepota bila je određena i fina, puna uzdržljivosti u linijama i bojama. Tu lepotu prenela je i na sina.

Ali, on nije mario za to. Nestrpljivo je sklanjao prste robinja koje su ga milovale po glatkim obrazima, kad su mu laskale da bi se dodvorile njegovoj majci. Bio je predan svojoj igri. I, zaista, bio je sav usredsređen čak i u igri i u smehu. Izgleda mi da ga uvek vidim nabranih obrva pri igri. Bio je odlučan u svemu i nije hteo trpeti ničiju volju nad svojom.

Kad smo se zajedno igrali, nisam se usuđivala da mu se usprotivim, nešto i zbog toga što je bio dečak, pa ne bi bilo pristojno da ja, devojčica, ističem svoju volju protiv njegove. Popuštala sam mu uglavnom zato što sam ga mnogo volela i nisam ga mogla gledati kako se žalosti.

Zaista, niko nije mogao podneti da ga vidi ljutog. Služavke i robinje obožavale su ga kao mladog gospodara, pa bi se čak i dostojanstvenost moje majke ublažavala u njegovom prisustvu. Ne mislim da kažem da mu je ikad stvarno dozvoljavala da ne poslušaj njene naredbe, ali mislim da se često obuzdavala, tako da bi ono što mu je naređivala bilo u saglasnosti s njegovim željama. Čula sam kako naređuje služavki da skloni sa stola kolač s uljem pre nego što on uđe, pošto ga je on voleo i pojeo bi ga, a uvek bi mu pozlilo od njega; i da ga, ugledavši ga, ne bi poželeo, a da ona ne bude prinuđena da ga odbije.

Pa, i dok je bio mladić, život mu je tako bio olakšavan. Nikad mi nije padalo na pamet da obraćam pažnju na razliku koju su pravili između njega i mene. Nikad nisam ni sanjala o tome da budem ravna svom bratu. Nije bilo ni potrebno. Ja nisam imala da ispunim tako važnu ulogu u porodici kao on, prvi sin i očev naslednik.

U tim danima brata sam više volela nego sve druge. Šetala sam s njim po vrtovima, držeći ga za ruku. Zajedno smo se naginjali nad plitke bazene tražeći u njihovim zelenim senkama naročite zlatne ribice koje smo nazivali – svojima. Zajedno smo skupljali kamenčiće raznih boja i gradili vilinska dvorišta po ugledu na naša dvorišta, samo vrlo mala i složena po zamisli. Kad me je učio da pažljivo povlačim četkicu preko ocrtanih slova moje prve pisanke i vodio moju ruku, stavljajući preko nje svoju, smatrala sam ga za najmudrije ljudsko biće. Kuda god je išao po ženskim dvorištima pratila sam ga kao psetance, a ako bi otišao s druge strane zasvođene kapije u muška odeljenja u koja ja nisam mogla ići, stajala sam ispred njih strpljivo čekajući da se vrati.

Onda je odjednom napunio devet godina i odveden je iz ženskih odeljenja u odaje svoga oca i muškaraca, a naš zajednički život naglo je prekinut. Oh, tih prvih nekoliko dana! Nijedan nije mogao proći bez dugih nastupa plača. Noću dok ne bih zaspala plakala sam i sanjala o mestu gde bismo uvek bili deca i nikad razdvojeni. Ah, prošlo je mnogo dana dok nisam prestala da tugujem, smatrajući svaku sobu bez njega praznom. Majka se, najzad, uplašila za moje zdravlje i rekla mi:

– Kćeri moja, ova stalna tvoja čežnja za bratom neprilična je. Takvo osećanje mora da se sačuva za druge rodbinske veze. Takav bol

odgovara samo za smrt roditelja tvoga muža. Stoga shvati šta dolikuje u životu i obuzdaj se. Posveti se svome učenju i vezu. Sad je došlo vreme kad te moramo ozbiljno spremati za udaju.

Otada su mi stalno predočavali udaju koja se približavala. Počela sam da shvatam da moj život i život moga brata nikad ne mogu ići uporedo. Ja ne pripadam na prvom mestu njegovoj porodici, nego porodici svoga verenika. Stoga poslušah majčine reči i odlučno se posvetih svojim dužnostima.

Opet se jasno sećam brata onoga dana kad je želeo da ide u školu u Peking. Došao je pred majku da, po običaju, zatraži njeno odobrenje, a i ja sam bila tu. Pošto je već dobio očev pristanak, njegov dolazak majci bio je samo učtivost. Majka bi teško mogla da zabrani ono što je otac dozvolio. Ali moj brat je uvek bio savestan u ispunjavanju odgovarajućih spoljašnjih formi.

Stajao je pred njom obučen u odelo od tanke sive svile, pošto je bilo leto. Na palcu je imao prsten od žada. Moj brat je uvek bio ljubitelj lepih stvari. Tog dana, ljupkošću me je podsetio na srebrnastu trsku. Glavu je držao malo pognutu pred majkom, a oči oborene. Ali sa mesta na kome sam sedela mogla sam da vidim kako mu se oči blistaju između kapaka.

– Majko – reče on – ako si ti voljna, želeo bih dalje da studiram na univerzitetu u Pekingu.

Ona je, naravno, znala da mora pristati. A on je znao da bi mu zabranila da je mogla. Ali dok bi druga gubila vreme jadikujući i plačući, ona je odmah mirno, odlučno progovorila:

– Sine moj, ti znaš da mora da bude onako kako tvoj otac kaže. Ja sam samo tvoja majka – to znam. Ipak, hoću da govorim, čak iako ne mogu sad da ti naredim protivno volji tvoga oca. Tvoj otac i deda završili su studije kod kuće. I ti si imao najsposobnije naučnike u varoši da te od detinjstva uče. Čak smo uspeli da dobijemo T'anga, Učenog, iz Sečuana, da te uči poeziji. To strano studiranje nije potrebno onome ko je na tvom položaju. Odlaskom u te daleke gradove dovodiš u opasnost život, koji nije potpuno tvoj dok nam ne daš sina koji će produžiti da nosi ime tvojih predaka. Da si mogao prvo da se oženiš...

Maj brat ljutito zatvori lepezu koju je držao otvorenu u levoj ruci. Zatim je opet brzo i šumno otvorio. Podiže oči, i iz njih izbi protest.

Majka podiže ruku.

– Ne govori, sine moj. Ja još ne naređujem. Samo te opominjem. Tvoj život nije samo tvoj. Čuvaj ga.

Ona klimnu glavom, i on je mogao ići.

Retko sam ga posle toga viđala. Dolazio je kući samo dvaput pre mog venčanja, i nismo imali ništa jedno drugom da kažemo, a i nikad nismo bili nasamo. Skoro uvek je dolazio u ženska dvorišta samo da po običaju pozdravi majku ili da joj kaže zbogom, a ja nisam mogla u prisustvu drugih s njim slobodno da razgovaram.

Videla sam samo da je porastao i da je pravog držanja, i da mu je lice izgubilo nešto od mladalačke nežnosti. Izgubio je, takođe, vitku, detinjsku draž povijenog tela, koja mu je ranijih godina skoro davala izgled lepe devojke. Čula sam ga kako priča majci da je u toj školi stranog tipa morao svakog dana da izvodi telesna vežbanja, i zato je porastao, ugojio se i raskrupnjao. Kosu je podsecao po novoj modi iz vremena prve revolucije, i ona je bila glatka i crna na njegovoj uzdignutoj glavi. Videla sam da je bio lep. Žene iz dvorišta uzdisale su za njim, a debela Druga Dama mrmljala je:

– Ah, on liči na svoga oca kad je naša ljubav započela!

Zatim, moj brat otputova preko mora i otad ga više nisam videla. Njegov je lik potamneo u mojim mislima i bio zamagljen svim onim čudnim stvarima koje su ga okruživale, tako da ga više nisam jasno videla.

Dok sam sedela u svojoj sobi očekujući povratak muža, s majčinim pismom u ruci, osetih da mi je brat stran čovek koga ne poznajem.

* * *

Kad moj muž stiže u podne kući, pritrčah mu plačući, s pismom u ispruženoj ruci. Iznenađeno me primi, govoreći:

– Ali šta je to? Ali šta je to?

– Pročitaj ovo, pročitaj i videćeš! – uzviknuh ja i ponovo počeh da jecam prateći izraz njegovog lica dok je čitao.

– Glup mladić, lud, lud! – promrmlja on gužvajući pismo u ruci. – Kako je mogao tako nešto da uradi? Da, idi odmah svojoj poštovanoj majci. Moraš je tešiti.

I naredi sluzi da kaže čoveku koji je vozio rikšu da požuri s ručkom da ne bih gubila vreme. Zatim, kad je čovek bio gotov, ja povedoh samo dete i njegovu dadilju, a zamolih čoveka da brzo trči.

Kad uđoh na kapiju majčine kuće, odmah primetih tišinu usled potištenosti koja je sve obuzela, kao što oblak zamračuje mesec. Robinje su išle za svojim poslom kolutajući očima i šapućući, a Vang Da Ma, koja se vratila sa mnom, toliko je plakala dok smo prolazili ulicama da su joj očni kapci bili otekli od suza.

U Dvorištu žalosnih vrba, Druga i Treća Dama sede su sa svojom decom. Kad uđoh sa sinom, jedva me pozdravivši, počеше žudno da me ispituju.

– Ah, da lepog deteta! – uzviknu Druga Dama, milujući svojim lepim debelim prstima mog sina po obrazu i mirišući mu ručicu iz nežnosti. – Slatki moj mali! Jesi li čula? – reče okrenuvši se meni važnog i ozbiljnog izraza lica.

Ja klimnuh glavom i upitah:

– Gde je moja majka?

– Poštovana Prva Dama povukla se u svoje odaje već tri dana – odgovori ona. – Ni s kim ne razgovara. Samo sedi u svojoj sobi. Dva puta dnevno izlazi u drugu sobu da izda naredbe za održavanje domaćinstva, da izda pirinač i drugu hranu. Zatim se opet vraća u sobu. Usne su joj stisnute kao usne nekog kamenog kipa, a kad nas pogleda, mi se sklanjamo. Ne usuđujemo se da razgovaramo s njom. Ne znamo šta misli.

– Reći ćeš nam šta ti bude kazala? – umiljavaše mi se ona klimanjem glave i osmesima, ali ja odmahnuh glavom, odbijajući njenu radoznalost. – Ostavi nam bar to malo zlato da se poigramo s njim – dodade.

Ona ispruži ruke da uzme mog sina, ali ja ne dozvolih.

– Odneću ga svojoj majci – rekoh. – On će je razveseliti i odvratiti joj misli od nevolje.

Kad sam prošla kroz gostinsku sobu i ušla u Dvorište božura, a zatim kroz žensku sobu za odmaranje, zastala sam pred majčinim odajama. Na ulazu je obično visila samo crvena satenska zavesa, ali sada su bila i vrata zatvorena. Onda lako udarih dlanom na vrata. Odgovora nije bilo. Udarih ponovo. Tek kad sam doviknula: – To sam

ja, majko! To sam ja, tvoje dete! – čuh njen glas kao da dolazi iz velike daljine:

– Dođi k meni, kćeri moja.

Tada uđoh. Ugledah je kako sedi pored crnog stola u duborezu. Tamjan je tinjao u bronzanoj urni pred Svetim pismom na zidu. Sedela je oborene glave, a u opuštenoj ruci držala je knjigu. Kad vide da sam ušla, reče mi:

– Došla si? Pokušavala sam da čitam Knjigu promena. Ali danas ne nalazim ništa u njoj što bi me utešilo. – Dok je to govorila, mahala je glavom malo neodređeno, a knjiga joj pade na pod. Ona je nije dizala.

Uznemiri me ta njena neodlučnost. Majka je uvek bila pribrana, sigurna u sebe i uzdržana. Sada uvideh da je suviše dugo bila sama, i prebacivah sebi što sam isuviše volela svoga sina i što me je nežnost njegovog oca tešila isuviše duboko isuviše dugo. Prošlo je mnogo dana otkako sam je posetila. Kako bih mogla da je otrgnem i odvratim od njenih misli? Uzeh sina i uspravih ga na njegove punačke noge, sklopih mu ručice i naterah ga da se pokloni pred njom. Šapnuh mu:

– Tvoja poštovana staramajka; ponovi to, dete moje!

– Staramajka! – protepa on gledajući je i ne smešeći se.

Rekla sam ti da ga nije videla od njegovog trećeg meseca, a ti znaš, Sestro Moja, koliko je on savršeno lep! Ko bi mogao da mu odoli? Njen pogled pade na njega i zadržala se na njemu. Ona se zatim diže. Ode do pozlaćenog ormara i izvadi jednu crvenu lakiranu kutiju. Otvori je. Unutra su bili sitni kolači posuti semenom susama. Dade mu ih, puneći mu ruke. Kad ih ugleda, glasno se nasmeja, a ona mu povlađivaše slabim osmehom.

– Jedi, mali moj lotosov cvete! Jedi, slatki moj mali!

Videvši je tako malo raspoloženiju, podigoh knjigu, i iz bokala na stolu sipah čaj u šolju, pružajući joj je obema rukama.

Ona mi onda naredi da sednem. Dete se igralo na podu, a mi smo ga gledale. Čekala sam da ona progovori, nisam znala želi li da pominje mog brata.

– Sin ti je tu, kćeri moja.

Tada se setih one noći kad sam joj pričala o svom bolu. A sada su bili dani radosti.

– Da, majko – odgovorih smešeći se.
– Jesi li srećna? – upita me još gledajući u dete.
– Moj gospodar se ophodi s kneževskom milošću prema meni, svojoj poniznoj ženi – odgovorih.
– Dete kao da je začeto i rođeno u savršenstvu – reče ona zamišljeno, stalno gledajući u njega. – Kako vidim, u svemu je potpun i savršen. Nikakva veća lepota ne može mu se poželeći. Ah...
– uzdahnu ona i pomače se uznemireno. – Tvoj je brat bio isto takvo dete! Volela bih da je onda umro, da bih ga se sećala kao lepog i dobrog sina!

Po tome razumedoh da je želela da govori o mom bratu. Ali, čekala sam da jasnije uočim pravac njenih misli. Posle kratkog vremena, opet progovori, podižući pogled na mene.

– Dobila si moje pismo?

– Primila sam jutros majčino pismo preko služavke – odgovorih klanjajući se.

Ona opet uzdahnu i, podigavši se, ode do fioke pisaćeg stola i otud izvadi još jedno pismo. Stajala sam i čekala da se vrati. Kad mi dade to pismo, primih ga obema rukama. Ona reče:

– Pročitaj ga.

Ono je bilo od prijatelja moga brata po imenu Ču, s kojim je otišao iz Pekinga u Ameriku. Na zahtev mog brata, stajalo je u pismu, on, Ču Kvoh-ting, pisao je poštovanim Starima da im kaže da se njihov sin po zapadnjačkim običajima verio sa ćerkom jednog od svojih profesora univerziteta, On, njihov sin, izražava poštovanje roditeljima i moli ih da raskinu ranu veridbu s Liovom ćerkom, jer je zbog te veridbe bio nesrećan. U svemu je priznavao uzvišenu vrlinu svojih roditelja i njihovu beskrajnu ljubav prema nedostojnom sinu. Ipak je želeo jasno da kaže da se ne može oženiti onom s kojom su ga verili po kineskom običaju, pošto su se vremena promenila; on je savremen čovek i odlučio je da prihvati savremenu, nezavisnu, slobodnu vrstu braka.

Pismo se završavalo mnogim, uobičajenim izrazima ljubavi punim poštovanja i poslušnosti. Ali, pri svemu tome bratovljeva odlučnost bila je jasno istaknuta. Zamolio je prijatelja da piše umesto njega samo zato što je želeo da poštedi i roditelje i sebe direktnog

protivljenja. Srce mi je usplamtelo protiv njega dok sam čitala to pismo. Kad ga pročitah, savih ga i bez reči predadoh majci.

– Obuzelo ga je nekakvo ludilo – reče majka. – Poslala sam mu telegrafsko pismo i naredila mu da se odmah vrati.

Tada sam uvidela koliko je bila velika njena uznemirenost. Jer moja mati sasvim pripada staroj Kini. Kad su po ulicama našeg starinskog i lepog grada podignuti visoki stubovi koji su nosili žice kao što grane drveća nose paukove mreže, pobunila se protiv obesvećenja:

– Naši stari upotrebljavali su četkicu i mastilo, a šta to imamo da kažemo mi, njihovi nedostojni potomci, što je od veće važnosti nego njihove uzvišene reči, pa da nam je potrebna takva brzina? – govorila je ljutito.

A kad je čula da reči mogu putovati čak i ispod samog mora, rekla je:

– A šta bismo mi to mogli želeti da saopštimo onim varvarima? Zar nisu bogovi, u svojoj mudrosti, razlili more između nas da bi nas odvojili od njih? Bezbožno je sjedinjavati ono što su bogovi svojom mudročću razdvojili.

Ali, sad je čak i nju zadesila potreba za žurbom!

– Mislila sam – reče ona tužno – da nikad neću upotrebiti strane izume. Niti bih to uradila da je moj sin ostao u svojoj zemlji. Ali kad čovek ima posla s varvarima, mora i samog đavola da upregne u svoju vodenicu!

Tada ja progovorih da bih je umirila.

– Majko, ne žalosti se suviše. Moj brat je poslušan. Poslušaće te i odustaće od ludosti da juri za strankinjom.

Ona zavrte glavom i osloni čelo o ruku. Kad to videh, odjednom me obuze strah. Izgledala je zaista loše. Nikad nije bila punačka, ali sada je bila iscrpljena, i ruka kojom je pridržavala glavu, drhtala je. Nagoh se napred da bih je pažljivije pogledala, i tada ona poče lagano da govori:

– Odavno sam znala – reče slabim i vrlo umornim glasom – da kad se neka žena uvuče u čovekovo srce, oči su mu zanete njome, tako da je za neko vreme slep za sve drugo. – Ona zastade da se odmori, i onda produži, a reči su joj pri kraju ličile na uzdahe. – Tvoj otac, zar se on ne smatra za časnog čoveka? Pa ipak, odavno sam se pomirila s tim; kad ga očara lepota kakve žene i izazove njegovu

želju, on je neko vreme lud i ne shvata ništa što je razumno. A on je imao dvadesetak pevačica, pored ovih neradnih žena koje dovodi kući kao milosnice – tri takve imamo, a jedini razlog što nemamo još jednu jeste to što je njegova požuda prema onoj devojci iz Pekinga prestala pre nego što su svršeni pregovori. Kako, onda, može sin da bude pametniji od oca?

– Muškarci! – Ona se odjednom diže. Usne su joj bile iskrivljene, tako da su joj usta izražavala živ prezir. – Njihove skrivene misli uvek su kao zmije obmotane oko živog tela žene!

Sedela sam užasnuta njenim rečima. Nikad mi ranije nije govorila o mom ocu i njegovim milosnicama. Odjednom sam sagledala dubine njenog srca. Tu je, u njoj, plamteo oganj gorčine i patnje. Nisam nalazila reči kojima bih je tešila – ja, koju je muž tako voleo. Pokušavala sam da zamislim kako on uzima Drugu Damu. Ali nisam mogla. Mogla sam samo da se setim časova naše ljubavi, i pogled mi i nehotice pade na našeg sina, koji se još igrao s kolačićima od susama. Šta sam mogla da kažem da bih utešila majku?

A ipak želela sam nešto da kažem.

– Može biti da strankinja... – počeh plašljivo.

Ali, ona udari svojom dugačkom lulom po podu.

Baš ju je bila uzela sa stola i počela užurbano puniti drhtavim prstima.

– Ne pričajmo o njoj – reče oštro. – Kazala sam što sam imala. Sada je na mom sinu da posluša. On će se vratiti i oženiti Liovom ćerkom, svojom verenicom, i od nje će biti njegov prvi porod. Tako će njegova dužnost prema precima biti ispunjena. A posle može da uzme koju hoće kao sporednu ženu! Zar da očekujem da sin bude savršeniji od oca? Ali sad ćuti i ostavi me. Veoma sam umorna. Moram malo da se odmorim na krevetu.

Nisam mogla reći ništa više. Videla sam da je zaista bila vrlo bleđa, i da joj se telo povijalo kao uvela trska. Stoga uzeh sina i povukoh se.

* * *

Kada sam se vratila kući, kroz suze sam ispričala mužu da nisam mogla da ublažim majčinu tugu. Tešio me je, stavivši svoju ruku na

moju, i rekao mi da strpljivo čekam bratovljev dolazak. Pošto je nežno razgovarao sa mnom, nada u budućnost mi se povrati. Ali, sutradan ujutru, kad je otišao na posao, ponovo me spopade sumnja. Ne mogu da zaboravim majku!

U tuzi mnogih poslednjih godina njenog života ona je gajila ovu veliku nadu u budućnost – nadu svih dobrih žena; mislila je da će joj sin njenog sina biti podrška u starosti, i da će ona tako ispuniti svoju dužnost prema porodici. Kako to da je moj brat svoju bezobzirnu želju stavio kao prepreku u majčinom životu? Prekoriću brata. Reći ću mu sve što mi je majka kazala. Podsetiću ga na to da je on jedini sin roditeljima. I onda ću mu reći:

– Kako možeš sina jedne strankinje da metneš majci u krilo?

11.

Još ništa nismo čuli, Sestro Moja! Svakoga dana šaljem baštovana majčinoj kući da se raspita za njeno zdravlje i da sazna je li stigla kakva vest od brata. Svakog dana, ima već petnaest dana, on odgovara:

– Poštovana starica kaže da nije bolesna, ali kako njene služavke vide, ona kopni. Ne može da jede. A što se tiče mladog gospodara, od njega nema glasa. Bez sumnje, iz tog razloga joj bol nagriza telo. U njenim se godinama briga ne može lako podneti.

Oh, zašto moj brat ne piše? Zgotovila sam izvrsnu hranu za majku i usula u fine porcelanske šolje; poslala sam je po sluzi i rekla:

– Majko, uzmi ovo meso. Neukusno je, ali pošto su ga priredile ove ruke, pristani da ga malo jedeš.

Kažu mi da počinje da jede, a zatim ostavlja štapiće. Ne može srce da oslobodi brige. Hoće li biti dopušteno mome bratu da ubije majku? Treba da zna da majka ne može podneti nesinovljeve postupke sa Zapada. Sramota je što se ne seća svoje dužnosti.

* * *

Provodim mnoge sate u razmišljanju i čuđenju. Ne mogu da pogodim šta će brat učiniti. U početku nisam ni sumnjala da će na kraju poslušati majku. Zar nisu njegovo telo, i koža, i kosa proizašli od nje? Zar može tu svetinju oskrnaviti jednom strankinjom?

Štaviše, moga brata su od prve mladosti učili onoj mudrosti Velikog Učitelja: „Prva čovekova dužnost je da pazi na želje svojih roditelja.“ Kad se otac vrati i čuje šta moj brat namerava da uradi, sigurno će mu zabraniti ženidbu strankinjom. Stoga sam ubeđivala sebe da treba da se smirim.

Tako sam u početku razmišljala. Ali, danas, danas sam kao uzburkani potok koji protiče po peskovitom dnu.

Moj muž je taj, Sestro Moja, koji izaziva moju sumnju u mudrost starih običaja. Vladajući ljubavljaju nada mnom, on izaziva moju sumnju! Prošle noći govorio mi je čudne stvari. Ispričaću ti; bilo je ovako.

Sedeli smo na maloj terasi od cigala koju su po njegovoj želji sazidali na južnoj strani kuće. Naš sin je spavao na spratu u svom bambusovom krevetiću. Posluga se bila povukla i obavljala svoje lične poslove. Ja sam sedela na porcelanskoj baštenskoj stolici malo udaljena od svoga gospodara, kao što je to i priličilo. On je ležao u naslonjači od trske.

Zajedno smo posmatrali kako pun mesec lebdi visoko na nebu. Noćni vetar se beše podigao, a preko neba se kovitlala povorka belih oblaka brzinom velikih snežnih ptica, čas pomračujući mesečevu površinu, a čas je ostavljajući čudesno jasnom. Oblaci behu tako brzi da je izgledalo da se sam mesec okreće iznad drveća. U noćnom vazduhu osećao se miris kiše. U meni je raslo uživanje u ovoj lepoti i miru. Odjednom osetih kako sam vrlo zadovoljna svojim životom. Podigoh oči, i videh da je muž gledao u mene. Uzdrhtah od izvanrednog i stidljivog zadovoljstva.

– Kakav divan mesec! – reče on najzad glasom uzbuđenim od zadovoljstva. – Hoćeš li da sviraš na staroj harfi, Kvej-lan?

Počeh da ga zadirkujem pretvarajući se da mu prebacujem.

– Prema našim precima koji su je napravili, ima šest stvari koje harfa ne voli i sedam koje joj brane da svira – rekoh mu. – Ona neće da oda zvuk kad je posredi žalost, kad su tu gozbeni instrumenti, kad je onaj koji svira nesrećan, kad je osramoćen, kad tamjan nije skoro zapaljen, ili kad je prisutan nepažljiv slušalac. Ako večeras ne bude htela da svira, gospodaru, koja bi od ovih stvari bila kriva?

On se onda uozbilji i reče:

– Ne, srce moje; znam da jedanput nije htela da pusti glasa zato što sam ja bio jedan od tih uzroka, nepažljiv slušalac. Ali sada? Neka tvoji prsti sviraju stare pesme o ljubavi, pesme o pesnicima.

Tada se digoh i uzeh harfu, i položivši je na mali kameni sto pored njega, stojeći dodirivah njene žice dok sam razmišljala šta da mu sviram. Najzad počeh ovako da pevam:

„Svež je jesenji vetar,
jasan jesenji mesec,
uvelo lišće opada i opet se rastura;
jedan gavran, promrzo, uzleće sa drveta.
Gde si, dragi?

Hoću li te još jednom sresti?
Ah, moje srce plače večeras:
ja sam sama.“

Zatim je ovaj tužni refren odjekivao više puta sa žica, mada su moji prsti odavno prestali da ih dodiruju. „Sama – Sama – Sama.“ Vetar je prihvatio odjek, i odjednom se vrt ispunio tim tužnim zvukom. On je čudno podrhtavao u meni i povratio moju tugu koja je čitav sat bila zaboravljena. To je bila tuga zbog majke. Stavih ruke nežno na žice da bih prekinula njihovo tužno jadikovanje, i rekoh:

– Gospodaru, večeras sam ja ta koju harfa ne voli. Ja sam rastužena, ja koja sviram, a i harfa jadikuje sama od sebe.

– Rastužena? – On ustade i, prišavši mi, uze me za ruku.

– Zbog majke – rekoh slabim glasom, usuđujući se da mu za trenutak naslonim glavu na rame. – Ona tuguje, a njena tuga kroz harfu govori meni. To je zbog brata. Osećam večeras majčinu uznemirenost. Sve je uznemireno u očekivanju njegovog dolaska. Ona sad nema nikog sem njega. Već dugo vremena nema ničega između moga oca i nje, a čak i ja pripadam sada drugoj porodici – tvojoj.

Moj muž u prvi mah ne reče ništa. Izvadi iz džepa stranu cigaretu i pripali je. Najzad, progovori mirnim glasom:

– Moraš biti spremna na sve – reče on. – Bolje je pogledati istini u oči. On verovatno neće poslušati majku.

Ja se uznemirih.

– Oh, zašto tako misliš? – upitah.

– A zašto misliš da hoće? – upita on mesto odgovora, duvajući iz usta dugački duvanski dim.

Povukoh se dalje od njega.

– Ne, ne odgovaraj mi pitanjima. Ja ne znam, nisam pametna i nikad ne nalazim razloge. Ako imam koji pravi razlog, to bi bio taj što su ga učili da zna da je poslušnost prema roditeljima temelj države i sinovljeva dužnost.

– Stari temelji se ruše... srušeni su – prekide me on gledajući me značajno. – U današnje vreme moraju da postoje jači razlozi nego što je taj!

Bila sam ispunjena sumnjom dok je to govorio. Zatim se setih sopstvene tajne utehe – stvari koju nisam glasno izgovorila. Ovo je bila moja skrivena misao.

– Ali strankinje su tako ružne – prošaputah. – Kako bi se jedan čovek naše rase mogao oženiti nekom od njih? Njihovi ljudi nemaju drugog izlaza, ali...

Ućutah. Stidela sam se da tako govorim o muškarcima pred mužem. A ipak, kako bi ma koji čovek mogao poželeti takvu ženu kao što je ona koju smo videli pre rođenja našega sina? Tako svetlih ravnih očiju i izbledele kose, tako grubih ruku i nogu? Poznavala sam svoga brata! Zar nije bio sin mog oca, a zar moj otac nije uvek voleo lepotu kod žena iznad svega na svetu? Ali moj muž se malo nasmeja.

– Ha, nisu sve Kineskinje lepe, a nisu ni sve strankinje ružne. Liova kći, s kojom je tvoj brat veren, nije lepotica, kako čujem. U čajdžinicama pričaju da su joj usne suviše debele – da su povijene nadole kao srp za košenje pirinča...

– Šta imaju besposličari iz čajdžinice da govore o takvoj stvari? – uzviknuh ljutito. – Ona je devojka dostojna poštovanja, a i porodica joj je plemenita!

On sleže ramenima.

– Ja samo pominjem ono što sam čuo i što je i tvoj brat morao čuti – odgovori on. – Može biti da je zbog takvog pričanja poklonio svoje slobodno srce drugoj ženi.

Zaćutasmo za trenutak.

– A te strankinje! – produži on pušeći i sanjareći. – Neke od njih su po lepoti kao Bela zvezda! Jasne oči... slobodna tela...

Okretoh se i, razrogačenih očiju, pogledah muža. Ali on me nije video, i produži:

– One njihove lepe, gole ruke, one nemaju nimalo lažne skromnosti i uzdržanosti naših žena, to mogu da ti kažem. One su slobodne kao što su sunce i vetar slobodni; smehom i igranjem one čoveku čupaju srce i propuštaju ga kroz svoje prste kao sunčevu svetlost, da se raspe po tlu.

Dah mi za trenutak zastade. O kome je to govorio moj muž? Od koje je strankinje to naučio? Osetih kako se u meni odjednom skuplja gorak gnev.

– Ti – ti si... – promucah.

On zavrte glavom smejući mi se malo.

– Kakva si ti to žena! Ne, nijedna nikad nije tako nešto učinila s mojim srcem. Sačuvao sam ga nekako dok... – Glas mu se spusti do nežnosti koju moje srce poznade, te mi laknu.

– Ali, bilo je teško? – prošaputah.

– Pa, da, ponekad. Nas Kineze drže odvojeno. Naše žene su uzdržane, stidljive. One ništa ne otkrivaju. A jednom mladom čoveku – a tvoj brat je mlad – ove druge, strankinje, svojom lepom puti belom kao labud, svojim savršenim telom koje se nudi u igri...

– Ćuti, gospodaru – rekoh dostojanstveno. – To je razgovor muškaraca. Neću da ga slušam. Jesu li ti ljudi zaista tako nekulturni i divlji kao što to zvuči s tvojih usana?

– Ne – odgovori on lagano. – To je delimično zbog toga što je njihov narod mlad, a mladost nalazi uživanja u neuglađenom obliku. Ali ja govorim o tome zato što je i tvoj brat mlad. I mada ti ne voliš to da čuješ, ipak se ne sme zaboraviti da su usne njegove verenice debele i iskrivljene kao srp za košenje pirinča. – On se opet nasmeja, i pošto ponovo sede, zagleda se u mesec.

Moj muž je mudar. Ne mogu lako da odbacim njegove reči. Po onome što je rekao, počinjem da shvatam da ima neke prolazne draži u nepokrivenoj puti tih strankinja. To me podseća na zažarene oči i smeh mog oca i njegove omiljene milosnice. Stresam se, a ipak ne mogu da se otrgnem od tih misli.

Stoga razmišljah. Istina je da je moj brat čovek. Štaviše, njegovo dugo ćutanje je loš znak. Još iz detinjstva uvek je imao običaj da u ćutanju produbi svoju odluku. Dok je bio beba, ako bi mu majka nešto zabranila, Vang Da Ma mi je pričala da bi on ućutao i još čvršće zgrabio tu stvar.

* * *

Najzad s uzdahom vratih harfu u lakiranu kutiju. Mesec se beše sasvim povukao za oblake, i slaba kiša poče da pada. Noćno raspoloženje se promenilo, te uđosmo u kuću. Loše sam spavala.

12.

Danas je zora svanula pod mirnim, sivim nebom. Vazduh je težak posle nedavne vrućine i pun vlage. Dete je uznemireno, mada ne vidim da je bolesno.

Služavka koja je danas išla kući moje majke da se raspita, kad se vratila, donese vest da je stigao moj otac. Izgleda da se Vang Da Ma usudila da mu pošalje pismo preko čoveka čije je zanimanje da piše pisma i koji sedi pred vratima hrama... U pismu ga ponizno moli da dođe jer moja majka ne ozdravlja. Iz dana u dan sedi u svojoj sobi i ne može da jede. Kad je primio pismo, otac je došao kući na dva dana.

Stoga odlučih da ga posetim. Obukoh sina u crveno. Prvi put će ga moj otac videti.

Zatekoh oca kako sedi kraj bazena u Dvorištu zlatnih ribica. Pošto je vazduh bio vruć, a kako je on sada preterano debeo, sedeo je kraj basena samo u donjem kaputu i pantalonama od letnje svile, blede boje kao voda pod žalosnim vrbama. Druga Dama je stajala pored njega i hladila ga lepezom, mada joj je znoj curio niz obraze zbog napora na koji nije navikla; a na krilu mu je sedelo jedno od njegove dece u svečanom odelu u čast očevog povratka.

Kad uđoh u dvorište, on pljesnu rukama i povika:

– Aha, aha, evo dolaze majka i sin!

On skide svoje dete sa krila i reče mome sinu da mu priđe, mameći ga tihim glasom i osmesima. Ja se duboko poklonih, a on klimnu glavom, očiju još uprtih u moga sina. Onda ja sklopih ruke sinu i naredih mu da se pokloni. Otac je bio vrlo zadovoljan.

– Aha, aha – stalno je tiho ponavljao. On podiže moga sina na krilo i opipa mu oble ruke i noge, i nasmeja se zbog detinjih razrogačenih, začuđenih očiju.

– Kakav samo muškarac! – uzviknu on s uživanjem. – Neka mu robinja donese slatkiša! Neka se donese ušećereno voće i kolači od sala!

Ja se uplaših. Sin mi je imao jedva deset zuba. Kako bi onda mogao da jede ušećereno voće?

– O, moj poštovani oče! – zamolih ga. – Pomisli na njegovo nejaku doba. Njegov mali stomak je navikao samo na meku hranu. Molim te...

Ali otac samo odmahnu rukom da bi me ućutkao i okrete se da razgovara s detetom. Bila sam prinuđena da se pokorim.

– Ala si ti čovek! A da li te majka još doji? Kćeri moja, i ja sam imao sinove, mnogo sinova, četiri ili pet? – ne mogu tačno da se setim. U svakom slučaju, znam više o sinovima nego majka samo jednoga, pa makar bio on i ovakav! – On se grohotom nasmeja pa produži: – Ah, kad bi mi moj sin, tvoj brat, i Liova kći rodili ovakvog jednog da obožava moje stare kosti!

Pošto je pomenuo mog brata, usudih se da upitam:

– Ali ako se on oženi strankinjom, oče? U tom strahu vene srce moje majke tako da joj telo slabi iz dana u dan.

– Pst! Ne može – odgovori on polako. – Kako može da se oženi bez mog pristanka? To nije po zakonu. Tvoja majka se bez potrebe uznemirava zbog cele te stvari. Jutros sam joj rekao:

– Prestani s tim ludim jadikovanjem. Pusti dečaka neka se poigra sa svojom strankinjom. On ima dvadeset četiri godine, na to ga krv navodi. To nije ništa. U njegovim godinama ja sam imao tri pevačice koje sam voleo. Neka se zadovolji. A kad mu dosadi – recimo, kroz dva meseca, ili, ako je zaista lepotica, kroz četiri ili pet, mada ne verujem u to – tim pre će se odlučiti na brak. Može li se pretpostaviti da će četiri godine živeti kao pustinjač, čak iako je u stranoj zemlji? Zar nisu strankinje ipak žene?

– Ali tvoja majka je uvek teško shvatala. Od samog početka bila je obuzeta čudnom žestinom. Ne, ja ne govorim loše o njoj. Ona je mudra, i u njenim rukama moje zlato i srebro ne troše se uludo. Ja se ne žalim. Ona nikad ne šiba oko mene jezikom kao mnoge druge žene. Ima trenutaka kad poželim da i ona to radi, da me ne bi dočekivala onim ćutanjem koje me je od početka bunilo. Oh, to sad nije ništa – to ne mari. Niko ne može da razume ženske ćudi. Ali još od svoje mladosti imala je ovu manu, suviše veliku ozbiljnost u ugodnom svakidašnjem životu. Ona se uhvati za kakvu misao, nekakvu zamišljenu dužnost, i onda joj to postane sam život. To dovodi u iskušenje...

On prekide govor u razdraženosti koju nikad ranije nisam videla kod njega. Uze lepezu iz ruke Druge Dame i poče naglim pokretima da se hladi. Spusti moga sina na zemlju, i izgledalo je da ga je zaboravio. Zatim, produži gotovo ljutito:

– A sada ima nekakvu čudesnu žensku ideju da prva veza našega sina treba da nam donese unuka, praznovernu misao da će zbog toga nebo više obdariti to dete. Ah, sve su žene svojevolske! A i one najbolje su neznalice, pošto su bile odsečene od sveta.

On zatvori oči, nekoliko se trenutaka ćutke hladeći lepezom, i njegove razdraženosti nestade. Na licu mu se ponovo pojavi uobičajeni izraz mirne, nasmejane dobroćudnosti. Zatim otvori oči i poče da navaljuje na moga sina s kolačićima nudeći mu:

– Jedi, mali moj! Šta sve to mari? Ne uzrujavaj se, kćeri moja. Može li sin da ne sluša svoga oca a da živi? Ja ne mogu da se uzbuđujem zbog toga.

Još nisam bila zadovoljna, a posle izvesnog ćutanja imala sam još nešto što sam morala reći.

– Ali, oče, ako on odbije da se oženi svojom verenicom? Čula sam da u ova promenjena vremena...

No, otac nije hteo da sluša. Odmahnu lako rukom i nasmeja se.

– Da odbije? Nigde nisam čuo da sin može da odbije nešto ocu. Umiri se, kćeri. Od danas za godinu dana on će po zakonu s Liovom ćerkom imati sina... Takvog kao što si ti, muškarčiću moj!

I on potapša moga sina po obrazu.

* * *

Ispričah mužu šta mi je otac rekao, a on sasluša i zamišljen odgovori:

– Nezgoda u svemu ovome može da bude ta što strankinja neće hteti da pristane na podređeni položaj. U njihovoj zemlji nije uobičajeno da ljudi imaju milosnice.

Nisam imala ništa da kažem u odgovor na to. Nije mi palo na pamet ni to šta će ona misliti o našim običajima. Zar nije uspela da privuče moga brata? Šta bi onda još mogla da poželi? Dosad sam mislila samo na brata i na njegovu dužnost prema roditeljima.

– Hoćeš da kažeš da će ona očekivati da bude jedina žena moga brata čitavog života? – upitah ga.

Bila sam čak malo ljuta. Kako je mogla da se nada da bi bila u stanju mom bratu da zabrani ono što je njegovo pravo po zakonu njegove otadžbine? Kako je mogla da traži od njega više no što je moja poštovana majka tražila od mog oca? Rekoh to mužu.

– Mislim da je to vrlo prosto – rekoh na kraju. – Ako se uda za čoveka naše rase, mora da mu dâ onu slobodu na koju je on navikao. Ona ne može da prenese ovamo svoje običaje.

Muž me pogleda i vrlo se čudno nasmeši. Nisam mogla da ga razumem. On zatim progovori:

– Pretpostavi da sam ja rekao da želim da uzmem jednu sporednu ženu – milosnicu?

Nešto hladno me ošinu kao da mi je neko sipao sneg u naga nedra. Prošaputah:

– Oh, ne, gospodaru, ti nikad ne bi mogao, ne sada! Dala sam ti sina!

On skoči na noge, i ja osetih njegove ruke oko svojih ramena. Mrmljao je:

– Ne, ne, srce moje malo, ja to ne mislim, ja ne bih hteo, ne bih mogao, zaista...

Ali, one prve njegove reči bile su suviše nagle. To su reči kojih se mnoge žene boje i koje čak očekuju, ali ja ih nisam očekivala, jer me je on voleo. A sad je bez opomene saterao u moje srce strah moje majke i strah stotine pokolenja žena koje su volele svoje gospodare i izgubile njihovu ljubav. Počeh odjednom da plačem, nisam mogla da se obuzdam.

Onda me muž poče tešiti i, držeći me za ruke, šaputati – ali ne mogu da ti ponovim njegove reči, Sestro Moja. Kad bi bile čak i među nama ponovo izgovorene, zastidela bih se. To su bile najlepše reči ljubavi. Moje plakanje se utiša, i ja se umirih.

Pošto smo neko vreme ćutali, on me upita:

– Zašto si plakala?

Oborih glavu i osetih kako mi krv naglo udara u obraze. On mi podiže glavu svojim rukama.

– Zašto, zašto? – navaljivaše on i, kao uvek u odgovor na njegovo pitanje, istina pređe preko mojih usana.

– Zato što se moj gospodar nalazi u mom srcu – promućah – i potpuno ga ispunjava i ja bih...

Moj glas se sam od sebe prekide, ali njegove oči mi dadoše odgovor. Zatim tihim glasom i vrlo nežno reče:

– A šta onda ako ona tako isto voli tvoga brata? Njena priroda se ne razlikuje od prirode ostalih žena zato što se slučajno rodila s druge strane zapadnih mora. Vi ste žene, i po svom duhu i željama, slične.

Nisam ovako mislila o njoj. Vidim da ništa nisam jasno razumevala. Uvek me muž poučava.

Oh, bojim se, bojim se! Počinjem sad da shvatam. Šta ćemo raditi ako između te strankinje i mog brata bude takva ljubav?

13.

Stiglo je pismo od mog brata! Pisao je meni i mome mužu, moleći nas za pomoć... Preklinje me da se zauzmem za njega kod naših roditelja. A zatim priča o njoj – o toj strankinji! Upotrebljava lepe reči da bi opisao njenu lepotu. Kaže da je ona po svojoj velikoj lepoti kao bor pokriven snegom.

A onda, o, Sestro Moja, priznaje da se već oženio njome po zakonu njene zemlje! Dovodi je kući... Primio je majčino pismo... Ona zahteva da se vrati. Preklinje da im pomognemo kao da moli za svoj život – pošto se oni vole!

Pobeđena sam. Zbog onoga što je stvarno između mene i mog muža potpuno sam pobeđena. Sada ne mogu više da slušam majčine reči. Ne sećam se više njene tuge. Ne sećam se da je moj brat bio neposlušan. Ničim drugim do ovim mogao je brat da me ubedi; ako ona njega voli kao što ja volim svoga gospodara, kako mogu ma šta da im odbijem?

Otići ću majci.

* * *

Prošlo je tri dana, Sestro Moja, otkako sam bila kod majke. Spremila sam se da stupim pred nju s poniznošću. Unapred sam izabrala reči koje ću izgovoriti kao što mladoženja bira nakit za mladu. Ušla sam u njenu sobu i stala pred nju. Govorila sam nežno, preklinjući je.

Ništa nije razumela – ništa, Sestro Moja! Mi smo se otuđile, moja majka i ja. Ona me nemo optužuje što branim strankinju i što sam na bratovljevoj strani a protiv majke. Mada mi ona to ne kaže, znam da u duši tako misli. Neće da čuje za moja objašnjenja, iako sam brižljivo spremila svoj govor!

Pomislila sam:

„Probudiću u njoj uspomene na njeno venčanje i na one prve dane ljubavi moga oca, kad je bila na vrhuncu svoje lepote i mladosti.“

Ali, kako mogu tako kruti i zvanični oblici kao što su reči da sadrže duhovnu suštinu ljubavi? To je kao kad bi neko pokušao da zatvori

ružičasti oblak u nekakav gvozdeni sud. To je kao kad bi se leptiri crtali grubom bambusovom četkicom. Kad sam, ustežući se zbog njene finoće, govorila o ovoj ljubavnoj čaroliji među mladima, o onoj potajnoj skladnosti koja neočekivano spaja jedno srce s drugim, ona je pokazivala prezir.

– Ne postoji tako nešto između čoveka i žene – odvrati oholo. – To je samo želja. Nemoj upotrebljavati pesničke izraze u vezi s njom. To je samo želja – čovekova želja za ženom, ženina želja za sinom. Kad se ta želja zadovolji, onda ništa ne ostaje.

Pokušah ponovo.

– Možeš li se setiti, majko, kad ste se ti i moj otac venčali, kako su vaše duše govorile?

Udari me po ustima svojim tankim vrelim prstima.

– Ne govori mi o njemu. U njegovom srcu bilo je stotinu žena. Kojoj od njih govori njegova duša?

– A tvoje srce, majko? – upitah je blago, uzevši je za ruku. Njena ruka je ležala u mojoj podrhtavajući, a zatim je ona izvuče.

– Ono je prazno – rekla mi je. – Čeka moga unuka, sina moga sina. Kad on bude doveden pred tablice svojih predaka, onda mogu mirno da umrem.

Okrete se od mene i prekide razgovor.

Otišla sam tužna. Šta me je to od majke odvojilo? Mi glasno vičemo, ali jedna drugu ne čujemo. Mi govorimo, ali jedna drugu ne razumemo. Osećam da sam se promenila, i znam da me je ljubav izmenila.

Ja sam kao nekakav slabi most koji se pruža preko beskrajnosti između prošlosti i sadašnjosti. Stežem majčinu ruku; ne mogu da je pustim, jer bez mene je ona sama. Ali, ruka moga muža drži moju; njegova ruka čvrsto drži moju. Nikad ne mogu da napustim ljubav!

Kakva će onda biti budućnost, Sestro Moja?

Provodim dane u čekanju. Izgleda mi da sanjam, a taj san je uvek o plavoj vodi i na njoj beli brod. Žuri ka obali kao nekakva velika ptica. Kad bih mogla, ispružila bih ruku do sredine okeana, uhvatila taj brod i zadržala ga tamo, na pučini, da nikad ne doplovi. Kako bi inače moj brat mogao da bude srećan posle onoga što je učinio? Sada više nema mesta za njega u njegovoj kući, pod očinskim krovom.

Moje slabe ruke ne mogu ništa da zaustave. Ja samo sanjam, i ni o čemu ne mogu jasno da mislim. Brod mi izgleda dalek samo kad pogledam sina koji se smeši i tepa svoje prve reči. Držim ga kraj sebe preko celog dana. Ali, noću se budim i čujem oko sebe huk talasa. Brod juri i ništa ga ne može zaustaviti.

Kako će to izgledati kad brat stigne i dovede nju? Bojim se tog neobičnog događaja. Zanimela sam u iščekivanju. Ne znam ni za dobro ni za zlo, već samo za čekanje.

Za sedam dana, kaže muž, beli brod će stići u luku na ušću reke Velikog Sina Mora, koja protiče pored severne gradske kapije. Moj muž ne može da razume zašto priželjkujem da se oduže časovi i da se odloži osmi dan dalje, negde u budućnost. Ne mogu rečima da mu izrazim svoj strah od neobičnog događaja koji predstoji.

On je muškarac. Kako može da razume srce moje majke? Ne mogu da zaboravim kako ona strahuje od dolaska moga brata. Nisam išla da je ponovo posetim. Sada nemamo više ništa jedna drugoj da kažemo. Samo ne mogu da je zaboravim, kao i to da je sama.

A opet ne mogu da zaboravim ni brata ni onu koju on voli. Rastrzana sam kao kakvo slabo šljivovo drvo na vetru koji je suviše žestok da bi mu odolelo.

14.

Nisam mogla da te dočekam, Sestro Moja! Došla sam pešice. Ostavila sam sina, predavši ga dadilji u naručje i ne obazirući se na njegovo vrištanje kad me je video da odlazim. Ne – neću čaja! Moram odmah da se vratim. Dotrčala sam samo da ti ispričam...

Došli su! Došli su moj brat i strankinja! Došli su pre dva sata i jeli su sa nama. Videla sam je. Čula sam je kako govori, ali ne mogu da razumem ono što kaže. Ona je toliko neobična da stalno piljim u nju čak i protiv svoje volje.

Došli su kad smo seli za doručak. Vrtar dotrča pred nas i, jedva se zaustavivši da se pokloni, obavesti nas zadihano.

– Jedan čovek je na vratima s nekom osobom kakvu još nikad nisam video! Ne znam čak ni da li je muško ili žensko. Visoka je kao čovek, a ipak lice u nje izgleda kao da je žensko lice!

Muš me pogleda i spusti svoje štapiće.

– Oni su – reče mirno kao odgovor na moj začuđeni pogled.

Onda on sam ode na kapiju, i oni odmah uđoše u kuću.

Ustadoh da ih pozdravim, ali kad ugledah visoku, stranu osobu, reči mi zastadoše u grlu. Brata sam jedva videla. Bila sam svesna samo nje, strankinje, vitke, u nekoj tamnoplavoj haljini, koja joj je padala pravo preko kolena.

Ali moj muž nije bio nimalo zbunjen. On im reče da sednu s nama za sto, i poruči svežeg čaja i pirinča. Ja nisam ništa progovorila. Mogla sam samo da je gledam, i opet da je gledam.

Čak i sada mogu samo stalno da ponavljam:

– Šta ćemo da radimo sa strankinjom? Kako se ona ikada može prilagoditi našem životu?

Ne sećam se više da je moj brat voli. Zbunjena sam od čuđenja zbog njenog prisustva ovde, u mojoj kući. To je kao kakav san koji, čak i dok ga čovek sanja, izgleda neistinit i kao da će brzo proći, zato što je isuviše nestvaran.

Pitaš me kako izgleda? Teško mogu da ti je opišem, mada, kao što rekoh, otkako je došla, ništa drugo ne radim nego piljim u nju.

Čekaj da se setim kako izgleda.

Viša je od mog brata. Kosa joj je podsečena. A ipak, ona joj ne leži kao ukras oko ušiju, nego kao da su je razduvala četiri vetra, i boje je mrkožute, kao vino tigrove kosti. Oči su joj kao more pod olujnim nebom, i lako se ne smeši.

Čim je ugledah, upitah se da li je lepa. Ali odgovaram nije lepa. Obrve joj nisu fine i slične leptiricama, kao što volimo da ih vidimo kod žena. Tamne su i jako ocrtane nad zamišljenim očima. Pored njenog lica, lice moga brata izgleda mladalačko, oblo i sitnih kostiju. A ipak ona ima samo dvadeset godina – četiri godine je mlađa od moga brata.

Što se tiče njenih ruku, kad bi bile stavljene pored ruku moga brata i kad bi im tela bila sakrivena, rekla bih da su njegove ruke ženske. Njegove su meke zbog maslinaste puti. Kostii njenih ruku izbijaju ispod kože, a ručni zglobovi su joj mnogo grublji nego moji. Kad me je uhvatila za ruku, osetila sam da joj je dlan žuljevit i tvrd u dodiru s mojim. Pomenuh to mužu posle doručka kad za trenutak ostasmo sami. On mi reče da je to zbog nekakve igre koju zovu tenis, a koju ove strane žene igraju sa svojim muškarcima – pretpostavljam zato da bi ih zabavile. Kako se čudno strankinje udvaraju!

Stopala su joj za dva palca duža od stopala moga brata – bar tako izgleda. Kako nezgrapno mora to da bude oboma!

Što se tiče mog brata, on je obučen u zapadnjačko odelo i tuđ mi je zbog mnogih stvari. Kreće se brzo i nemiran je. Kad ga gledam, ne mogu nikako u njemu da vidim onog srebrnastog, povijenog mladića kakav je nekad bio. Sada drži glavu uspravno, a kad ne govori, lice mu se ne smeši. Ne nosi prstenje niti ma kakvu vrstu ukrasa, osim jednog jednostavnog prstena na trećem prstu jedne ruke. U taj prsten nije čak umetnut nikakav dragi kamen. Kruto tamno odelo sa Zapada još jasnije ističe njegovo bledilo.

Čak i kad sedi, sedi kao stranac, s jednom nogom prebačenom preko druge. Bez napora govori stranim jezikom s mojim mužem i s njom, a reči im izlaze iz usta zvučeći kao kad šljunak udara o stenu.

Potpuno se promenio. Čak su mu se i oči promenile. Nisu više oborene. Pogled mu je brz i neustrašiv, i on smelo gleda u osobu s kojom razgovara. Nosi naočare čudno napravljene od zlata i neke vrste crne ljuspe, i one čine da izgleda stariji.

Ali, usne su mu još majčine, tanke, fine, stisnute kad su mirne. Samo je na usnama moga brata ostao još neki trag stare detinjske natmurenosti, koja se uvek pojavljivala kad bi mu se odbila kakva želja. Po tome sam poznavala svoga brata.

Ja i moj sin smo, mislim, jedini Kinezi u tom društvu. Oni su tu u našoj kući u neobičnim odelima i govore među sobom svojim čudnim jezikom. Ja i moj sin ih ne razumemo.

Oni će ostati u našoj kući dok ih otac i majka ne prime. Kad majka sazna da smo im dozvolili da stanuju ovde, naljutiće se na moj nekćerinski dom. Ja drhtim. A ipak, kako moj muž želi, tako mora da bude. I, najzad, zar to nije moj brat, jedna majka nas je rodila.

* * *

Kad svi zajedno sednemo da jedemo pirinač, ona ne ume da jede štapićima. Smejem se krišom iza rukava zato što ne ume da ih drži čak ni onako kako ih moj mali sin drži svojim ručicama. Ona ih hvata čvrsto, i obrve joj se nabiraju, jer se ozbiljno trudi da nauči. Ali njene ruke nisu vešte u finim stvarima. Ona ništa ne zna.

Njen glas, Sestro Moja, ne liči ni na jedan ženski glas koji sam čula. Mi volimo da čujemo da je ženski glas mek i lak, kao potočić koji žubori između dve stene, ili kao cvrkutanje ptičica među trskama. Ali njen glas je dubok i pun, i pošto retko govori, čovek zastaje da bi ga slušao. On ima bogat ton drozdovog glasa u doba prolećne žetve, kad pirinač čeka da bude pokošen i vezan u snopove. Kad govori s mojim bratom ili mojim mužem, reči joj teku u brzim rečenicama. Sa mnom ne razgovara pošto se ne razumemo.

Dvaput se nasmešila brzim vedrim osmehom, koji je izbijao iz njenih očiju kao srebrnasti blesak sunčeve svetlosti na kakav sumorni potok. Kad se smeši, ja je razumem. Ona kaže: „Hoćemo li biti prijatelji?“ I gledamo se sa sumnjom.

Onda ja odgovaram ćuteći: „Kad budeš videla moga sina, znaćemo da li možemo ili ne možemo biti prijatelji.“

Obukoh sinu njegov crveni svileni kaput i zelene pantalone. Obuh mu cipele na kojima su bili izvezeni cvetovi trešanja. Na glavu mu metnuh njegov okrugli šešir bez temena, oko koga su unaokolo bile zlatne Bude, a oko vrata mu okačih srebrni lanac.

Kad je ovako bio odeven, izgledao je kao pravi kraljević i ja ga dovedoh k njoj. On stade preda nju jako raširenih nogu i začuđeno se zagleda u nju. Naredih mu da se pokloni i on sklopi ručice i pokloni se, teturajući se usled naprezanja...

Ona ga posmatraše smešeći se. Kad se poklonio, ona se glasno nasmeja smehom sličnim dubokom zvuku zvona, a zatim, rekavši neku slatku, stranu reč, uhvati ga, privuče sebi i poljubi u meki vrat. Šešir mu spade i ona me pogleda preko njegove obrijane glave. Kakav pogled, Sestro Moja! Njene oči su govorile:

„Želim takvog istog kao što je on!“

Nasmeših se i rekoh: „Onda ćemo biti prijatelji!“

Mislim da počinjem da shvatam zašto je moj brat voli.

* * *

Prošlo je pet dana od njihovog dolaska. Još nisu stupili pred moga oca i majku. Moj muž i brat provode zajedno čitave sate u brižnom razgovoru na stranom jeziku. Ne znam šta su odlučili. Ma šta da se uradi, mora polako da se uradi. U međuvremenu posmatram strankinju.

Ako me pitaš šta mislim o njoj, Sestro Moja, ne znam ni sama. Izvesno, ona nije kao naše žene. Svaki pokret njenog tela slobodan je i neuzdržan, pun brze ljupkosti. Gleda pravo u oči i nezaplašeno. Njene oči traže oči mog brata bez stidljivosti. Sluša kako muškarci govore, i onda ubaci kakvu duhovitu reč u njihov razgovor, i oni se smeju. Naviknuta je na muškarce kao što je bila Četvrta Dama.

A ipak, između njih dve ima razlike. Kod Četvrte Dame, izgledaše mi, ipak je u prisustvu muškaraca bilo straha i pored samopouzdanja zbog njene lepote. Mislim da je to bilo zato što se, čak i kad je bila na vrhuncu svoje lepote, plašila onog trenutka kad će početi da je gubi, i kad joj neće ostati više ništa čime bi privlačila muška srca.

Ova strankinja se ničega ne plaši, mada nije tako lepa kao što je bila Četvrta Dama. Ona se ne uznemiruje. Interesovanje ljudi prima kao da je to njeno pravo. Ne trudi se da privuče njihove poglede. Izgleda kao da kaže: „To sam ja. Ja sam onakva kakvu me vidite. Ne želim da budem drugačija.“

Mislim da je vrlo ponosita. Bar izgleda čudno ravnodušna prema svim nezgodama koje je pričinila našoj porodici. Igra se u dokolici s mojim sinom, čita knjige – donela je sa sobom mnogo sanduka knjiga – piše pisma. Kakva pisma! Pogledala sam joj jednom preko ramena i videla stranu pokrivenu krupnim izduženim znacima, zakačenim jedan za drugi. Ništa nisam mogla da razumem. Ali, više od svega ona voli da sedi u vrtu i sanjari, da ne radi ništa. Ni jednom joj nisam videla vez u rukama.

Jednoga dana ona i moj brat izađoše rano ujutru i vratiše se u podne, prašnjavi i blatnjavi. Vrlo začuđeno, upitah muža gde su bili kad su se vratili u takvom stanju. On mi odgovori:

– Bili su, kako zapadnjaci kažu, „na izletu“.

– Šta je to „izlet“? – upitah radoznalo. On odgovori:

– To je duga i brza šetnja do nekog udaljenog mesta. Danas su išli do vrha Purpurne planine.

– Zašto? – upitah vrlo iznenađena.

– Oni smatraju da je to zadovoljstvo – odgovori on.

To je vrlo čudno. Kod nas bi čak i seljanka smatrala da je teško ići tako daleko. Kad rekoh to mužu, on odgovori:

– Život joj je u otadžbini bio vrlo slobodan. Ona se oseća skučena u ovom malom vrtu iza ovih visokih zidova.

Bila sam vrlo iznenađena kad sam to čula. Meni izgleda da se ovaj naš život može sigurno smatrati kao potpuno savremen i slobodan od starih ograničenja. Baštenski zid je samo radi intimnosti. Ne bi bilo zgodno da kakav prodavac povrća ili prodavac slatkiša u prolazu zaviruje kod nas. Pomislih:

„Šta će ona onda raditi u dvorištima?“

Ali, ne rekoh ništa.

* * *

Ona ispoljava otvoreno ljubav prema mom bratu. Sinoć smo sedeli u vrtu da bismo osetili noćnu svežinu. Ja sam sedela na svom uobičajenom mestu na porcelanskoj stolici, malo dalje od muškaraca. Ona je sela kraj mene na nisku ogradu od cigala koja okružuje terasu i, smešeći se malo kao i uvek kad smo nas dve zajedno, pokazivala mi je jednu stvar za drugom u tamnom sumraku,

pitajući me za ime svake stvari i ponavljajući za mnom te reči. Ona brzo uči, i nikad ne zaboravlja ono što je jedanput tačno čula. Ponavljala je više puta polako svaki slog, vežbajući njegov izgovor i smejući se kad sam je stidljivo popravljala. Tako smo se neko vreme zabavljale dok su dvojica muškarca razgovarala.

Kad se spustio noćni mrak, i kad više nismo mogle da razaznajemo drveće, ni cveće, ni kamenje, ona postade ćutljiva i uznemirena. Onda okrete oči ka mom bratu. Najzad se naglo diže i priđe mu hodom pri kome se njihala, a tanka bela tkanina njene haljine lebdela je kao izmaglica. Ona se nasmeja, reče mu nešto tihim glasom, a zatim, stade kraj njega i otvoreno ga uze za ruku.

Skrenuh pogled u stranu.

Kad opet pogledah, pretvarajući se da određujem pravac vetra, ona se beše sklupčala na podu terase popločane ciglama, pored njegove stolice, naslonivši obraz na njegovu ruku! Osetih bol usled saosećanja prema bratu. Mora da se stideo zbog ovog otvorenog pokazivanja ljubavi jedne žene. Nisam mogla da mu vidim lice u mraku, ali svaki razgovor beše prestao. Čulo se samo treperavo zujanje letnjih insekata kroz vrt. Digoh se i povukoh.

Kad moj muž uđe posle nekoliko trenutaka, rekoh mu:

– Ta strankinja je nepristojna!

Ali, on se samo nasmeja.

– Oh, ne, to samo tebi tako izgleda, porcelanska lutkice!

Gnev me svu obuze.

– Da li bi onda hteo da i ja tebe javno hvatam za ruku – upitah, okrenuvši se da ga pogledam.

On se opet nasmeja, očiju uprtih u mene.

– Ne, jer kad bi ti tako nešto uradila, onda bi to zaista bilo nepristojno!

Primetih da mi se malo podsmeva, i pošto nisam znala zašto, ne rekoh ništa više.

Ne razumem tu njenu slobodu. A, ipak, što je vrlo čudno, kad razmišljam o tome, ne nalazim tu nikakvu lošu nameru. Ona pokazuje ljubav prema mom bratu tako prosto kao što bi neko dete tražilo svoga druga u igri. Kod nje nema ničeg skrivenog ni prepredenog. Kako je to čudno! To nije kao kod naših žena.

Ona je kao cvet divlje pomorandže, čist i oštar, ali bez mirisa.

* * *

Najzad su se dogovorili šta će uraditi. Ona će obući kinesko odelo, i zajedno će se pojaviti pred poštovanim starima. Moj brat ju je naučio kako treba da se pokloni. Ja ću otići pre njih da unapred pripremim put i da odnesem poklone.

Ne mogu noću da spavam zato što mislim na taj čas. Usne su mi suve, a kad ih ovlažim, jezik mi se osuši u ustima. Moj muž se trudi da me ohrabri osmehom i smelim rečima, ali kad ode od mene, strah me je. Ja otvoreno stajem protiv majke, ja koja se celog svog života nikad nisam protivila njenoj volji.

Otkuda mi hrabrost da uradim tako što? Ja sam uvek bila bojažljivo stvorenje, a ostavljena sama sebi videla bih u tome samo zlo. Čak i sada jasno vidim majčino srce u ovoj stvari. Kad bih bila sama, rekla bih da po običajima našeg naroda ona ima pravo.

To me je muž izmenio, tako da se usuđujem da se i uprkos strahu, zauzimam za ljubav, čak i protiv svojih predaka. Ali ja ipak drhtim.

Ona, strankinja, jedina je mirna među nama.

15.

Danas sam umorna i iscrpljena, Sestro Moja. U mom srcu je kao na harfi kojoj je najednom popustila, danima prezategnuta, žica, tako da je muzika zamrla.

Čas od koga sam strepela, prošao je! Ne, neću da ti kažem kako je prošao. Ispričaću ti celu stvar i onda ćeš moći sama da prosudiš. Ali, neću pričati o kraju pre početka.

Poslali smo roditeljima glasnika koji im je odneo molbu da nam dozvole da stupimo pred njih sutradan u podne. Vratio se i rekao nam da je otac otišao od kuće u Tjencin čim je čuo za dolazak moga brata. Tako je izbegao teški trenutak – tako je uvek izbegavao odluke! Umesto njega, majka je odredila podnevni čas kada će primiti moga brata i mene. Strankinju nije ni spomenula, ali brat je uzviknuo:

– Ako ja idem, ići će i moja žena.

Stoga, ja odoh prva sledećeg dana u određeni čas, a služavka je preda mnom nosila poklone. Brat je izabrao te poklone u stranim zemljama, i to su sve bile čudne i lepe stvari koje se ne mogu često videti u našem gradu – jedan mali pozlaćeni časovnik utisnut u stomak pozlaćenog deteta, a cela stvar nije bila veća od šest palaca; jedan sat vešto ukrašen dragim kamenjem koji se nosi na ruci; jedna mašina koja može da govori i viče kad se navije pomoću ručice; jedna lampa koja gori bez vatre, ma koliko dugo da svetli; i lepeza od nojevog perja, bela kao buket kruškovih cvetova.

Stupih pred nju s tim darovima. Majka nas je bila izvestila da će nas primiti u gostinskoj dvorani, i kad uđoh, ona je tu sedela u teškoj tamnoj stolici s duborezom u crnom drvetu, s desne strane stola ispod slike cara Minga. Bila je odevena u crn brokatni saten, a u kosi je imala zlatne ukrase. Na rukama je imala mnogo zlatnog prstenja s rubinima i topazom, kamenjem koje je odgovaralo dostojanstvu njene starosti. Oslanjala se na štap od slonove kosti i srebra. Nikad je nisam videla veličanstveniju po spoljašnjem izgledu.

Ali, dobro sam je poznavala i pažljivo sam ispitivala njeno lice da bih videla kako je stvarno sa zdravljem, i srce mi se steže od straha. Crna boja njene haljine samo je pojačavala providnu mršavost

njenog lica. Toliko je bila omršavela da su joj usne dobile krivine gotovo kao kod mrtvaca, a oči su joj postale krupnije, tako da su to bile bolne i upale oči beznadežnog bolesnika. Prstenje joj je labavo visilo na prstima, i kad bi podigla ruke, zveckalo je nekim potmulim zvukom. Želela sam da je upitam kako se stvarno oseća, ali nisam se usuđivala, znala sam da bi joj to bilo neprijatno. Ona se pribrala zbog ovog sastanka, i bila joj potrebna sva snaga.

Stoga, kad me je primila bez reči, predadoh joj poklone, uzimajući redom svaki iz služavkine ruke i stavljajući ga pred nju. Primala ih je ozbiljnim klimanjem glave i, ne pogledavši ih, davala znak služavki, koja je očekujući stajala blizu nje, da ih odnese u drugu sobu. Ali to što ih je primila malo me je ohrabrilo. Da ih je odbila, na jeziku davanja darova značilo bi da je brat već odbijen. Stoga rekoh:

– Poštovana majko, tvoj sin je ovde i očekuje da čuje tvoju volju.

– Rečeno mi je – odgovori ona hladno.

– Doveo je strankinju – usudih se da kažem slabim glasom, misleći da je najbolje da odmah kažem ono što je najteže, a ipak sam u srcu strepela.

Oćutala je. Po njenom licu ništa nisam mogla da razaznam. Bilo je nepomično.

– Mogu li da dođu? – upitah očajno... Nisam znala šta drugo da kažem do ono što smo smislili.

– Neka dođe – odgovori ona istim glasom.

Oklevala sam... Zar nije strankinja baš tada bila na samom pragu? Odoh do vrata na kojima su čekali i, uklonivši zavesu, rekoh bratu šta je majka kazala, te da je bolje da on uđe prvi i sam.

Lice mu se smračilo od onog starog izgleda, kojeg se sećam iz njegove mladosti kad mu se nešto ne bi svidelo. On progovori za trenutak s njom na njenom jeziku. Na njegove reči, ona podiže obrve i sleže vrlo lako jednim ramenom, i ostade u mirnom i bezbrižnom čekanju. Tada je moj brat brzo uhvati za ruku, i pre nego što sam mogla da ih zaustavim, već su ušli.

Kako je čudna pojava bila ona kad je ušla u veliku dvoranu naših predaka! Stajala sam uhvativši se za zavesu, skoro opčinjena tim prizorom. Prva osoba tuđe krvi koja prelazi ovaj prag! Zbog čuđenja pri toj pomisli oči su mi bile prikovane za nju, tako da za trenutak zaboravih majku. Iako sam polusvesno znala da odluka mog brata

da ne uđe sam mora u trenutku da zaustavi majčinu naklonost prema njemu, i njenu prirodnu žudnju da ga opet vidi, u tom momentu mogla sam samo da se čudim.

Brat je bio izabrao odelo naše zemlje da ga strankinja obuče, kaput od tamnoplave svile, vrlo teške i meke, i malo izvezene srebrom. Suknja joj je bila od crnog satena, potpuno jednostavna, sem što je padala u pravim naborima, a na noge joj je dao da obuče crne somotske cipele bez veza. Prema tim tamnim bojama njena koža je bila bela i imala je beli sjaj kao biseri na mesečini, a kosa joj je bleštala oko lica kao žuti plamenovi. Oči su joj bile plave kao nebo za vreme oluje i grmljavine, a usne su joj bile opuštene u ponositom miru. Ušla je prava i gorda, zabačene glave. Njene oči se sretoše s očima moje majke bez straha ili osmeha.

Videvši to, pritisnuh rukama usta da bih prigušila uzvik. Zašto joj moj brat nije rekao da treba oborenih očiju da izađe pred starijeg? Zbog njega bolno zažalih njeno oholo držanje. Stupala je kao što bi vladajuća kraljica stupala pred carsku udovu.

Majka upre pogled u strankinju. Pogledi im se sretoše, i u istom trenutku one proglašiše jedna drugu neprijateljem. Onda moja majka gordo okrete pogled i zagleda se u prostor iza otvorenih vrata.

Strankinja reče nešto mom bratu tihim glasom. Kasnije sam saznala da je to bilo:

– Treba li sada da kleknem?

On klimnu glavom, i oni zajedno kleknuše pred našom majkom, a brat poče da govori reči koje je ranije bio spremio:

– Vrlo stara i poštovana majko, po tvojoj naredbi vratio sam se iz stranih zemalja pred svoje ljubazne roditelje, ja vaš nedostojni sin. Radujem se što je naša majka našla za shodno da primi naše ništavne darove. Kažem „naše“, zato što sam doveo i svoju ženu, o kojoj sam javio u pismu pisanom rukom svog prijatelja. Ona dolazi kao snaha moje majke. Mada u njenim žilama teče strana krv, ona želi da kažem našoj poštovanoj majci da je, pošto se udala za mene, njeno srce postalo kinesko. Ona dobrovoljno prihvata rasu i običaje naše porodice. Odriče se svoje. Njeni sinovi potpuno će pripadati našem božanskom narodu, biće građani Sjajne Republike, naslednici Srednjeg Carstva. Ona ti odaje svoje poštovanje.

On se okrete strankinji, koja je mirno čekala dok je govorio, i dade joj znak. S preteranim dostojanstvom ona se pokloni dok joj čelo ne dodirnu pod kraj nogu moje majke. Triput se poklonila, i onda se ona i moj brat zajedno pokloniše još triput. Zatim se ispraviše u očekivanju majčine reči.

Ona dugo nije progovarala. Oči su joj bile još uprte, kao što su bile sve vreme u onaj otvoren prostor dvorišta s druge strane vrata. Čitave minute ostala je tako, ćuteći, ponosita, uspravna.

Mislim da je u duši bila zbunjena zbog toga što se moj brat usudio da je ne poslušati dovodeći pred nju strankinju iako je ona rekla da dođe sam. Mislim da je ćutala i razmišljala kako da prebrodi taj teški trenutak. Na oba obraza pojavi joj se crvena pega, a na nežnoj vilici videh kako joj igra jedan mišić. Ali u njenom dostojanstvenom držanju nije bilo nikakvog spoljašnjeg znaka zabune.

Sedela je obuhvativši obema rukama srebnu glavu štapa. Pogled joj se ne pokoleba dok je gledala preko njihovih glava. A njih dvoje su čekali pred njom. Tišina u dvorani postade nenasnosna od tog očekivanja.

Onda odjednom nešto naruši strogost majčinog lica. Ona se promeni. Crvenila nestade isto tako brzo kao što je i došlo, i obrazi joj postadoše pepeljasti. Jedna ruka joj mlitavo pade u krilo, a pogled nesigurno obori ka podu. Ramena joj se opustiše, i ona se malo zguri u stolici. Zatim žurnim, slabim glasom reče:

– Sine moj, sine moj, ti si uvek dobrodošao u svoju kuću. Kasnije ću govoriti, sada idi.

Tada moj brat podiže pogled na njeno lice i ispitivaše ga. Nije imao tako oštar pogled kao ja, ali čak i on je znao da nešto nije u redu. On oklevaše, a zatim baci pogled na mene. Videla sam da je želeo dalje da govori, da joj prigovori zbog njene hladnoće. Ali ja sam bila uznemirena zbog nje. Zavrteh glavom prema njemu. Onda on reče jednu reč strankinji, i oni se pokloniše i povukoše.

Pritrčah majci, ali mi ona dade znak da odem bez reči. Želela sam da zatražim od nje oproštaj, ali mi ne dozvoli da govorim. Mogla sam da vidim da ju je iznurio potajni bol. Nije mi bilo dozvoljeno da ostanem. Stoga se poklonih i polako okretih da odem. Ali iz dvorišta pogledah natrag, i videh je kako se polako vraća u svoje odaje, teško se oslanjajući na dve robinje.

Uzdišući vratih se kući. Nikako ne mogu da predvidim budućnost, ma koliko premišljala o njoj.

Što se tiče ono dvoje, mog brata i strankinje, ono dvoje koji su slomili srce moje majke, oni odoše da provedu ostatak toga dana u jednoj od svojih dugih šetnji, a vratiše se kad pade noć, te nismo ni porazgovarali.

16.

Dugo te nije bilo, Sestro Moja! Trideset dana? Ima skoro četrdeset kako te nisam videla – punih mesec dana i više! Da li je putovanje prošlo u miru? Zahvaljujem bogovima što si se vratila.

Da, moj sin je dobro. Sada govori, i zvuk njegovog glasa čuje se neprekidno, preko celog dana, kao žuborenje potoka. Čuti samo kad spava. Kakav sladak govor, Sestro Moja! Reči su mu nežne i isprekidane, i teraju nas na smeh, samo ne smemo da dozvolimo da nas vidi kako se smešimo, jer kad zna da se njemu smejemo, ljuti se i udara nožicom. On smatra sebe za pravog čoveka. Treba da ga vidiš kako korača pored oca, i pruža punačke noge prema očevim brzim koracima!

Ti me pitaš – ah, o njoj – o ženi mog brata! A moj odgovor je uzdah. Nije dobro kod mog brata. Da, još su ovde, i još uvek čekaju. Ništa nije odlučeno. Brat je nespokojan zato što mu dani prolaze u besposlici, a ne donose nikakvu odluku. Naučio se nestrpljenju Zapada, i zahteva da mu se želje odmah ispune. Zaboravio je da u našoj zemlji vreme nije ništa, i da sudbine mogu ostati nepoznate čak i posle smrti. Ne postoji nikakva žurba koja bi ovde mogla ubrzati vreme. Ali, ispričaću ti.

Otkako su stupili pred moju majku prošao je niz dana, osam dugih dana. Čekali smo, ali nikakva vest nije došla. Brat je u početku očekivao da svakog časa mora doći kakav glas. Nije hteo da dozvoli strankinji da raspakuje velike sanduke koje su doneli, uzvikujući:

– Ne vredi – u pitanju je samo dan ili dva...

Bio je neuravnotežen u ponašanju, smeja se glasno i naglo ni za šta, sad veseo, sad odjednom ćutljiv, nije slušao šta mu se govori. Izgledao je kao da neprestano osluškuje glas ili zvuk koji ostali u sobi ne čuju.

Ali, kako je dan za danom prolazio a nikakav im glas nije stizao, moj brat postade ljutit, razdražljiv i prestade da se smeje. Počeo je da se seća i u mislima obnavlja onaj čas predstavljanja majci, i stalno je o tome govorio, bacajući krivicu čas na strankinju što nije bila poniznija pred majkom, a čas na majku zbog njene gordosti... Izjavljivao je da je njegova žena bila u pravu, da je u ovim danima

republike glupo ma pred kim se klanjati. Kad sam to čula, mogla sam samo da se čudim i da kažem:

– Zar onda naša majka nije više naša majka otkad imamo republiku?

Ali, on je bio nestrpljiv i na sve se ljutio, i ništa nije slušao što bi mu se govorilo.

Ipak, moram da budem pravična prema strankinji. Ona, u stvari, nije odbila da se pokloni pred njegovom majkom. Kažu mi da je rekla samo ovo:

– Ako je to vaš običaj, naravno, ja ću to učiniti, mada mislim da je možda malo glupo klanjati se ma pred kim!

Bila je mirna, mnogo mirnija od moga brata, i više je verovala u budućnost. Uvek je mislila na njega i kako da ga ponovo usreći. Ponekad, kad bi ga videla ljutitog, odmamila bi ga u vrt ili izvan kapije.

Jednom pogledah za njima kroz prozor i videh ih u vrtu. Ona mu je ozbiljno nešto govorila, a na kraju, pošto joj još nije odgovarao, nego je produžavao da natmureno gleda u zemlju, ona nežno prevuče rukom preko njegovog obraza i gledaše ga poluosmehnuto, poluzamišljeno. Ne znam šta mu je govorila kad su ovako bili nasamo, ali posle toga brat se neko vreme bolje osećao i bio je mirniji, mada njegovo napregnuto iščekivanje nikako nije popuštalo.

Ali, ona mu se nije uvek tako umiljavala. Ponekad bi lako slegla ramenima kao što je to imala običaj i ostavljala ga na miru. Samo bi ga njene oči pratile onim dubokim pogledom kojim ga je uvek posmatrala. Ako onda ne bi došao k njoj, ona bi se povukla i provodila vreme u učenju našeg jezika i u igranju s mojim sinom, koga voli i kome govori reči koje ne razumem.

Počela je čak da uči od mene kako se svira na starinskoj harfi i uskoro je znala toliko da je mogla na njoj da prati svoje pevanje. Kad peva, glas joj je pun i uzbudljiv zbog svoje dubine, mada za naše uši, naviknute na nežne, visoke tonove ljudskog glasa, ima izvesnu primesu slatke oporosti. Svojim pevanjem može momentano da probudi strast kod mog brata. Ja ne mogu da razumem te pesme, ali kad je slušam, osećam neki potajni neodređeni bol.

Najzad, kako nikakva vest nije dolazila od majke, izgledalo je da je prestala da misli o tome i da je skrenula misli na druge stvari.

Svakoga dana išla je u duge šetnje sama ili s mojim bratom. Čudila sam se što joj je brat uopšte dozvoljavao da ide sama, pošto to izvesno ne priliči jednoj ženi, ali on joj nije ništa govorio, a ona se vraćala puna priča o ulicama, čudeći se prizorima koje drugi ne bi ni primetili i nalazeći lepotu na čudnim mestima. Sećam se da se jednog dana vratila smešeći se svojim brzim osmehom, kao da je osećala neko unutrašnje zadovoljstvo koje ostali nisu imali, i kad je moj brat upita za razlog, ona reče na svom jeziku, što nam on posle prevede:

– Videla sam lepotu zemlje u zrnevlju koje je proizvela. U žitarskoj radnji u glavnoj ulici stavili su u male mrke pletene korpe zrnevlje najdivnijih boja – žut kukuruz, crveni pasulj, suvi sivi grašak, susam boje slonove kosti, bledu soju boje meda, rumeno žito, zelen pasulj – nikad ne mogu brzo da prođem pored njih. Kakvu bih sliku napravila kad bih u njih mogla da zamočim četkicu!

Nisam mogla da razumem šta je time htela da kaže, ali ona je takva; živi povučena u sebe i vidi lepotu tamo gde drugi ne mogu da je vide. Ja nisam takvim očima gledala žitarsku radnju. Istina je da je zrnevlje tamo raznobojno, ali tako je to po prirodi. Niko nije napravio zrnevlje drugačijim. Nema tu ničega čudnog – uvek je tako i bilo. Za nas je žitarska radnja samo mesto gde se kupuje hrana.

Ali ona sve gleda čudnim očima, i mada retko o čemu raspravlja, postavlja pitanja, a naše odgovore zadržava u svojim mislima.

Živeći s njom iz dana u dan, počela sam da je volim, i kako je posmatram, ima trenutaka kad čak nalazim nečeg lepog u njenom čudnom izgledu i držanju. Zaista, ona ima neki naročiti veliki ponos. Potpuno je otvorena i neusiljena u ophođenju. Čak i prema mom bratu, svom mužu, nikad nije ponizna. Najčudnije od svega je to što dok kod neke Kineskinje to ne bi trpeo, izgleda da kod nje on nalazi u tome neko uživanje i podnosi lako i bol, tako da je sve zaljubljeniji u nju. Kad vidi da je suviše dugo zabavljena svojim učenjem i čitanjem, ili čak mojim sinom, on postaje nemiran i s vremena na vreme baca pogled na nju i govori joj nešto, a na kraju, ako ona i dalje ne obraća pažnju na njega, on prekida svoje razmišljanje i prilazi joj i – ona ponovo vlada njime. Ta ljubav među njima ne liči ni na šta što sam dosad videla.

* * *

Najzad dođe i taj dan – mislim da je to bio dvadeset drugi dan posle predstavljanja – kad majka posla po mog brata da dođe k njoj sam. Pismo je bilo ljubazno napisano, čak i nežno, i zbog toga smo bili puni nade, te moj brat ode smesta, a ja sam sa strankinjom čekala njegov povratak.

Vratio se posle jednog sata! Ušao je krupnim koracima kroz prednja vrata, a zatim u sobu u kojoj smo sedele. Bio je ljut, a lice mu je bilo natmureno, i stalno je ponavljao da će se zauvek odvojiti od roditelja. U početku nismo mogli ništa da razaberemo iz njegovog govora, ali kasnije smo saznali nešto od istine, povezujući jedno s drugim.

Izgleda da je otišao pred majku pun nežnosti i pomirljivosti. Ali, kaže, ona od samog početka nije bila voljna da popusti. Počela je time što je naglasila da je slabog zdravlja.

– Neće proći mnogo vremena, a bogovi će me preneti na drugi svet – rekla je, i on je bio dirnut.

– Ne govori tako, majko! – zamolio ju je. – Imaš još da proživiš život sa svojim unučićima.

U istom trenutku zažalio je što ju je podsetio na to.

– Unučici? – ponovila je mirno. – Ah, sine moj, otkuda će mi doći unuci ako ne od tebe? A Liova kći, moja snaha, još čeka kao devica!

Zatim je bez daljeg učtivog govora počela jednostavno da govori i navaljuje na njega da se oženi svojom verenicom, i da joj da unuke pre nego što umre. Onda joj je on rekao da se već oženio. A ona je na to ljutito kazala da nikad neće primiti strankinju kao njegovu ženu.

Toliko smo razumeli od onoga što je pričao. Ne znam šta se još dogodilo među njima.

Vang Da Ma, verna služavka, kaže da je slušala iza zavese, i da je, dok bi rukom mahnuo, između majke i sina izmenjen žestok nepriličan govor. Bilo je kao kad gromovi pucaju po nebu. Ona kaže da je moj brat zaista pokazivao strpljenje dok mu majka nije zapretila da će ga lišiti porodičnog nasledstva, a onda je ogorčeno rekao:

– A da li će ti onda bogovi dati drugog sina kad odbacuješ ovoga? Hoće li te učiniti plodnom u tim godinama? Ili ćeš se poniziti da usvojiš sina neke milosnice?

Zaista, reči koje ne priliče jednom sinu!

Onda je izleteo na vrata i pojurio kroz dvorišta, proklinjući svoje pretke. U sobi moje majke zavlada je duboka tišina, a onda je Vang Da Ma čula jecanje. To je jecala moja majka. Vang Da Ma je ušla vrlo žurno. Ali tada je majka naglo ućutala i, grizući usne, samo slabim glasom naredila služavki da joj pomogne da legne u postelju.

Sramota je što je moj brat tako govorio sa svojom majkom! Ničim ga ne mogu opravdati. Trebalo je da se seti njene starosti i njenog položaja. On misli samo na sebe.

Oh, ponekad mrzim strankinju zato što u svojoj ruci potpuno drži srce mog brata! Želela sam odmah da odem majci, ali brat me zamoli da sačekam majčin poziv. Muž mi, takođe, naredi da čekam, jer kad bih otišla, izgledalo bi da sam protiv brata, a pošto je sada jeo naš pirinač, to bi bilo neučtivo. Stoga sam mogla da nađem pribežišta samo u strpljenju – bednoj hrani za brižno srce, Sestro Moja! Eto, tako stoje stvari kod nas.

* * *

Juče sam se obradovala kad nam je došla u posetu gospođa Liju. Bili smo proveli težak dan, sećajući se prethodnog dana kad se majka naljutila na brata, tako da njihov susret nije doneo nikakvog rezultata sem razočaranja. Brat je tumarao po sobama, jedva govoreći s kim, i ukočeno je gledao kroz prozor. Ako bi dohvatio koju knjigu da čita, brzo bi je odbacio i izabrao drugu, da bi i tu opet brzo ostavio. Pošto ga je videla takvog, strankinja se povukla u svoje misli nad nekom svojom malom knjigom. Ja sam se zamajala oko sina da ne bih morala da budem s njima. Ali, razočaranje je tako teško pritiskalo kuću da je raspoloženje povodom dolaska moga muža u podne na ručak jedva malo razvedrilo bratovljev turobnost, i prekinulo ćutanje strankinje. Stoga, kad posle podne dođe gospođa Liju, izgledalo je kao da je hladan svež vetar dunuo kroz dosadnu, sumornu vrućinu letnjeg dana.

Žena mog brata sedela je s knjigom u ruci, držeći je nemarno, kao da je dremala nad njom. Ona se malo zagleda u gospođu Liju. Nismo imali gostiju otkako je moj brat došao. Naši prijatelji su znali za naš težak položaj i nisu dolazili iz obzira prema nama, a mi nikoga nismo zvali, jer ne znamo kako da predstavimo strankinju. Ja

je nazivam ženom svoga brata iz pažnje prema njemu, a međutim, ona po zakonu nema nikakvog položaja dok je moj otac i majka ne budu priznali.

Ali, gospođa Liju nije bila nimalo zbunjena. Ona uhvati strankinju za ruku, i njih dve su se uskoro mirno razgovarale, pa čak i smejale. Ne znam šta su govorile, pošto su govorile engleski. Ali izgledalo je da se strankinja odjednom probudila, i ja sam je posmatrala, iznenađena tom promenom. U njoj ima dve ličnosti, jedna ćutljiva, povučena i čak malo sumorna, i druga, ovako vesela, ali ipak ne radosna. Dok sam je posmatrala, gospođa Liju mi se za trenutak nije svidela zato što je izgledalo da ne mari za naš težak položaj. Ali kad se digla da ide, stegla mi je ruku, i rekla na našem jeziku:

– Žao mi je. Teško je za sve.

Onda se okrenula i rekla nešto strankinji, nešto zbog čega su njene tamnoplave oči odjednom zasijale od suza. Zatim smo sve tri stajale i gledale se, a svaka se ustezala da progovori, i u tom se strankinja okrenula i brzo izašla iz sobe. Gospođa Liju ju je posmatrala sa izrazom mirnog sažaljenja.

– Vrlo je teško za sve – ponovi ona. – Jesu li njih dvoje srećni?

Pošto je ona otvorena kao moj muž, odgovorih bez ustezanja:

– Između nje i mog brata postoji ljubav, ali moja majka umire zbog razočaranja. Vi znate kako je ona slaba sada kad joj dolazi starost.

Ona uzdahnu i zavrte glavom.

– Znam, ah, da, često to viđam. Ovo su nemilosrdni dani za stare. Nema kompromisa između starih i mladih. Oni su tako jasno odvojeni kao da je neki nov nož odsekao granu od drveta.

– To je vrlo nepravedno – odvratih tihim glasom.

– Ne nepravedno – odgovori ona – već samo neizbežno. A to je najtužnija stvar na svetu.

* * *

I stoga, dok smo tako bespomoćno očekivali znak koji bi nam pokazao šta da radimo, nisam mogla zaboraviti majku. Razmišljala sam o tome što je gospođa Liju rekla da su ovo tužni dani za stare, i da bih sebi malo olakšala, rekoh:

– Povešću sina u posetu roditeljima njegovog oca. I oni su stari i puni čežnje.

Srce mi se raznežilo prema svima koji su stari. Tada obukoh sinu njegov dugačak satenski kaput, sličan kaputu njegovog oca. Na njegov prvi rođendan kupili smo mu šešir od crnog somota kao što nose odrasli, koji mu je čvrsto stajao na glavi, a imao je crveno dugme na vrhu. Četkicom zamočenom u rumenilo dodirnuh mu bradu, obraze i čelo. Kad je bio gotov, bio je tako lep da se uplaših da bogovi ne pomisle da je suviše lep za jedno ljudsko biće, te da ih to ne podstakne da ga unište.

A to isto pomisli i njegova baka kad ga vide. Ona ga diže k sebi, a okrugli obrazi su joj se tresli od zadovoljstva i smeha. Pomirisa njegovu mirišljivu kožu, i u nekoj vrsti ushićenja stalno je ponavljala:

– Ah, mali moj, ah, sine moga sina!

Bejah dirnuta njenim uzbuđenjem i prebacivah sebi što ga nisam češće dovodila k njoj. Nisam mogla zažaliti što smo ga uzeli samo za sebe; to je bio deo onog neizbežnog o čemu je govorila gospođa Liju. Ali žao mi je svakoga ko mora da ostari bez njegovog stalnog prisustva. Stoga sam stajala smešeći se dok se ona divila detetu. Onda ga ona ponovo pogleda i reče brzo, okrećući njegovo lice s jedne strane na drugu svojim rukama koje mu je stavila na obraze:

– Ali, šta je to? Nisi učinila ništa da bi ga zaštitila od bogova! Kakva je to nemarnost? – Zatim, okrenuvši se robinjama, uzviknu: – Donesite zlatnu mindušu i iglu!

Ja sam već ranije mislila da treba da mu probušim levo uvo i da kroz njega provučem zlatan prsten, da bih prevarila bogove i da pomisle da je on devojčica i za njih nekoristan. To je stari izum protiv rane smrti jedinca sina. Ti znaš, Sestro Moja, kako je nežna njegova koža; čak i tada sam osetila bol zbog njega, iako se nisam usuđivala da se usprotivim svekrvinoj mudrosti.

Kad je prislonila iglu na njegovu malu ušnu školjku, on ciknu, i oči mu se razrogačiše od straha, a usne opustiše, tako da njegova baka, videvši to, ne mogade da nastavi i ispusti iglu. Zatim, progundavši mu nešto, ona zatraži parče crvenog svilenog konca i njime mu zaveza mindušu oko uveta bez bušenja kože. On se onda nasmeja, a njegov osmeh spoji naša srca.

Videvši šta moj sin znači svojoj baki, otišla sam još bolje razumevajući majčin bol. Smisao njenog života je njen unuk koji se još nije rodio.

Ali, srećna sam što sam razveselila srce bake svoga sina, i moja žalost zbog starih malo se umanjila.

* * *

Bogovi su zadovoljni što sam kćerinski postupila i odvela juče dete majci njegovog oca, Sestro Moja, jer nam jutros dođe glasnik s pismom moje majke. Bilo je upućeno mom bratu, i u njemu nije bilo ljutih reči; prosto je naređivala mom bratu da dođe kući. Rekla je da neće dalje uzimati na sebe nikakvu odgovornost zbog strankinje. Za nju je to suviše krupna stvar. Nju moraju da reše moj otac i muške glave porodice.

U međuvremenu, kazala je ona, moj brat može da je dovede kući, i ona može da stanuje u spoljnjem dvorištu. Ne bi priličilo da se meša s milosnicama i decom. Time se pismo završavalo.

Svi smo bili začuđeni promenom u duši moje majke. Brat je odmah postao pun puzdanja. Stalno je smešeći se uzvikivao:

– Znao sam da će ona na kraju odustati od svoje odluke! Ja sam ipak njen jedini sin!

Kad sam ga podsetila da ona ni u koliko nije primila strankinju, on odgovori:

– Kad ona jednom bude iza kapije, svako će je voleti!

Ja tada ne rekoh ništa, pošto nisam htela da ga obeshrabrim. Ali u srcu sam znala da mi Kineskinje ne volimo tako lako druge. Verovatnije je da će se žene sećati Liove kćeri koja čeka da se obavi njeno venčanje.

Krišom sam ispitivala majčinog glasnika, i on mi je odgovorio da je u toku prošle noći majci bilo veoma loše, tako da su se svi bojali da će svakog trenutka otići u boravište mrtvih. Ali naredili su da se pozovu sveštenici i da se čitaju molitve, i bilo joj je bolje, a do jutra se nekim čudom tako oporavila da je mogla sama svojom rukom da napiše pismo.

Odmah sam razumela šta se desilo. Videvši da joj se približava smrt, uplašila se da se njen sin nikada neće vratiti svojoj kući i na

svoju dužnost, i u tom trenutku se zavetovala da će ga pozvati ako joj bogovi poštede život.

Srce me je bolelo zbog njenog poniženja, i želela sam da odmah odem k njoj, ali mi muž reče:

– Čekaj! Ona nema snage za više stvari odjednom. Kad je neko slab, čak i saosećanje teško podnosi.

Stoga se uzdržah i pomogoh bratovljevoj ženi da spakuje sanduke. Da sam mogla slobodno da joj govorim na našem jeziku, rekla bih joj:

– Seti se da je ona stara i bolesna, i da si joj ti oduzela sve što je imala.

Ali ne mogu ništa da joj kažem pošto je naš razgovor isprekidan rečima koje ne razumemo.

* * *

Danas su se moj brat i njegova žena preselili u kuću njegovih predaka. Živeće u starim odajama u kojima je moj brat proveo mladost. Njoj neće biti dozvoljeno ni da spava, ni da jede, ni da se bavi u ženskim odeljenjima. Na taj način majka još odbija da je prizna.

Pošto su otišli, zadovoljna sam što sam sama s mužem i detetom, a ipak s njihovim odlaskom nestalo je nešto i života iz kuće. To je kao da je zapadni vetar pri zalasku sunca otišao i ostavio za sobom mrtvu tišinu.

Mislim na njih i zamišljam ih same u starim sobama. Prošle noći rekoh mužu:

– Šta će proizaći iz ove nevolje?

On odmahnu glavom sumnjičavo. Zatim reče:

– Kad je to dvoje pod istim krovom, staro i mlado, to je kao kad gvožđe naiđe na kremen. Ko može da zna koje će se od njih slomiti?

– A šta će iz toga proizaći?

– Proizaći će vatra – odgovori on ozbiljno. – Žalim tvog brata. Nema čoveka koji može da ostane hladan između dve ponosite žene, od kojih je jedna stara, a druga mlada, a obe ga neizmerno vole.

On uze sina na krilo i zamišljeno posmatraše dete. Ne znam na šta je mislio. Ali dete naivno podiže pramen kose iznad svog uveta da bi

ponosito pokazalo prsten koji mu je baka obesila, i uzviknu:

– Jesi li video, tata?

Za čas zaboravimo i moga brata i njegovu ženu. Muž me pogleda sa sumnjom i prekorom.

– Kvej-lan, šta je ovo? – upita me. – Mislio sam da smo svršili s tim praznovernim glupostima!

– Tvoja majka mu je metnula – promucah – a ja nisam imala srca...

– Glupost! – uzviknu on. – Moramo na prvom mestu da mislimo na dete! Ne možemo dopustiti da mu se ulivaju takve ideje.

I, izvadiвши nožić iz džepa, on pažljivo preseče konac koji je pridržavao prsten. Zatim, zabacivši se, on sve to izbacila kroz prozor u vrt. Pošto se dete beše nadurilo, on mu reče smejući se:

– Ti si muškarac kao i ja! Pogledaj, ja ne nosim minđušu u uvetu kao nekakva žena. Mi smo muškarci, mi se ne bojimo bogova!

Ali, u noćnoj tami o tome sam razmišljala uplašena. Može li biti da stari nikad nisu u pravu? Šta, ako ipak ima bogova? Ne bih htela ništa da propustim da uradim za svog sina. Ah, sad razumem majku!

17.

Već dvadeset dana nisam išla u posetu majčinoj kući. Bila sam umorna i nisam se dobro osećala, a kad sam mislila na majku i brata, moja zbunjenost je rasla. Kad sam mislila na muža, srce mi se okretalo bratu, a kad sam držala u naručju sina, srce je naginjalo majci.

Osim toga, majka nije slala po mene, a da sam otišla nepozvana, ne bih znala kako da je pozdravim ni da objasnim zašto sam došla. Ali, bila sam usamljena u mirnoj kući – ti znaš kako otac mog sina radi preko celog dana, pa i noću – pitala sam se i zamišljala mnoge stvari.

Kako strankinja provodi duge, otegnute dane? Da li ju je moja majka ponovo videla i razgovarala s njom? Znala sam da će robinje i milosnice biti radoznale i da će je posmatrati krišom, a služavke će naći izgovora da donesu mome bratu čaj, ovo ili ono, ne bi li je videle, a u kuhinjskim prostorijama vodiće se razgovor o njoj, o njenom ponašanju i o njenom izgledu, o njenom držanju i o njenom govoru, koji će se uvek završavati prebacivanjem što je ona uopšte tu i sažaljenjem prema Liovoj kćeri. Najzad, brat dođe da me poseti. Sedela sam jednog jutra i vezla cipele za sina – ti znaš da ima još samo sedam dana do svečanosti Jasnog proleća – kad odjednom otvoriše se vrata i moj brat uđe nenajavljen. Nosio je kinesko odelo, i izgledao je sličniji onome kako je izgledao u mladosti nego ikad otkako se vratio. Samo mu je lice bilo ozbiljno. On sede i bez pozdrava poče da govori, kao da produžavamo neki ranije započeti razgovor.

– Zar nećeš doći, Kvej-lan? Majka je vrlo slaba, i mislim da je bolesna. Jedino njena volja ostaje jaka kao i uvek. Donela je odluku da moja žena mora godinu dana da živi u dvorištima poput Kineskinje. Pošto od njene poslušnosti zavisi celo moje nasledstvo, pokušavamo da ispunjavamo majčine želje. Ali to je kao kad se zlatna ptica metne u kavez! Dođi i dovedi i dete.

On se diže i poče uznemireno da hoda po sobi, i kad videh njegovu uznemirenost, obećah mu.

Stoga to isto poslepodne odoh da posetim majku, misleći da ću u prolazu kroz dvorišta zastati da vidim i onu drugu, ženu moga brata. Nisam smela da dozvolim da majka sazna kako sam došla da vidim ma kog drugog sem nje, i stvarno sam odlučila da majci čak i ne pomenem strankinju, sem ako mi ona ne dâ povoda za to.

Oдох pravo pred majku ne zadržavajući se u dvorištima, mada, čim uđoh u ženska odeljenja, Druga Dama izađe na prag mesečeve kapije i dade mi znak iza jednog lijandera. Ali ja se poklonih i odoh pred majku.

Posle mojih pozdrava razgovarasm o prvo o mom sinu, i ja se onda osmelih da razmotrim majčino lice. Pomislih da izgleda bolje, ili bar ne tako loše kao što sam se bojala. Zato je ne upitah za zdravlje, znajući da je takva pitanja uvek ljute, mada je na njih svaki put ljubazno odgovarala. Umesto toga upitah:

– Da li se tvoj sin, moj brat, promenio usled onih godina koje je proveo daleko?

Ona malo podiže svoje izdužene obrve.

– Jedva sam i razgovarala s njim o važnijim stvarima. Pitanje njegove ženidbe s Liovom ćerkom čeka na dolazak njegovog oca. Ali, bar više liči na sebe otkako sam mu poručila da treba da nosi svoje uobičajeno odelo kad se vratio kući. Nije mi bilo prijatno da vidim noge svog sina u pantalonama kao u vodonoše.

Pošto je progovorila o njegovoj ženidbi, napravih se kao da je nehotice pitam, razgledajući šaru na svojoj svilenj haljini:

– A kako ti izgleda plavooka strankinja?

Primitih da se majčino telo ukruti, ali ona se samo nakašlja i zatim odgovori nemarnim glasom:

– Što se tiče nje, strankinje u dvorištima, ne znam ništa o njoj. Jednom sam poslala po nju da mi spremi čaj, pošto mi je tvoj brat dosadio svojim preklinjanjem da joj dozvolim da izađe preda me. Ali videla sam da ne mogu da podnesem njene čudne ruke i varvarski izgled. Bila je vrlo nespretna oko mene. Primećujem da je nisu nikad učili kako se ponaša pred starijim. Neću pokušavati da je ponovo vidim. Srećnija sam kad mogu da zaboravim celu tu stvar i da samo znam da je moj sin opet u domu svojih predaka.

Iznenadilo me je to što mi brat nije ispričao da je bila pozvana da posluži čajem našu majku. To je bio važan momenat. Ali kad sam

razmišljala, shvatila sam da mi to namerno nije pričao, pošto se ona toliko nije dopala majci. Ali setivši se bratovljevog straha, upitah dalje vrlo smelo.

– Mogu li je pozvati da provede jedan sat u mojoj bednoj kući, pošto je ovde tuđinka?

Ona hladno odgovori:

– Ne, dosta si učinila. Neću joj dozvoliti da opet izađe van velike kapije dok god je ovde. Mora da se nauči povučenosti koja pristoji damama ako hoće da živi ovde. Ne volim da cela varoš priča o tome. Primećujem da je nepokorna i neobuzdana, i mora da bude pod nadzorom. Ne govori više o njoj.

Ostatak našeg razgovora vodio se pažljivo ni oko čega. Videla sam da nije htela da govori ni o čemu drugom što bi bilo van svakidašnjih običnih događaja – usoljavanje povrća za poslugu, porast cene materijala za dečja odela, napredovanje hrizanteminih mladica koje su sada posađene da bi u jesen cvetale. Stoga se oprostih i odoh.

Ali dok sam izlazila kroz male kapije, sretah brata. On je išao ka velikoj vratarskoj kući, kao da je hteo da upita nešto vratara, ali ja sam odmah znala da je nameravao da me tamo čeka. Kad sam mu se približila, posmatrala sam mu lice i videla da su snaga i odlučnost, zbog kojih je u mojim očima izgledao kao stranac, ustupili mesto čuđenju i brizi, zbog kojih je, i pored njegovog kineskog odela i povijene glave, opet izgledao kao onaj malo namrgođeni đak kakav je bio pre nego što je otišao od kuće.

– Kako je tvoja žena? – upitah ga pre nego što on išta progovori.

Usne mu zadrhtaše; on prevuče jezikom preko njih.

– Nije dobro. O, sestro moja! Nećemo moći dugo da izdržimo ovakav život. Moraću nešto da uradim – da se odselim i nađem posla...

On zastade, i ja ga onda nagovarah da bude strpljiv pre nego što odluči da sasvim prekine. Bilo je mnogo što je majka dozvolila da strankinja dođe u kuću, a godinu dana nije bilo dugo. Ali on zavrte glavom.

– Moja žena je i sama počela da očajava – reče brižno. – Dok nismo došli ovde, nije gubila hrabrost. Ali sada vene iz dana u dan. Naša hrana joj je neukusna – a ja ne mogu da joj nabavim stranu hranu. Ništa ne jede. U svojoj zemlji navikla je na slobodu i

poštovanje. Smatraju je lepom, i mnogi ljudi su je voleli. Ponosio sam se što sam je preteo od svih njih. Mislio sam da to potvrđuje nadmoćnost naše rase.

– No, ona sada liči na cvet koji je otkinut i stavljen u srebrnu vazu, ali bez vode. Iz dana u dan ona ćuti, a oči joj plamte na sve bleđem licu.

Začudih se što moj brat smatra da je vrlina kad ženu vole mnogi ljudi. Ovde bi se to smatralo pohvalnim samo za kakvu bludnicu. Zaista, kako ona može uopšte da se nada da će postati slična jednoj od nas! Ali, dok je on govorio, pade mi na pamet nova misao.

– Da li ona želi da se vrati svojim? – upitah živo.

U tome sam videla rešenje. Kad bi otišla i kad bi se more opet prostrlo između nas, moj brat, koji je najzad samo čovek, prestao bi da misli na nju, i vratio bi se svojoj dužnosti. Ali skoro neću zaboraviti njegov pogled kad mu to rekoh. Iskolačio je oči na mene od gneva.

– Ako ona ode, otići ću i ja s njom – reče s naglom žestinom. – Ako umre u ovom mom domu, ja zauvek nisam više sin svojih roditelja!

Prekoreh ga blago zbog tih reči, kad on, na moje veliko čuđenje, teško zajeca i, okrenuvši se, brzo se udalji.

Nisam znala šta da radim, i posmatrala sam kako se njegova povijena pojava udaljava u drugo dvorište u kojem je stanovao, i onda pođoh za njim neodlučno, a u stvari malo se pribojavajući majke.

Tada odoh da vidim strankinju. Nemirno se šetala po unutrašnjem dvorištu u stanu mog brata. Opet je nosila svoje tuđinsko odelo, pravu haljinu tamnoplave boje, izrezanu tako da joj je grlo ostajalo golo. U ruci je držala stranu knjigu, otvorenu i prekrivenu kratkim redovima slova koja su prelazila u malim grupama preko sredine svake strane.

Šetala je, čitala i mrštila se, ali kad me je ugledala, osmeh joj je izmenio izraz lica, i zastala je dok nisam došla do nje. Onda progovorismo nekoliko reči, običnih reči. Sad je umela dosta dobro da razgovara ako se govori o prostim stvarima. Odbih da uđem unutra, rekavši da moram da se vratim detetu, a njoj bi žao. Spomenula sam staru kleku u dvorištu; a ona je govorila o igrački koju je za mog sina pravila od štofa ispunjenog pamukom. Ja joj zahvalih – i više nije ostalo ništa o čemu bismo razgovarale.

Počekah malo, a zatim počeh da se opraštam, osećajući nejasan bol zato što nas mora razdvajaju, a nisam ništa mogla uraditi da bih pomogla bilo bratu bilo majci.

Ali kad se okretoh da odem, ona iznenada zgrabi moju ruku i držaše je čvrsto. Tada je pogledah i videh kako otresa suze iz očiju brzim zabacivanjem glave. Ispuni me sažaljenje, i ja joj promrmljah, ne znajući šta drugo da kažem, obećanje da ću uskoro opet doći. Usne joj zadrhtaše kad je pokušala da se osmehne.

* * *

Tako prođe još jedan mesec. Onda se moj otac vrati kući. Što je bilo neobično, on se mnogo zainteresova za ženu mog brata i ona mu se svide. Vang Da Ma kaže da je, čim je ušao na veliku kapiju, pitao da li je moj brat doveo kući strankinju, i kad je to čuo, promenio je odelo i javio da će otići u posetu u stan mog brata čim bude jeo.

Ušao je, prijatan i nasmejan, primio klanjanje mog brata, i zatražio da vidi strankinju. Kad je došla, mnogo se smejaio i posmatrao njenu spoljašnost, slobodno stavljajući primedbe o njenom izgledu.

– Dosta je lepa, na svoj način – izjavio je vrlo dobroćudno. – Tako, tako, to je nešto novo u porodici. A ume li da govori našim jezikom?

Mom bratu se nije dopala njegova sloboda i kratko je odgovorio da ga uči. Otac se odmah nasmeja i uzviknu:

– Ne mari, ne mari, verujem da ljubavne reči zvuče isto tako slatko i na stranom jeziku... he-he-he! – I smejaio se tako da se celo njegovo krupno telo treslo.

Što se nje tiče, ona nije mogla da razume sve njegove reči, izgovorene nemarno njegovim bogatim krupnim glasom ali njegova ljubaznost je razvedri; a moj brat nije mogao nikako da joj kaže da njegov otac nije imao poštovanja prema njoj.

Kažu mi da je otac sada često posećuje i igra se s njom, posmatrajući je slobodno i učeći je novim rečima i izrazima. Slao joj je slatkiše i Budino limunovo drvo u zelenom gleđosanom sudu. Moj brat, međutim, pazi da bude prisutan svim tim sastancima.

Ona je kao nekakvo dete. Uopšte ništa ne razume.

* * *

Juče sam opet išla da posetim bratovljevu ženu, pošto sam pozdravila majku o prazniku. Ne usuđujem se da izazivam majčino nezadovoljstvo time što bih posećivala strankinju više nego samo u prolazu, da mi ne bi sasvim zabranila da idem u bratovljeva dvorišta.

– Jesi li srećnija? – upitah je.

Ona se nasmeši svojim brzim osmehom, koji ozari njeno ozbiljno lice kao kad se sunce iznenada pojavi iza tamnog oblaka.

– Da, možda! – odgovori ona. – Bar stvari ne idu nagore kod nas. Njegovu majku videla sam samo jednom kad je želela da je poslužim čajem. Još nikad u životu nisam pripremila takav čaj! Ali, njegov otac nam dolazi u posetu skoro svakog dana.

– Bićemo strpljivi – odgovorih. – Doći će i taj dan kad će uzvišena majka popustiti.

– Međutim, ja nisam ništa loše uradila – reče ona tihim, prigušenim glasom. – Sigurno nije greh voleti i udati se. Njegov otac je jedini prijatelj koga imam u ovoj kući. Ljubazan je prema meni, a mogu ti reći da mi je potrebna ljubaznost! Mislim da neću moći još dugo da izdržim ovako zatvorena!

Ona zabaci svoju kratku žutu kosu, i onda joj odjednom oči postadoše tamne i sive. Videla sam da gleda u druga dvorišta, i moj pogled pođe za njenim.

– Pogledaj ono, opet! – uzviknu ona. – Eno ih, ja sam kao neka igračka tim ženama! Smrtno sam umorna od tog njihovog piljenja u mene. Zašto uvek stoje tamo i šapuću, zaviruju i pokazuju prstom?

Dok je govorila, pokazala je glavom na mesečevu kapiju. Tamo su bile, skupljene oko ulaza, milosnice i pet-šest robinja. Dokono su jele kikiriki i hranile decu, ali krišom su gledale strankinju i mogla sam da ih čujem kako se smeju. Namrštih se na njih, ali napraviše se da me ne vide, i ona me najzad povuče u sobu i jako zalupi za sobom teška drvena vrata.

– Ne mogu da ih slušam – reče uzbuđeno. – Ne mogu da razumem šta kažu, ali znam da od jutra do mraka govore o meni.

Ja je umirivah:

– Ne smeš obraćati pažnju na njih. One su potpuno neobrazovane.

Ali, ona zavrte glavom, govoreći:

– Ne mogu to da podnosim iz dana u dan.

Namršti se i učuta, i izgledalo je da razmišlja, a ja sam čekala, i tako smo sedele zajedno u velikoj mračnoj sobi. Naposljetku, pogledah oko sebe, pošto nije imalo ništa više da se kaže, i primetih izmene koje je učinila, pretpostavljam zato što je htela da soba izgleda zapadnjački. Ali u mojim očima izgledala je samo vrlo čudno.

Na zidovima je bez reda visilo nekoliko slika, a među njima je bilo uramljenih fotografija. Kad primeti da ih gledam, lice joj se razvedri, i ona živo reče:

– To su moji roditelji i moja sestra.

– Nemaš brata? – upitah.

Ona zavrte glavom, a usne joj se malo izviše.

– Ne, ali to ne mari. Mi ne volimo samo sinove.

Začudih se malo zbog njenog tona, ali ga ne razumedoh, i ustadoh da razgledam slike. Prva je bila slika jednog starog čoveka s kratkom, sedom, šiljatom bradom. Oči su mu bile kao njene, nemirne i s teškim kapcima. Nos mu je bio veliki, a glava ćelava.

– On je predavao – on je profesor na koledžu... Tamo smo se upoznali, tvoj brat i ja – reče ona, očiju nežno uprtih u lice starog čoveka. – Neobično je videti ga ovde u ovoj sobi. On ne spada ovde, baš kao što izgleda da ni ja tu ne spadam – dodade tihim, tužnim glasom. – Ali, lice moje majke ne mogu da gledam u ovim danima!

Ona je bila prišla i stala pored mene, mnogo viša od mene, ali sada se okrete od druge slike i vrati do stolice sa koje se bila digla, i uze neki beli materijal koji je ležao tu blizu na stolu, pa poče da šije. Na prst je metnula neku čudnu metalnu kapicu, nimalo nalik na pravi naprstak koji stoji oko jednog srednjeg prsta, a iglu je držala kao nož. Ali, ja ne rekoh ništa, već odoh da pogledam sliku njene majke. Lice joj je bilo vrlo sitno i nežno, i ljubazno na neki naročiti način, mada je njegovu skladnost kvario način na koji je seda kosa bila nagomilana oko glave. Sestrino lice mu je bilo vrlo slično, mada mlado i nasmejano. Rekoh učtivo:

– Da li mnogo žudiš da vidiš majku?

Na moje iznenađenje, ona zavrte glavom.

– Ne – reče naglo kao što je imala običaj. – Ne mogu čak ni da joj pišem.

– Zašto? – upitah začuđeno.

– Zato što se bojim da će se obistiniti sve ono čega se ona plašila mene radi. Ni za šta na svetu ne bih htela da me vidi ovakvu! A dovoljno me poznaje da bi me prozrela kad bih joj pisala. Nijedanput joj nisam pisala otkako sam došla ovamo.

– Oh, tamo, u mojoj kući, sve je izgledalo divno. Moja sestra je mislila da je to najsavršeniji ljubavni roman koji se može zamisliti, a ja... ti ne znaš kakav on savršen ljubavnik može da bude. Govorio mi je na takav način da je udvaranje svakog drugog čoveka izgledalo dosadno i otrcano. Učinio je da mi je ljubav izgledala kao nešto sasvim novo. Ali, moja majka se bojala!

– Čega se bojala? – upitah čudeći se.

– Da neću biti srećna ako odem tako daleko, da njegovi neće... da će učiniti nešto što će sve pokvariti. A ja osećam da možda već počinje sve da se kvari! Ne znam, ali izgleda da se mreža skuplja oko mene. Zatvorena iza ovih visokih zidova, zamišljam razne stvari, ne razumem šta govore, ne znam šta misle. Njihova lica nikad ništa ne odaju. Noću se plašim.

– A onda ponekad čak mislim da i njegovo lice vidim kao njihova, glatko i zatvoreno, lice koje ne otkriva ono što oseća. Tamo preko, u mojoj kući, izgledalo je da je i on jedan od naših, a ovde izgleda da se on opet tuđi, da se udaljava od mene. Oh, ne znam kako to da izrazim! Oduvek sam naviknuta na iskrenost, vedrinu i otvoren govor. A ovde – samo ćutanje, i klanjanje, i pogledi krišom... Mogla bih podneti da budem ovako lišena slobode kad bih znala šta se iza toga svega krije. Ali, znaš li da sam mu tamo, kod kuće, rekla da bih radi njega mogla da postanem Kineskinja, ili Hotentotkinja, ili šta mu drago – ali, ne mogu, ne mogu! Ostajem Amerikanka!

Sve ovo ona izreče pola na svom jeziku, a pola na ono malo što je znala od našeg jezika, izvijajući obrve, mašući rukama, dok joj je celo lice bilo uznemireno. Nisam ni sanjala da može tako mnogo da govori. Prosula je te reči kao kad voda izbije odjednom iz zatvorene stene. To me je veoma zbunilo, jer nikad do tada nisam videla ženino srce tako razgolićeno, a ipak u meni se probudi prema njoj nejasno sažaljenje.

Dok sam razmišljala šta da joj kažem, kao da je sve to čuo, moj brat uđe iz svoje sobe koja je bila do naše i, ne obraćajući pažnju na mene, priđe njoj i uze je za ruke koje je spustila na svoj rad. Kleče

kraj nje i pritisnu njene ruke, i dalje sklopljene, na svoj obraz, a zatim ih stavi preko svojih očiju i spusti glavu. Oklevala sam, nisam znala da li da odem ili ostanem. Tada on, unezverena lica, pogleda u nju i prošapta promuklim glasom:

– Meri, Meri, nikad te nisam čuo da tako govoriš! Ne sumnjaš, valjda, stvarno u mene? U tvojoj otadžbini obećala si mi da ćeš prihvatiti moju rasu, narod. A ako to bude nemoguće do kraja ove godine, napustićemo sve, i ja ću postati Amerikanac kao i ti. A ako ni to ne bude moguće, onda ćemo naći negde kakvu novu zemlju i kakvu novu rasu, tako da ćemo ostati zajedno. Zbilja, ti ne smeš sumnjati u mene. O, ljubavi moja!

Toliko sam razumela šta je rekao, pošto je govorio na svom jeziku zbog veće slobode u izražavanju. Zatim joj stade mrmljati na nekom drugom jeziku, i ne znam šta joj je govorio. Ali se ona nasmeši, i ja videh da je u stanju još mnogo da izdrži njega radi. Ona spusti glavu i nasloni mu je na rame, i oni začutaše tako da se moglo čuti kucanje srca, a ja sam se stidela da i dalje ostanem u prisustvu neprikrivene ljubavi.

Stoga se izvukoh tiho i nađoh oduške u prekorevanju robinja zbog toga što su kroz kapiju piljile u nju. Nisam, naravno, mogla da izgrdim milosnice, ali se postarah da robinjama govorim tako da i one čuju. No ni kod jednih nije bilo ničeg drugog do neznalačke i čak drske radoznalosti. Glasno žvaćući neki mastan kolač i mljackajući ustima, debela milosnica reče:

– Svako ko izgleda tako smešno i ne liči na druge ljude, mora očekivati da ga svi gledaju – i da mu se smeju!

– Pri svemu tome ona je ljudsko biće, i oseća se kao mi – odgovorih koliko sam mogla strože.

Ali, Druga Dama samo sleže debelim ramenima i produži da žvaće, brižljivo brišući prste o rukav.

Otišla sam ljuta i bila sam već blizu kuće kad sam otkrila da je moja ljutnja potpuno išla u prilog žene moga brata, a ne više protiv nje!

18.

A sada, Sestro Moja, dogodilo se ono što nismo želeli – ona je začela! Čitavu nedelju dana bila je svesna toga pre no što je, sa čudnom stranačkom uzdržljivošću, poverila to čak i mom bratu, koji mi baš malopre to reče.

To nije bilo nešto što bi nas moglo obradovati; a kad je za to majka čula, pala je u krevet i nije se mogla od žalosti dići. To je bilo ono čega se plašila, i njeno slabo telo nije moglo odoleti tako velikom razočaranju. Ti znaš koliko je ona želela za porodicu prvi plod tela mog brata. A sada, mislila je da je ni za šta izgubio vrlinu, pošto to dete kao unuk nikad ne može stati pred nju.

Onda odoh majci i nađoh je kako leži ispružena i nepomična na krevetu. Oči joj behu sklopljene, i ona ih otvori samo toliko da bi me poznala, pa ih opet zatvori. Sedoh polako kraj nje i očekivah ćuteći. Odjednom joj se lice promeni, kao i onog dana: smrači se i dobi užasnu boju pepela, i ona stade teško disati.

Ja se uplaših i pljesnuh rukama da bih dozvala robinju, a Vang Da Ma dotrča s lulom opijuma zapaljenom i zadimljenom. Majka je zgrabi i žudno povuče dim, i to joj olakša bol.

Kad to videh, bi mi teško na duši. Taj bol je očevidno bio čest, pošto je lula s opijumom bila uvek pripremljena, a i lampa je gorela. Međutim, kad pokušah da govorim o tome, majka mi zabrani, rekavši oštro:

– Nije to ništa. Nemoj mi dosađivati.

Ništa više ne htede reći, i pošto sam ostala još malo kraj nje, poklonih se i izađoh. Dok sam prolazila kroz dvorište za poslugu, upitala sam Vang Da Ma o majci, a ona je zavrtela glavom.

– Prva Dama pati ovako svakog dana više puta nego što ima prstiju na obema rukama. Taj bol bio je povremen već mnogo godina, a ipak ti znaš da ona nikad neće da govori o sebi. Ali usled nevolja u toku ove godine bol je postao stalan. Ja sam uvek kraj nje, i vidim kako joj lice dobija sivu boju. Rano, u zoru, kad joj nosim čaj, vidim kako joj je lice od bola izmučeno. Ali u poslednje vreme podržavala ju je izvesna nada, sve do pre nekoliko dana. Sada je pala kao drvo kome je odsečen i poslednji koren.

Uze kraj od svoje kecelje, obrisa oba oka, jedno za drugim, i uzdahnu.

Ah, znam koja je to nada držala majku! Ne rekoh ništa nego se vratih kući; plakala sam, i zatim sve ispričala mužu. Zamolila sam ga da pođe sa mnom, ali on mi je savetovao da čekam. Rekao mi je:

– Ako je potištena ili ljuta, biće joj gore. Kad bude zgodan trenutak, zamoli je da pozove lekara. Posle toga nemaš više nikakve odgovornosti prema starijem.

Znam da je on uvek u pravu. Ali, ne mogu da odagnam zle slutnje.

* * *

Izgleda da je moj otac zadovoljan što će strankinja roditi dete. Kad je to čuo, uzviknuo je:

– Aha! Imaćemo malog stranca da se igramo s njim! Haj-ja! Nova igračka, zaista! Nazvaćemo ga Mali Klovn, i on će nas zabavljati!

Na te reči moj brat progundā nešto. U duši počinje da mrzi oca. Primećujem to.

A što se tiče strankinje, prestala je da tuguje. Kad je posetih da joj čestitam, pevala je neku čudnu, grubu, stranu melodiju. Kad upitah šta ona znači, odgovori mi da je to dečja uspavanka. Čudim se da ijedno dete može zaspati slušajući je. Izgleda da je zaboravila da mi je onoga dana otkrila kako je nesrećna. Ljubav između nje i mog brata obnovila se, i u njenim mislima, sada kad očekuje dete, nema mesta ni za šta drugo.

U duši strepim da vidim to strano dete. Ono ne može biti lepo kao što je moj sin. Može čak biti i devojčica, i možda će imati vatreno plavu majčinu kosu. Ah, jadni moj brat!

Moj brat je nesrećan! Sad kad će roditi dete, on još više želi da ozakoni položaj svoje žene. On to svakog dana nagoveštava ocu, ali otac to odlaže smešeći se i nemarno okrećući razgovor na druge stvari.

Brat kaže da će idućeg prazničnog dana izneti stvar pred porodicu, pred svetim tablicama, u samoj dvorani predaka, tako da bi se dete kao njegov najstariji sin rodilo zakonito. Razume se, ako bude devojčica, to nema značaja. Ali, ne možemo znati šta nosi budućnost.

* * *

Sada je jedanaesti mesec godine. U vrtu su bambusi otežali od snega, tako da izgledaju kao penušavi morski talasi kad ih vetar blago pokrene. Žena mog brata postaje sve krupnija zbog deteta. U majčinoj kući vlada teško osećanje iščekivanja. Čega to? Pitam se svakoga dana.

Kad se danas digoh iz kreveta, ugledah prema sivom zimskom nebu ogolelo i pocrnelo drveće. Probudila sam se iznenada i u strahu, kao iz kakvog ružnog sna; a ipak, razmislivši, setila sam se da ništa nisam sanjala. Šta je smisao našeg života? On je u rukama bogova, i mi ne znamo ni za šta drugo do za strah.

Pokušah da nađem razlog ovom strahu. Da li je to zbog sina? Ali on je snažan kao mali lav. Sada govori kao kakav kralj koji zapoveda celom svetu. Samo se njegov otac usuđuje da ga uz smeh ne posluša. A što se mene tiče, ja sam njegova robinja, i on to zna. On sve zna, nevaljalac jedan! Ne, nije zbog mog sina.

Ali, ma koliko razmišljala o tome, ne mogu da se otresem uznemirenosti, nagonskog osećanja da će u skoroj budućnosti nekakvo zlo sa neba sići na nas. Čekam da nam ga bogovi otkriju. Sigurna sam da imaju neku pakosnu nameru. Može li se to ipak odnositi na mog sina? Još se pomalo plašim zbog bačene minduše.

Njegov otac se smeje. Doduše, dete je zdravo od glave do pete. Apetit mu je toliki da me čudi. On sada gura moje grudi, i triput dnevno traži pirinač i štapiće. Prestala sam da ga dojim, i on je čovek. Ah, ne, niko nije tako snažan kao moj sin!

Moja majka sve više slabi. Volela bih da otac nije otputovao. Kad mu je brat dosadio zbog svoje žene, otac je pronašao nekakav posao u Tjencinu, i na putu je već više meseci. Ali sada, sada kad zlo lebdi nad njegovom kućom, treba da se vrati. Ma koliko da se uvek brinuo samo za svoje zadovoljstvo, ipak treba da se seti da je on pred Nebom predstavnik porodice.

Međutim, ne usuđujem se da mu pišem, ja slaba i neuka žena koju mori ženski strah. Možda to sve nije ništa. Ako nije ništa, zašto dani prolaze u ovom zategnutom iščekivanju?

Uzela sam tamjan i krišom ga upalila pred Kvan-jin, bojeći se da će mi se muž podsmevati. Lako je ne verovati u bogove kad se ne približava nikakva nevolja. Ali kad žalost nad kućom lebdi, kome da se obratimo? Molila sam joj se pre nego što mi se sin rodio i ona mi je molbu uslišila.

* * *

Današnji dan ulazi u dvanaesti mesec. Majka leži nepomično na krevetu, i zato počinjem da se plašim da se više nikad sa njega neće ni dići. Preklinjala sam je da pozove lekara, i najzad je pristala, pošto sam joj, bojim se, bila dosadila. Pozvala je da je poseti Čang, onaj znameniti doktor i astrolog. Platila mu je četrdeset uncija srebra, a on joj obećao ozdravljenje. Utešila sam se kad je to rekao, jer ga svi znaju kao mudrog.

Ali, pitam se kad će doći taj čas kad će joj biti lakše. Neprestano puši lulu s opijumom, da bi ublažila unutrašnji bol, te je suviše dremaljiva za razgovor. Lice joj je tamnožuto, a koža joj se zategla preko kostiju tako da je pri dodiru suva i tanka kao papir.

Molila sam je da primi mog muža da bi primenio zapadnjačke lekove, ali ona ne pristaje. Mrmlja samo da je bila mlada i da je sada stara, ali da nikad neće primiti varvarske običaje. Što se moga muža tiče, on vrti glavom kad mu govorim o majci. Vidim da misli da će ona uskoro stupiti na Terasu Noći.

O, majko moja, majko moja!

* * *

Moj brat ne govori ništa od jutra do mraka.

Razmišlja. Sedi u svom stanu, ukočeno gleda, mršti se, a kad se prene, to je samo zato da bi izlio nežnosti svojoj ženi. Zajedno su se povukli u svoj, zasebni život, u svet u kome oni borave sami sa svojim još nerođenim detetom.

Naredio je da se isplete zaklon od bambusa i da se namesti preko mesečeve kapije, da besposlene žene ne bi više mogle da pilje u nju.

Kad mu govorim o majci, on je gluv. Stalno ponavlja kao ljutito dete:

– Nikad joj ne mogu oprostiti, nikad joj ne mogu oprostiti!

Nikad mu ranije u životu ništa nije odbijeno, a sada ne može da oprostí majci!

Uzastopce, u toku mnogo nedelja, nije išao da je vidi. Ali juče su ga najzad malo dirnula moja strahovanja i preklinjanja, te je otišao sa mnom i stao kraj njene postelje. Stajao je i uporno ćutao, nije hteo da je pozdravi. Posmatrao ju je, a, ona je otvorila oči i pogledala ga sigurnim, ukočenim pogledom, ali ni reči nije rekla.

Međutim, kad smo se zajedno povukli, mada nije hteo da govori o njoj čak ni sa mnom, ipak sam mogla da vidim da ga je potreslo njeno bolesno lice. Sumnjao je da ona nije izlazila iz svoje sobe zbog neke ogorčene odlučnosti protiv njega, ali sada je video da je smrtno bolesna. Stoga je, kaže Vang Da Ma, otada svakoga dana uzimao šolju čaja obema rukama i sam je pružao majci, bez reči.

Ponekad mu je zahvaljivala slabim glasom, ali ništa više nisu razgovarali otkad je saznala da njegová žena očekuje dete.

Brat je ocu poslao pismo, i on sutra dolazi.

* * *

Majka nije progovorila već više dana. Leži u teškom snu koji ne liči ni na kakav san za koji smo dosad znali. Doktor Čang je slegao ramenima, raširio ruke i rekao:

– Ako Nebo određuje smrt, ko sam ja da bih mogao sprečiti tu uzvišenu sudbinu?

Uzeo je srebro, zavukao ruke u rukave i povukao se. Kad je otišao, poletoh mužu i preklinjah ga da dođe mojoj majci. Sada kad ništa ne vidi šta se pred njom dešava, neće znati da li je on tu ili ne. U početku nije pristajao, ali kad je video kako sam se uplašila za nju, on nerado dođe, stade pored njenog kreveta i prvi put ugleda moju majku.

Nikad ga nisam videla tako uzbuđenog. Dugo ju je posmatrao, onda se stresao od glave do pete i brzo izašao. Pomislih da mu je zlo, ali kad ga upitah, on samo reče:

– Suviše je kasno, suviše kasno!

I onda se naglo okrete meni i uzviknu:

– Ona ima toliko mnogo sličnosti s tobom da sam pomislio da tvoje lice leži tamo mrtvo!
I mi zaplakasmo.

* * *

Sada svakog dana idem u hram u kome sam jedva koji put bila otkako mi se rodio sin. Pošto imam njega, nemam više šta da tražim od bogova. Zato su se oni naljutili na moju sreću i kaznili me preko nje, moje ljubljene majke. Odlazim pred boga dugog života. Stavila sam pred njega meso i vino kao žrtvu. Obećala sam da ću dati hramu sto srebrnjaka ako se moja majka oporavi.

Ali, bog mi ne odgovara. Nepomično sedi iza svoje zavese. Čak ne znam da li prima moju žrtvu ili ne.

U životu svih nas, zaklonjeni iza koprene, ti bogovi kuju zavere.

* * *

O, Sestro Moja, Sestro Moja! Bogovi su, najzad, progovorili i pokazali svoju zlobu! Pogledaj! Obučena sam u platno za vreće! Pogledaj moga sina – on je od glave do pete obučen u grubo belo platno za žalost! To je zbog nje – zbog moje majke! O, majko, majko! Ne, ne zaustavljaj moj plač – moram sada da plačem, jer ona je mrtva!

Sedela sam sama s njom u ponoć. Ležala je kao što je već deset dana ležala, kao kakav bronzani kip – nepomično. Nije ni govorila, ni jela. Njena duša je već čula poziv glasova sa visine, i ostalo je bilo samo njeno jako srce da sve slabije i slabije kuca dok ne prestane.

Kad je došao čas pred zoru, odjednom sa strahom primetih da kod nje ima neke promene. Pljesnuh rukama i poslah po robinju koja je tu čekala da ode po mog brata. On je sedeo u susednoj sobi spreman da dođe na poziv. Kad uđe, pogleda je i malo uplašeno prošapta:

– Nastala je poslednja promena. Neka neko ode po oca.

Dade znak Vang Da Ma, koja je stajala kraj postelje brišući oči, i ona se povuče da izvrši njegovu naredbu. Mi smo stajali držeći se za ruke, plačući i u strahopoštovanju.

Odjednom nam se učini da se majka probudila. Okrete glavu i pogleda nas. Podiže polako ruke kao da je u njima nosila težak teret, i dvaput duboko uzdahnu. Zatim joj ruke padoše i ona izdahnu, ćutljiva pri umiranju kao i životu, ne otkrivajući ništa.

Kad dođe otac, još u polusnu, u odelu žurno nabacanom oko tela, obavestismo ga. Stade pred nju uplašen, ukočeno gledajući. On se u duši uvek bojavao nje. Stade da plače i jeca kao kakvo dete, glasno vičući:

– Dobra supruga, dobra supruga!

Tada ga moj brat nežno odvede, umirujući ga i naređujući Vang Da Ma da mu donese vina radi utehe.

Onda, pošto sam ostala sama s majkom, ponovo pogledah to nemo, ukočeno lice. Ja sam bila jedina osoba koja ju je ikad videla onakvu kakva je i srce mi se topilo od vrelih suza što su me pekle. Najzad polako navukoh zavese i zatvorih je tako ponovo u onu usamljenost u kojoj je živela.

Majko moja, majko moja!

* * *

Namirisali smo joj telo uljem od trnovog cveta. Uvili smo je celu u dugačku žutu svilenu prozirnu tkaninu. Metnuli smo je u jedan od dva velika mrtvačka sanduka, koji su bili napravljeni od stabala ogromnih kamforovih drvetu, spremljenih za nju i za moga oca još pre mnogo godina, kad su umrli njihovi roditelji. Na njenim sklopjenim očima leži sjajno kamenje od žada.

Sad je veliki sanduk zapečaćen. Pozvali smo vrača i zamolili ga da pronađe dan određen za njen pogreb. Prelistao je knjigu o zvezdama i utvrdio da je to šesti dan četvrtog meseca nove godine.

Pozvali smo sveštenike, i oni su došli odeveni u skerletne i žute odežde. Uz tužnu muziku svirala, u svečanom sprovodu, preneli smo je u hram da tamo čeka dan sahrane.

Tamo ona leži pred očima bogova, u tišini i vekovnoj prašini. Tu nema nikakvog zvuka koji bi remetio njen dugi san; jedino se čuje prigušeno pevanje sveštenika u zoru i u sumrak, a u noć srebrnasti zvuk zvona sa hrama, koje izbija u dugim razmacima.

Ne mogu ni na kog drugog da mislim do na nju.

19.

Zar je moguće da je prošlo već četiri meseca otkako se nismo videle, Sestro Moja? Nosim u kosi belu traku zbog žalosti za njom, svojom starom majkom. Mada i dalje živim, nisam više ista. Bogovi su me odvojili od mog životnog izvora, od mesa od kojeg je stvoreno moje meso, i od kostiju od kojih su postale moje kosti. Srce će mi uvek krvariti zbog tog rastanka.

Ipak, o svemu tome razmišljam. Pošto Nebo nije htelo da ispuni mojoj majci njenu veliku želju, ne znam da li je to bilo iz dobrote što su bogovi, videvši to, uklonili onu koju vole sa jednog sveta punog promena, sa sveta koji ona nikad nije mogla da razume. Ovo je suviše teško doba za nju. Kako bi mogla podneti ono što se dogodilo? Ispričaću ti sve, Sestro Moja.

Tek što je pogrebna povorka prošla kroz veliku kapiju, milosnice se počele svađati koja će sada biti prva. Svaka je želela da bude Prva Dama umesto moje majke, i svaka je žudela da nosi onu crvenu haljinu koja im, kao sporednim ženama, nikad nije bila dozvoljena. Svaka je želela da ima to naročito pravo da je kad umre iznesu kroz veliku kapiju, jer ti znaš, Sestro Moja, da milosnica u svom mrtvačkom sanduku može proći samo kroz sporednu kapiju. Svaka od tih ludih žena ponovo se kindurila da bi opet privukla poglede moga oca.

Svaka, rekoh? Zaboravila sam onu, La-maj.

U toku svih ovih meseci, koji su se protegli u godine, ona je bila na selu, na porodičnom imanju, i u pometenosti oko majčine smrti zaboravismo da joj pišemo; i tek posle deset dana očev sluga joj odnese tu vest. Da, ona je živela tamo usamljena, samo s poslugom i svojim sinom, još otkako se govorilo da će otac dovesti još jednu milosnicu posle nje. Istina, on to nikad nije uradio, pošto je njegovog interesovanja za tu ženu nestalo pre nego što je stvar konačno uređena, i pošto je doneo odluku da ne vredi onu sumu novca koju je njena porodica za nju tražila. Ali, La-maj mu nije mogla zaboraviti što je poželeo drugu. Nikad mu se više nije približila, a kako on mrzi selo, znala je da neće doći k njoj.

Ali, kad je čula za smrt moje majke, odmah dođe, ode u hram u kome je ležalo majčino telo i, bacivši se na kovčeg, tri dana je tiho plakala, ne uzimajući nikakvu hranu. Kad mi Vang Da Ma ispriča to, odoh k njoj, podigoh je u naručje i odvedoh svojoj kući.

Ona se zaista promenila. Nestalo je onog njenog smeha i nemira, i ne oblači se više u svilu vedrih boja. Prestala je da maže usne, koje su sada izvijene i beskrvne na njenom bledom licu. Mirna je, sumorna i ćutljiva. Samo je još ostao onaj njen stari prezir, te kada je čula za svađu među milosnicama, usne su joj se iskrivile. Jedino njoj nimalo nije stalo do toga da bude prva.

Izbegava i da se pomene moj otac. Čula sam da se zarekla da će popiti otrov ako joj se ikad opet približi. Tako se u njoj ljubav prometnula u mržnju.

Kad je čula da se moj brat oženio strankinjom, ćutala je kao da ništa nije shvatila šta sam joj rekla. Kad sam ponovo govorila o tome, slušala je hladno i odgovorila tihim glasom, tankim i oštrim kao led:

– To je suviše veliko uznemirenje i razgovor o nečemu što je priroda već rešila. Može li sin takvog oca biti veran? Njega je sada sasvim obuzela strast. Ja znam šta je to. Ali čekaj dok se rodi dete i nju lepota napusti kao što se korice otcepe od knjige. Zar ona misli da će on tada poželeti da čita tu knjigu, čak iako se na njenim stranama ne govori ni o čemu drugom do o ljubavi prema njemu?

I nju to više nije zanimalo. Nijedne reči nije više rekla o ocu za četiri dana kako je u mojoj kući. Nestalo je sve one njene nekadašnje veselosti i želje za ljubavlju. Sada je samo ljuta, uvek na sve ljuta, ali u njenoj ljutini nema žestine. Ta ljutnja je hladna i nerazumna, kao u zmije, i puna otrova. Ponekad sam se plašila nje, i kad je otišla, rekoh to mužu, stavivši svoju ruku u njegovu. On mi dugo držaše ruku obema svojim i najzad reče:

– Ona je prezrena žena. Naši stari običaji pridavali su malo važnosti ženama, a ona nije jedna od onih koje lako mogu da vole i da stoga sve to podnesu.

Kako je ljubav strašna stvar ako ne može da teče sveže i slobodno od srca srcu!

Što se tiče La-maj, ona se vratila na selo pošto je proteklo određeno vreme žalosti za mojom majkom.

* * *

Što se tiče ostalih milosnica, ništa nije moglo biti odlučeno dok se ne prizna žena mog brata, pošto bi njegova zakonita žena prirodno zauzela mesto njegove majke kao Prva Dama. Stvar je postala još hitnija zato što je porodica Li, sa čijom je ćerkom moj brat i dalje bio veren, počela skoro svakog dana da šalje poruke preko posrednika, navaljujući da se venčanje odmah obavi.

Naravno, moj brat nije to ispričao strankinji, ali ja sam to znala, i zato sam razumela što mu je lice postalo izmučeno i sve brižnije ukoliko su se ove stvari sve više zaplitala oko njega. Otac je primao posrednike i, mada ih moj brat nije stvarno viđao ili slušao poruke, otac nije propuštao da s izveštačenom nemarnošću i podsmehom ponovi ono što su oni poručivali.

Posle majčine smrti moj brat i strankinja obnovili su svoju ljubav, i ovo je samo po sebi uticalo da se mom bratu svaki govor o drugom venčanju činio kao zabadanje noža u srce. Mada strankinja nikad nije volela moju majku, ipak kad je brat najzad počeo da prebacuje sebi zbog grubosti prema majci za vreme njene slabosti i da se udara u grudi pri pomisli da je ubrzao njenu smrt, ona, njegova žena, bila je s njim strpljiva i veoma nežna.

Slušala je kako govori o svojoj griži savesti i blago mu skretala misli na dete koje će se roditi i na budućnost. Ona je mudra. Neka druga nerazumnija žena zamerila bi mu zbog jadikovanja za majkom. Ali kad bi on govorio o majčnim vrlinama, kao što se govori o mrtvima, odobravalala mu je i s mnogo taktičnosti nije spominjala stav moje majke prema njoj. Čak je njegovim hvalama dodavala svoje poštovanje prema jačini majčinog duha, iako je on bio uperen protiv nje. Jadajući se tako svojoj ženi, brat je gonio tugu, a na njeno mesto dolazila je ljubav prema ženi i ponovo mu punila srce.

Stoga su oni ostajali sami u svojim dvorištima, odvojeni od svega. Čak i ja jedva da sam ih viđala neko vreme. Izgledalo je kao da su živeli sami, u nekoj dalekoj zemlji, gde niko i ništa nije moglo da ih se dotakne. Iako su me uvek ljubazno primali kad sam odlazila k njima, zaboravljali bi me ubrzo i sami nesvesni toga. Oči su im se sretale, a razgovarali su pogledima, čak i tada kad su njihova usta meni

govorila. Ako bi se dešavalo da su udaljeni toliko koliko je dugačka soba, počeli bi, i sami nesvesni toga, da se približavaju, i ne bi se smirili dok ne bi bili na domaku.

Mislim da je u tim danima obnovljene ljubavi moj brat počeo jasno da uviđa šta mora da uradi. Izvesna mirnoća obuzela mu je dušu, a telo mu se umirilo otkako je bio voljan da sve radi nje napusti.

Posmatrajući ih, čudila sam se kako moje srce obuzima samo toplo osećanje prema njima. Da sam ih ma kad videla ovako pre svoje udaje, gadilo bi mi se od takvog osećanja između muža i žene. U mojim očima to ne bi bio nimalo dostojanstven prizor, pošto ne bih mogla da ga razumem. Umanjila bih vrednost ljubavi i smatrala bih da ona priliči samo milosnicama i robinjama.

Ali sad vidiš kako sam se promenila i čemu me je moj gospodar naučio! Odista, ništa nisam znala dok on nije došao.

Tako su njih dvoje, moj brat i njegova žena strankinja, živeli zajedno očekujući budućnost.

* * *

Pa ipak, moj brat nije bio potpuno srećan. *Ona* je, međutim, bila srećna. Za nju više ništa nije značilo što nije bila član porodice mog brata. Uprkos njenom saučešću, smrću moje majke otresla se ropstva. Saznanjem da dete živi u njoj oslobodila se straha koji je ranije osećala. Sad nije mislila ni na šta drugo do na svog muža, na sebe i na njihovo dete. Osetivši kako se dete kreće, nasmešila se i rekla:

– Ovo malo stvorenje naučiće me svemu. Od njega ću naučiti kako da pripadnem zemlji i rasi svog muža. Ono će mi pokazati kakav je njegov otac, kakav je bio od vremena kad je bio beba pa do zrelosti. Nikad više neću biti odvojena i usamljena.

I opet je govorila mužu:

– Više ne marim da li će me tvoja porodica primiti ili ne. Tvoje kosti, i krv, i mozak, ušli su u moje biće, i ja ću roditi sina tebi i tvom narodu.

Ali, moj brat nije bio zadovoljan tim njenim shvatanjem. Poštovao ju je kad je ovako govorila, ali odlazio je od nje ljut na oca. Rekao mi je:

– Nas dvoje možemo i ceo život provesti sami, ali da li smemo lišiti dete nasleđstva? Imamo li pravo na to baš i kad bismo hteli?

Nisam u stanju ništa da mu odgovorim, jer ne znam šta je pametnije.

* * *

Stoga kad se približilo vreme detinjeg rođenja, tako da se moglo svakog dana očekivati, moj brat još jednom ode ocu da ga zamoli da zvanično prizna njegovu ženu. Ispričaću ti, Sestro Moja, šta mi je brat rekao.

Otišao je, kaže, u očev stan, trudeći se da se odobrovolji pomišlju na dobrotu koju je otac ranije pokazivao prema njegovoj ženi. Iako štošta od onoga što je otac učinio i rekao nije u stvari bilo učtivo, brat se ipak nadao da će iz toga proizaći nekakva prava naklonost. Poklonio se pred ocem i rekao:

– Poštovani oče, pošto je Prva Dama, moja majka, otišla da boravi kraj Žutog izvora, ja, tvoj nedostojni sin, sad te molim da me izvoliš saslušati.

Otac je sedeo za stolom i pio. Na te reči klimnuo je glavom, nasmešio se i, smešeći se, nasuo vina iz srebrnog bokala i stao ga pomalo piti iz malog vinskog pehara od žada koji je držao u ruci. On ništa nije odgovorio. Zato se brat ohrabri da produži.

– Jadni cvet iz strane zemlje traži sad da utvrdi svoj položaj među nama. Prema zapadnjačkim bračnim običajima mi smo zakonski venčani, i u očima njenih zemljaka ona je moja Prva Dama. Sada, ona želi da bude priznata i po zakonima naše zemlje. Ovo je još važnije zato što će mi ona uskoro roditi prvo dete.

– Stara Prva Dama je umrla i mi ćemo večno oplakivati njenu smrt. Ali potrebno je da se Prva Dama njegovog sina uvede u zakoniti red našeg rodoslova. Strani cvet želi da ga priznamo za našeg, da pripadne našem korenu, kao što se šljivovo drvo klemi na roditeljsko stablo pre nego što donese ploda. Ona želi da naša deca zauvek pripadnu našoj prastarost i nebeskoj rasi. Ostaje jedino da je naš otac prizna. U tom je još više hrabri milostiva naklonost našeg oca koju je ranije prema njoj pokazivao.

Otac opet ne reče ništa. I dalje se smešio. Sipao je vino u pehar od žada i opet pio. Na kraju reče:

– Strani cvet je lep. Kako su divne njene oči slične purpurnom dragom kamenju! Kako je bela njena put, kao bademovo jezgro! Dobro nas je zabavljala, zar ne? Čestitam ti što će ti pokloniti jednu malu igračku!

Opet nasu sebi vina iz bokala, ispi ga i produži na svoj uobičajeni ljubazni način.

– Sedi, sine. Preterano se zamaraš.

Zatim otvori fioku od stola, izvadi drugi pehar i dade znak mom bratu da sedne. I drugi pehar napuni vinom. Ali brat ga ne primi i ostade stojeći pred njim. Otac produži da govori, a njegov krupan, blag glas lako je tekao.

– Ah, ne voliš vino? – Nasmeha se on i srknu, a onda se opet nasmeha brišući usne rukavom. Naposletku, videvši da je moj brat odlučio da stoji pred njim dok mu se ne odgovori, reče:

– Što se tiče tvoje molbe, sine moj, razmisliću o njoj. Ja sam vrlo zauzet. Osim toga, smrt tvoje majke ispunila me je takvom tugom da sad ne mogu da usredsredim misli ni na šta drugo. Večeras idem u Šangaj da nađem rasonode svojoj duši i da se ne razbolim od preterane žalosti. Isporuči moje pozdrave onoj koja očekuje dete. Neka rodi sina sličnog lotosu! Zbogom, sine moj, dobri sine! Vrli sine!

Tad se diže smešeći se i dalje, pređe u drugu sobu i navuče zavesu. Dok mi je brat sve ovo pričao, njegova mržnja bila je tolika da je o ocu govorio kao o kakvom tuđinu. Ah, dok smo još bili deca učili smo u Svetim zapovestima da čovek ne sme da voli svoju ženu više od roditelja. To je greh pred tablicama predaka i pred bogovima. Ali koje to slabo ljudsko srce može sprečiti da ljubav ovlada njime? Ljubav prodire u njega, bilo da srce to hoće ili ne. Kako to da naši stari i pored sve svoje mudrosti nisu znali za ovo? Ne mogu više da prebacujem bratu.

* * *

Što je dosta čudno, sada strankinja najviše pati. Neprijateljstvo moje majke nije je ovoliko ucvelilo. Srce lomljeno zbog nemarnosti

mog oca. U početku se ljutila i hladno o njemu govorila. Kad je čula šta se dogodilo između njenog muža i njegovog oca, rekla je:

– Zar je nekadašnje njegovo prijateljstvo bilo izveštačeno? Mislila sam da me je istinski voleo. Osećala sam da u njemu imam prijatelja. Šta je time mislio – oh, kakva je on zver, zaista!

Bila sam zgranuta tako otvorenim govorom o starijem i pogledala sam brata da vidim da li će je prekoreti. Ali on je stajao ćuteći, pognute glave, tako da mu nisam mogla videti lice. Ona je gledala u njega očiju razrogačenih kao od straha, i odjednom, neočekivano, pošto je njen način govora bio vrlo hladan i isprekidan, briznu u plač i pritrča mu vičući:

– Oh najmiliji, ostavimo ovo užasno mesto!

Začudilo me je njeno iznenadno uzbuđenje. Ali moj brat ju je prigrlio i stao joj šaptati. Ja se zato povukoh, ispunjena i bolom zbog njih i sumnjom u budućnost.

20.

Moj otac je odlučio, Sestro Moja! Teško je primiti njegovu odluku, ali bolje je znati nego se uzalud nadati.

Juče je poslao glasnika mom bratu, trećeg brata od strica, službeno lice u porodici mog oca. Pošto je uzeo čaja i osveženja u gostinskoj dvorani, preneo je mom bratu očevu volju ovim rečima:

– Slušaj, sine Janga. Tvoj otac ovako jasno odgovara na tvoju molbu, a članovi porodice slažu se s njim; oni ga do kraja podržavaju. Tvoj otac kaže:

„Strankinja ne može da bude primljena među nas. U njenim žilama teče nepromenljivo tuđa krv. U njenom srcu nalaze se tuđe odanosti. Deca njene utrobe ne mogu biti deca Hana. Tamo gde je krv pomešana i nečista, srce ne može biti postojano.

„Osim toga, njen sin ne može biti primljen u dvoranu predaka. Kako može ijedan stranac da klekne pred svete linije velikih predaka? Tu može da klekne samo onaj čije je nasleđstvo čisto i u čijem telu teče krv nepokvarenih predaka!“

– Tvoj otac je plemenit. Šalje ti hiljadu srebrnjaka. Kad se dete rodi, plati joj i neka se vrati u svoju zemlju. Dosta si se dugo igrao. Sada preuzmi svoje dužnosti. Čuj zapovest! Oženi se onom koja je za tebe izabrana. Liova kći postaje nestrpljiva zbog ovog dugog odlaganja. Porodica Li bila je strpljiva smatrajući da treba pričekati s venčanjem dok ne prođe tvoja ludost – poznata po celom gradu, tako da je to skandal i sramota za celu porodicu. Ali, oni sada više neće da čekaju; traže ono na šta imaju pravo. Venčanje ne može da se odlaže. Mladost prolazi, a sinovi začeti i rođeni u mladosti najbolji su.

I on predade mom bratu tešku kesu sa srebrom.

Moj brat prihvati srebro i baci ga na zemlju. Naže se napred, a oči su mu bile kao noževi s dvema oštricama upereni u srce onog drugog. Na njegovom ledenom licu polako se ukazivao gnev i izbi strašan kao neočekivana munja iz vedra neba.

– Vрати se njemu! – povika on. – Kaži mu neka zadrži svoje srebro! Od danas nemam više oca. Nemam više porodicu, odričem se imena Jang! Izbrišite moje ime iz knjiga! Ja i moja žena odlazimo. Danas ćemo biti slobodni kao što su slobodni mladi ljudi drugih

zemalja. Osnovaćemo novu rasu, slobodnu, slobodnu od tih prastarih i loših porobljavanja naših duša!

I on izađe iz sobe krupnim koracima. Glasnik pokupi srebro negodujući:

– Ah, ima i drugih sinova, ima i drugih sinova!

I on se vrati mom ocu.

Ah, Sestro Moja, vidiš li sad zašto sam rekla da je dobro što je majka umrla? Kako bi mogla da preživi ovaj dan? Kako bi mogla podneti da vidi kako sin jedne milosnice zauzima mesto njenog sina jedinca i naslednika?

Prema tome, moj brat nema odsad ništa od porodičnog imanja. Njegovim delom će umiriti porodicu Li zbog uvrede koja joj je naneta, a ovi već traže drugog muža, kaže Vang Da Ma, za onu koja je bila verenica mog brata.

Eto, kakvom je požrtvovanom ljubavlju moj brat voleo ovu strankinju!

* * *

Ali, nije joj govorio o toj žrtvi, njoj koja je očekivala dete, da joj to ne bi pomutilo buduću sreću. Samo je rekao:

– Napustimo ovo mesto, srce moje. Među ovim zidovima nikad ne može biti doma za nas.

I ona je bila zadovoljna i radosno je otišla s njim. Tako je moj brat zasnavao napustio dom svojih predaka. Nije čak bilo nikoga da mu kaže zbogom, osim stare Vang Da Ma, koja je došla i plakala i, klanjajući se pred njim, dodirnula glavom zemlju, uzviknuvši:

– Kako može sin moje gospodarice da napusti ovo dvorište? Vreme je bilo da umrem, vreme je bilo da umrem!

Oni sad žive u Ulici mostova, u jednoj maloj dvospratnoj kući sličnoj našoj. Moj brat je za ovo vreme ostario i umirio se. Prvi put u svom životu mora da misli na to kako se zarađuje hleb i odelo. Svakoga dana, rano ujutru, odlazi da predaje u ovdašnjoj državnoj školi, on koji se nikad nije digao ujutru pre nego što je sunce bilo visoko na nebu. Oči su mu pune odlučnosti, i on manje govori i teže se smeši nego što je imao običaj. Usudih se da mu jednog dana kažem:

– Žališ li za čim, brate?

On me pogleda ispod oka onim njegovim starim brzim pogledom i odgovori:

– Ni za čim!

Ah, mislim da majka nije bila u pravu! On ne liči na svog oca. Po postojanosti pravi je sin svoje majke.

* * *

Šta misliš da se sad desilo, Sestro Moja? Smejala sam se kad sam to čula i odjednom, ne znajući zašto, zaplakala sam.

Prošle noći moj brat začu snažno lupanje na vratima njegove kućice. Ustade da ih sam otvori, pošto u ovim danima drže samo jednu služavku i, na njegovo iznenađenje, tu je stajala Vang Da Ma. Došla je na malim kolima, i svu svoju imovinu donela je sa sobom u jednoj velikoj pletenoj korpi od bambusa i zavežljaju od plavog platna. Kad je ugledala mog brata, ona vrlo mirno i pribrano reče:

– Došla sam da živim kod sina svoje gospodarice i da služim njenog unuka.

Brat je tad zapita:

– Ali zar ne znaš da mene više ne smatraju za sina moje majke?

Čvrsto zgrabivši jednom rukom zavežljaj a drugom korpu, Vang Da Ma odgovori uporno:

– Gle sad! I ti tu stojiš i tako govoriš? Zar te ja nisam prihvatila u svoje naručje iz ruku tvoje majke kad si bio od jedne stope i nag kao riba? Zar te nisam ja dojila? Ti si onaj kakav si rođen, a tvoj sin je tvoj sin. Neka bude kako ja kažem!

Brat nije znao šta da odgovori. Odista nas je ona poznavala celog života i bila nam više nego služavka. Dok on oklevaše, ona unese svoj zavežljaj i korpu u malo predsoblje i, gundajući i teško dišući pošto je ostarila i ugojila se, nespretno potraži svoju kesu s novcem. Kad je našla, okrete se i stade živo da se svađa s vozačem kola oko cene za vožnju; i tako se smestila kao u svojoj kući.

Ovo je uradila za ljubav moje majke. Glupo je preterano pridavati važnosti postupku jedne služavke, a ipak moj brat se smeje s izvesnom nežnošću kad govori o njoj. Zadovoljan je što je došla i što će njegov sin spavati i igrati se u njenom naručju.

Jutros je došla da mi iskaže poštu – ista kao i uvek. Čovek bi pomislio da je godinama živela kod mog brata, u toj stranoj kući, mada mi je poznato da se ona retko čemu čudi. Brat kaže da se pravi kao da ne primećuje ništa neobično, mada nema naročitog poverenja prema stepenicama i ništa je ne bi nateralo da se prvi put njima popne u prisustvu drugih. Ali danas mi je priznala da nije mogla da svari promene koje su se desile u kući moje majke.

Kaže da je debela milosnica na mesto moje majke postala Prva Dama. To je objavljeno pred svetim tablicama u dvorištima predaka. Ona se gordo šeta svuda odevena u crvenu i purpurnu tkaninu, a na rukama ima mnogo prstenja. Čak se preselila u sobe moje majke! Kad sam to čula od Vang Da Ma, bilo mi je jasno da nikad više ne mogu otići tamo.

Ah, majko moja!

* * *

On je prema svojoj ženi nežan, nežniji no ikad, sada kad je napustio sve radi nje. On, koji je celog svog života udobno živeo od očevog bogatstva, postao je siromah. Ali naučio je kako nju da učini srećnom.

Kad sam juče otišla da je posetim, diže pogled sa lista hartije na kome je pisala dugačke izvijene i povezane redove. Kad sam ušla u sobu, pogledala je mene i sina smešeći se kao i uvek kad vidi moje dete.

– Pišem majci – objasni ona, a oči joj odjednom zasijaše kao i uvek kad se smeši. – Najzad mogu sve da joj ispričam. Reći ću joj da sam na prozore obesila žute zavese i da je na stolu vaza sa zlatnim narcisima. Reći ću joj da sam danas ružičastom svilom postavila jednu malu korpu da on spava u njoj – svilom boje američkih jabukovih cvetova! Ona će prozreti svaku reč i saznati kako sam srećna – kako sam naposletku srećna!

Jesi li ikad videla, Sestro Moja, kakvu divnu dolinu, sivu pod oblačnim nebom? Onda se odjednom oblaci raziđu i sunčeva svetlost prosipa se po njoj, a iz svakog kutića te doline veselo i s usklikima izbijaju život i boje. Tako je i s njom sada. Oči su joj same po sebi žive od radosti, a glas joj je neprekidna pesma.

Usne joj nikad nisu mirne. Ona je zaista vrlo lepa. Ranije sam uvek sumnjala u njenu lepotu, pošto nije ličila ni na šta što sam dotad videla, ali sada je jasno zapažam. Iz njenih očiju nestalo je bure i turobnosti. One su sad plave kao more pod vedrim nebom.

A što se mog brata tiče, on je miran, ozbiljan i zadovoljan, sada kad je učinio ono što je hteo da učini. On je čovek.

Kad pomislim da su oni jedno radi drugoga napustili čitav jedan svet, klanjam se pred takvom ljubavlju. Plod te ljubavi biće dragocen plod – divan kao žad.

Što se tiče njihovog deteta, uzbuđena sam na dva načina. Ono će morati da stvara svoj sopstveni svet. Pošto ne pripada potpuno ni Istoku ni Zapadu, odbaciće ga i jedan i drugi, jer ga nijedan neće razumeti. Ali, ako bude imao snagu svojih roditelja, mislim da će razumeti oba sveta, i tako će pobediti.

Ali, to je samo ono što ja mislim kad posmatram brata i njegovu ženu. Ja sam samo slaba i neuka žena. Moram da razgovaram o tome s mužem, jer je on mudar i zna gde je istina a da mu se to i ne kaže.

Ah, ali ovo pouzdano znam! Čeznem da vidim njihovo dete. Želim da ono bude brat mome sinu.

21.

Strankinja peva. S časa na čas pesme joj izviru iz srca na usta, i vesela je usled nekog čudnog milja. Ja, koja sam rodila sina, radujem se s njom, i nas dve smo povezane zajedničkim čovečanskim iskustvom. Šijemo odelo, malo kinesko odelo. Kad razmišlja koju boju da izabere, ona nabira obrve nad nasmejanim usnama, i ovako se pita:

– Ako mu oči budu crne, biće mu potrebna ova skerletna boja, ali ako mu oči budu sive, mora imati ružičastu. Hoće li mu oči biti crne ili sive, sestrice? – Ona okreće meni svoje nasmejane oči. Onda ja, smešeći se na nju, pitam:

– Koje su mu boje oči sada u tvome srcu?

A ona, porumenevši odjednom zastiđena preda mnom, poveri se:

– Uvek su crne; uzećemo skerletnu.

– Skerletna boja je boja radosti – kažem joj – i uvek je pogodna za sina.

Obe znamo da smo pametno izabrale. Zatim joj pokazah prvo odelo mog sina, i zajedno namestismo mustru na skerletni saten i na meku skerletnu svilu. Ja sam lično izvezla cipelice s tigrovim glavama. Pri takvom poslu nas dve smo se zbližile. Zaboravila sam da je ikad bila strankinja. Postala mi je sestra. Naučila sam da je zovem po imenu: Meri – Meri!

* * *

Kad je sve bilo gotovo, napravila je mali set tuđinskog odela, tako jednostavnog i finog kakvo nikad nisam videla. Majušni rukavi bili su prišiveni za dugačku haljinu sličnu suknji, sa čipkom finijom od veza, a tkanina, mada ne svilena, bila je meka kao izmaglica. Upitah je:

– Kako ćeš znati kad treba da mu ovo obučeš?

Ona se nasmeši i brzo me potapša po obrazu. Kad je vesela, ona je zlatna i umiljata.

– Šest dana u nedelji biće očevo dete, ali sedmog ću ga obući u laneno platno i čipke, i biće Amerikanac. – Onda se odjednom uozbilji. – U početku sam mislila da ću od njega moći da stvorim

čistog Kineza, ali sada znam da mu moram pružiti i Ameriku, jer to sam ja. Pripašće i jednoj i drugoj strani sveta, sestrice, i tebi i meni.

Ja se opet nasmeših na nju. Sad razumem kako je pridobila srce mog brata i kako ga čvrsto drži!

* * *

Došlo nam je njihovo dete, Sestro Moja! Prihvatila sam ga u naručje iz ruku Vang Da Ma. Ona mi ga predade mrmljajući nešto i smejući se ponosito. Ja ga žudno pogledah.

Dete je muško, snažno i krepko. Istina, nije tako lepo kao što je moj sin lep. Takav sin kao što je sin mog muža i moj ne može se još jednom roditi. Ali sin mog brata i snahe ne liči ni na koga drugog. On ima krupne kosti i krepku snagu Zapada. Ali kosa i oči su mu crne kao naše, a koža mu je mrka, mada svetla kao žad. U njegovim očima i oko njegovih usana već mogu da primetim sličnost s mojom majkom. S kakvom mešavinom bola i radosti primećujem to!

A ipak snahi o toj sličnosti nisam govorila. Smejući se odnesoh joj dete i rekoh:

– Pogledaj svoje delo, sestro! U ovom malom čvoru vezala si dva sveta!

Ona je ležala slaba, iscrpljena i nasmešena.

– Metni ga ovde, pored mene – prošapta ona, i ja je poslušah.

On je ležao uz njene mlečnobeke grudi, mrk i crnih očiju. Pogled majčin bio je na njemu. Ona dodirnu njegovu crnu kosu svojim belim prstima.

– Moraće da nosi crveni kaput – rekoh smešeći se na taj prizor. – Suviše je mrk za belu boju.

– On liči na oca i ja sam zadovoljna – reče ona prosto.

Tad uđe njen muž i ja se povukoh.

* * *

Prošle noći, posle detinjeg rođenja, stajala sam pored muža u sobi našeg sina. Oboje smo gledali kroz otvoren prozor u noć obasjanu mesečinom. Vazduh je bio vrlo čist, a naš mali vrt bio je kao slika

obojena crnim i belim. Drveće se dizalo prema nebu, s vrhovima kao od abonosa pri srebrnoj mesečevoj svetlosti.

Iza nas ležao je naš sin u bambusovom krevetu i spavao. Već je odveć veliki za taj krevet, te kako spava izbacuje ruke i blago udara njima o strane kreveta. Sada je već čitav čovek! Slušajući njegovo snažno, ravnomerno disanje, moj muž i ja se ponosno pogledasmo.

I ja tada pomislih na ono majušno novorođeno dete kako već liči na moju majku, čiji je život prestao kad je njegov počeo.

Rekoh tiho s izvesnom tugom:

– Posle nekakvog bolnog rastanka dete mog brata i snahe započinje život! Rastanka njegove majke od njene zemlje i rase; bola majke njegovog oca, koja se odrekla svog sina jedinca; bola njegovog oca, koji je napustio svoj dom i svoje pretke i svetu prošlost!

Ali moj muž se samo nasmeja i obgrli mi rukom ramena. Zatim reče ozbiljno:

– Treba da misliš samo na ovo – kako je radosno sjedinjenje nastalo njegovim dolaskom na svet! Ono je spojilo dva srca svojih roditelja u jedno. Ova dva srca, sa svim njihovim razlikama u rođenju i vaspitanju, s razlikama koje postoje već vekovima! Kakvo sjedinjenje!

Tako me je tešio kad sam se sećala minule žalosti. On mi ne dozvoljava da se ma čega držim samo zato što je staro. Upućuje me na budućnost i savetuje:

– Moramo ostaviti sve to, ljubavi moja! Mi ne želimo da naš sin bude sputan starim, beskorisnim stvarima!

I misleći na ono dvoje, na mog sina i na njegovog brata od ujaka, znam da je moj muž u pravu – uvek u pravu!

- KRAJ -

Table of Contents

Perl Bak

ISTOČNI VETAR: ZAPADNI VETAR

Prvi deo

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

Drugi deo

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

- KRAJ -